

T.C.
GAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

**BAHREYN - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: GELİŞİM,
GÜNÜN KOŞULLARI VE GELECEKTEKİ BEKLENTİLER**

NAWAL ALJASİM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

HAZİRAN 2019

**BAHREYN – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: GELİŞİM, GÜNÜN KOŞULLARI VE
GELECEKTEKİ BEKLENTİLER**

Nawal ALJASİM

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2019

Nawal ALJASİM tarafından hazırlanan “BAHREYN – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: GELİŞİM, GÜNÜN KOŞULLARI VE GELECEKTEKİ BEKLENTİLER” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan: Prof. Dr. Canan ATEŞ EKŞİ

Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

Anabilim Dalı, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 18.06.2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Nawal ALJASIM

18/06/2019

BAHREYN – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: GELİŞİM, GÜNÜN KOŞULLARI VE GELECEKTEKİ BEKLENTİLER

(Yüksek Lisans)

Nawal ALJASİM

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Haziran 2019

ÖZET

Bu çalışmada, KİK üyesi ve Arap ülkelerin en küçük ülkesi olan Bahreyn ve Türkiye arasındaki ilişkiler, Bahreyn'in bağımsız oluşundan günümüze kadarki dönemi içerecek şekilde ele alınacaktır. Çalışmanın temel varsayımı şudur: Türkiye'de 2002 yılında, AKP'nin iktidara gelişiyle, Türkiye Ortadoğu'ya yönelik bir politikayı izlemeye başlamıştır. Bu sebeplerden dolayı, Bahreyn-Türkiye ilişkileri olumlu bir şekilde gelişme göstermiştir. Çalışmamızda, Bahreyn-Türkiye ilişkilerinin, doğasını ve şeklini ele alıp incelerken, yeni bölgesel değişkenler göz önüne alınarak, bu ilişkilerin akıbeti ile ilgili gelişme ve sonuçlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ilişkileri, daha iyi anlatabilmek için tez çalışması üç bölüme ayrıldı. Tezin birinci bölümünde, Bahreyn Krallığı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası ve bu politikayı belirleyen unsurlar incelenecektir. İki ülkenin coğrafi konumu, demografik yapısı, ekonomik ve siyasal sistemi hakkında bilgilere yer verilmiştir. İkinci Bölümde ise, ikili ilişkilerin tarihsel gelişiminin, hükümetler arasındaki ikili antlaşmaların, görüşmelerin ve işbirliğinin boyutları incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Bahreyn-Türkiye ilişkilerine etki eden unsurlar anlaşılmaya çalışılmıştır. Sözde unsurları, Bahreyn dış politikasının önceliklerine dayanarak birkaç başlık altında irdelemek mümkündür. Uluslararası unsur olarak, Amerikan hegemonyası, ABD- Bahreyn güvenlik ilişkisi, Türkiye-Bahreyn ilişkisine etki eden faktördür. Bölgesel olarak, ikili ilişkiler, İran'ın, Bahreyn'e karşı politikaları, Suudi Arabistan'ın politikaları ve Katar kriz'inin etkileri görülmektedir. Çalışmada, kaynak olarak Arapça, Türkçe ve İngilizce yazılı kitap, makale ve gazetelerden faydalanılmıştır. Türkiye ve Bahreyn hükümet kurumlarının resmi açıklamaları, her ülke devlet başkanının, dışişleri bakanlarının ve diğer yetkililerinin açıklamaları incelenmiştir. Kurumsal web sayfalarından bilgi ve veriler toplanmıştır. Bunun yanı sıra, Bahreyn Ankara Büyükelçiliğinin raporlarından da istifade edilmiştir.

Bilim Kodu : 114107
Anahtar Kelimeler : İlişkiler, Ortadoğu, Basra Körfezi, Bahreyn, Türkiye.
Sayfa Adedi : 143
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

BAHRAIN – TURKEY RELATIONS: EVOLUTION, CURRENT CONDITIONS AND
FUTURE PROSPECTS

(M.Sc. Thesis)

Nawal ALJASIM

GAZI UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

June 2019

ABSTRACT

Turkish foreign policy towards the Middle East has changed since AKP ascended to power. More attention was given to Middle East Arab countries including the Gulf Cooperation Council (GCC) states, that made Turkey a “strategic partner” in economic, political and security matters after signing a Memorandum of Understanding between the two parties in 2008. As a result, the relation between The Republic of Turkey and the Kingdom of Bahrain has developed positively. This thesis aims to study the evolution of the bilateral relations between the Republic of Turkey and the Kingdom of Bahrain and analyse the factors that would affect the future of the relations between the two states. The Thesis is divided into three chapters. The first chapter discussed the foreign policy determinants of Turkey and Bahrain. The second chapter covered the historical development of bilateral relations and areas of cooperation between two states. In the third chapter, factors that influence the relations between Bahrain and Turkey were analysed. The thesis concluded that the relations between the two states are affected by International and regional developments: American hegemony and American - Bahraini security relations at the international level, and the policies of the Kingdom of Saudia Arabia, Iran and Qatar on the regional level.

Science Code : 114107
Key Words : Relations, Middle East, Gulf, Bahrain, Turkey
Page Number : 143
Supervisor : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

TEŞEKKÜR

Bu Tez çalıőmasının hazırlanmasında değerli görüşleriyle katkıda bulunan ve sabrını esirgemeyen saygı değer tez danışmanım Prof. Dr. Trel Yılmaz ŞAHİN'e sonsuz teőekkürlerimi sunarım. Ayrıca bana destek olan sayın Dr. Ebrahim Yusuf AL-ABDULLA'ya, Bahreyn Türkiye büyükelçisine ve elçiliğin değerli personeline teőekkürü bir borç addederim.

Yüksek Lisans eğitimim boyunca her türlü destek ve sabır ile bana g veren ve fedakrlıklarını esirgemeyen kıymetli annem Aneesa AL-MAHMOOD'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELER LİSTESİ	x
HARİTALARIN LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BAHREYN KRALLIĞI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASI

1.1. Bahreyn Dış Politikasını Belirleyen Unsurlar	3
1.1.1. Coğrafi Konumu	4
1.1.2. Demografik Yapı	5
1.1.3. Bahreyn Ekonomisi	7
1.1.4. Bahreyn'in Siyasal Sistemi	8
1.1.5. Bahreyn'in Siyasi Sistemi Üzerindeki İran'in Etkisi	13
1.2. Türkiye Cumhuriyetinin Dış Politikasını Belirleyen Unsurlar	17
1.2.1. Türkiye'nin Coğrafi Konumu	18
1.2.2. Türkiye'nin Demografik Yapısı	20
1.2.3. Ekonomi	22
1.2.4. Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyar ABD Doları)	24
1.2.5. Türkiye'nin Siyasal Sistemi	25

İKİNCİ BÖLÜM

BAHREYN – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.1. Tarihsel Boyutu/ Tarihsel Gelişme ve İşbirliği Alanları	35
2.1.1. Tarihsel Boyutu	37
2.1.2. 2000 Sonrası Türkiye-Bahreyn İlişkileri	43
2.1.2.1. Zirve toplantıları/ üst düzey ziyaretler	43
2.1.3. Bahreyn – Türkiye Arasındaki İşbirliği Alanları/ İlişkinin Boyutları	52
2.1.3.1. Parlamentolararası işbirliği	52
2.1.3.2. Ekonomik işbirliği	55
2.1.3.3. Ekonomik ilişkilerin motifleri	58
2.1.3.4. Türkiye'nin ekonomik işbirliği motivasyonları	59
2.1.3.5. Bahreyn'in ekonomik işbirliği motivasyonları	60
2.1.3.6. Bahreyn Krallığı ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimi	62
2.1.3.7. Bahreyn ile Türkiye arasında yatırımlar	63
2.1.3.8. Bahreyn – Türkiye dış ticaret hacmi	65
2.1.3.9. Türkiye'nin Bahreyn ile ticari ilişkileri (bin ABD doları)	66
2.1.3.10. Türkiye'nin Bahreyn'e ihraç ettiği başlıca ürünler (bin dolar) .	67
2.1.3.11. Türkiye'nin Bahreyn'den ithal ettiği başlıca ürünler (bin dolar)	68
2.1.4. Kültürel İşbirliği	69
2.1.5. Stratejik Çalışmalar ve Araştırma Alanında İşbirliği	70
2.1.6. Spor ve Gençlik Alanında İşbirliği	70
2.1.7. Tarım Alanında İşbirliği	71

3. BÖLÜM

İKİLİ İLİŞKİLERE ETKİ EDEN ÖNEMLİ UNSURLAR

3.1. Amerikan Hegemonyası ve Bahreyn-Türkiye İlişkileri	73
---	----

	Sayfa
3.1.1. ABD-Bahreyn Güvenlik ve Dış Politika İlişkileri	76
3.1.2. ABD ve Bahreyn – Türkiye İlişkisi	80
3.1.3. İran ve Türkiye – Bahreyn İlişkileri	80
3.1.3.1. Bahreyn 2011 ayaklanmasına İran'ın tepkisi	90
3.1.3.2. Bahreyn 2011 ayaklanmanın Türkiye'nin tepkisi	94
3.1.4. Bahreyn-Türkiye İlişkileri ve Suudi Arabistan ve Katar Etkisi	100
3.1.4.1. Bahreyn – Suudi Arabistan ilişkileri	100
3.1.4.2. Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri	103
3.1.5. Katar Krizi'nin Etkisi	108
3.1.5.1. Katar Krizi'nin süreci	109
3.1.5.2. Bahreyn – Katar ilişkileri	112
3.1.5.3. Katar Krizi ve Bahreyn'in tutumu	113
3.1.5.4. Katar Krizi ve Türkiye'nin tutumu	117
3.1.5.5. Türkiye- Bahreyn ilişkileri ve Katar krizi	118
SONUÇ	120
KAYNAKLAR	125
ÖZGEÇMİŞ	142

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 1.1. Türkiye'nini dış ticaret verileri	24
Çizelge 2.1. İkili ilişkilerde ekonomi verileri	66
Çizelge 2.2. Bahreyn'e ihraç edilen başlıca ürünler	67
Çizelge 2.3. Bahreyn'den ihraç edilen başlıca ürünler	68

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 1.1. Bahreyn haritası	4
Harita 1.2. Türkiye haritası	18

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
APEC	Asia-Pacific Economic Cooperation
BAE	Birleşik Arab Emirlikleri
BICI	Bahrain Independent Commission of Inquiry
BM	Birleşmiş Milletler
CTF	Combined Task Force
ÇVÖ	Çifte Vergilendirmeyi Önleme
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FGCCC	Federation of Gulf Cooperation Council Chambers
FMF	Foreign Military Financing
GSYH	Gayrisafi yurt içi hâsıla
IMF	International Monetary Fund
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
JASTA	Justice Against Sponsors of Terrorism (law)
KEİ	Karadeniz Ekonomik İş Birliği
KİK	Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
M.Ö	Milattan Önce
MIF	Multinational Interdiction Force
NAFTA	North American Free Trade Agreement
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşması

Kısaltmalar	Açıklamalar
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TİKA	Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TYDTA	Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı
UAD	Uluslararası Adalet Divanı

GİRİŞ

Yüzyıllarca birlikte yaşamış Türk ve Arap topluluklarının, Osmanlı Devletinin yıkılışından sonra keskin bir şekilde ayrıldığı ve iki toplum arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerde belli mesafelerin oluştuğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin, ilk döneminde batılılaşma anlayışı benimsendiği için, Batılı devletler, Orta Doğu üzerindeki politikalarına hızla ve bütünüyle dâhil olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında oluşan yeni siyasi ortam ve özellikle de 2000'li yıllarda, Türkiye'nin farklı politikalar izlemesine yol açmıştır. 2002 yılında AKP'nin, tek başında iktidara gelmesiyle Türkiye, Orta Doğu'da daha önce hiç görülmemiş aktif bir politika izlemeye başlamıştır ve bölge ülkeleriyle ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler kurulmaya çalışmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye, ekonomik ve politik alandaki önemi nedeniyle, Bahreyn de dâhil olmak üzere KİK ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir. 2008 yılında, taraflar arasında imzalanan mutabakat muhtırası, Türkiye- KİK ilişkilerinin ekonomik alanı yanı sıra, siyasi ve kültürel alanlarda da derinleştirilebilmesine zemin hazırlamıştır ve ilişkileri kurumsal bir temele oturtmuştur. KİK, ilk kez Körfez bölgesi dışındaki bir ülke için, Türkiye'ye, "stratejik ortak" ifadesini kullanmıştır.

Bunun sonucu olarak, Bahreyn – Türkiye arasındaki resmi diplomatik ilişkiler 1973 yılında başlamasına rağmen, 2000'li yıllarda ivme kazanmaya başlamıştır ve 2008 yılında, Bahreyn'in Ankara büyükelçiliği açılmıştır. Aynı yılda, Kral Hamad bin İsa El-Halfie'nin, Türkiye'yi ziyaret etmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerde olumlu bir dönüm noktası olmuştur.

"Bahreyn – Türkiye İlişkileri: Gelişim, Günün Koşulları ve Gelecekteki Beklentiler" konulu bu çalışmada, KİK üyelerinin ve Arap ülkelerinin en küçük ülkesi olan Bahreyn ve Türkiye arasındaki ilişkileri, Bahreyn'in bağımsız oluşundan günümüze kadar olan kısmı ele alınacaktır.

Böyle bir konunun seçilmesinin nedeni, Bahreyn ile Türkiye arasındaki ilişkileri inceleyen ve açıklayan akademik çalışmaların, hem Bahreyn'de hem de Türkiye'de yetersiz olmasıdır.

Genel olarak Türk – Arap veya Türk – KİK ilişkilerine dair birçok araştırma varken, bilhassa Bahreyn - Türkiye ilişkilerini kapsayan bir araştırma bulunmamaktadır.

Çalışmanın temel varsayımı şudur: Türkiye’de 2002 yılında, AKP’nin iktidara gelişiyle, Türkiye Ortadoğu’ya yönelik bir politikayı izlemeye başlamıştır. Bundan dolayı, Bahreyn–Türkiye ilişkileri olumlu bir şekilde gelişmiştir. Çalışmamızda, Bahreyn-Türkiye ilişkilerinin doğasını ve şeklini ele alıp incelerken, yeni bölgesel değişkenler ışığında, bu ilişkilerin akıbeti ile ilgili gelişme ve sonuçlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Tez, üç ana bölümden ve çalışma konusu araştırılırken, elde edilen sonuçları içeren bir sonuç kısmından ibarettir.

Dış Politika, ülkeler arasındaki ilişkileri kurmanın temeli olduğu için, tezin birinci bölümünde, Bahreyn Krallığı’nın ve Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikaları ve bu politikaları belirleyen unsurlar incelenecektir. İki ülkenin coğrafi konumu, demografik yapısı, ekonomik ve siyasal sistemi hakkında bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise, ikili ilişkilerin tarihsel gelişiminin, hükümetler arasındaki ikili antlaşmaların, görüşmelerin ve işbirliğinin boyutları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Bahreyn-Türkiye ilişkilerine etki eden unsurlar anlaşılmaya çalışılmıştır. Sözde unsurları, Bahreyn dış politikasının önceliklerine dayanarak birkaç başlık altında irdelemek mümkündür. Uluslararası unsur olarak, Amerikan hegemonyası, ABD- Bahreyn güvenlik ilişkisi, Türkiye-Bahreyn ilişkisine etki eden faktörlerdir. Bölgesel olarak, ikili ilişkiler, İran’ın Bahreyn’e karşı politikaları, Suudi Arabistan’ın politikaları ve Katar kriz’inin etkileri görülmektedir.

Çalışmada, kaynak olarak Arapça, Türkçe ve İngilizce yazılı kitap, makale ve gazetelerden faydalanılmıştır. Türkiye ve Bahreyn hükümet kurumlarının resmi açıklamalarını, her ülke devlet başkanının, dışişleri bakanları ve diğer yetkililerinin açıklamaları incelenmiştir. Kurumsal web sayfalarından bilgi ve veriler toplanmıştır. Bunun yanında, Bahreyn Ankara Büyükelçiliğinin raporlarından da istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAHREYN KRALLIĞI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASI

Dış politika kavramı, çok genel olarak, bir devletin uluslararası sisteme ve diğer devletlere bakışını, tutumunu ve davranışlarını ifade eden bir kavramdır, dış politika, sadece siyasal ilişkileri değil, ekonomik, sosyal, kültürler, bilimsel ve teknik ilişkilerle spor, sağlık ve benzeri alanlardaki ilişkileri de kapsamaktadır. Ancak, bu içeriğe rağmen, dış politikanın münhasıran siyasal ilişkileri kapsadığını ve bunu ifade ettiğini belirtmek gerekir¹.

İç ve dış politika arasında karşılıklı bağımlı ilişki vardır, iç politikayı dış politikadan, dış politikayı da iç politikadan bağımsız olarak düşünmek güçtür, adeta imkânsız gibi bir şeydir. Dış politikanın iç politika amaçlarına alet/kurban edildiği veya bunun tam tersi bir durum sıkça dile getirilen hususlardır. Bu aslında bir kaçınılmazlığın ifadesidir. Dış politika, bir ülkenin iç politikasının bir şekilde dışa yansımış halidir².

Dış politika, iç siyasetin yansıması olduğu için, Bahreyn ve Türkiye Cumhuriyeti dış politikasını anlamak için iki ülkenin coğrafi konumu, demografik kompozisyon ve siyasi sistemleri ele alınmalıdır.

1.1. Bahreyn Dış Politikasını Belirleyen Unsurlar

Bahreyn Krallığı, demografik, ekonomi ve askeri bakımdan Ortadoğu ve Körfez bölgesinin en küçük ülkelerinden biridir. Diğer Körfez ülkeleri gibi, Bahreyn de sahip olduğu doğal kaynaklar, bu kaynakların ticaretinden elde ederek biriktirdiği devasa fonlar ve bütün bunların getirdiği ekonomik canlılık sayesinde uluslararası bir cazibe merkezi olmuştur.

¹ Öztürk, O. (2004). **Dış Politikada Kriz Yönetimi**. (Birinci Baskı). 2004: Ankara, ODAK yayınevi, 13-15.

² Öztürk, 2004, 13.

Kaynak: https://www.lib.utexas.edu/maps/cia16/bahrain_sm_2016.gif

Harita 1.1. Bahreyn haritası

1.1.1. Coğrafi Konumu

Tarihsel olarak Bahreyn, Ahsa'nın büyük bölgesini, Qatif'i (şu anda hem doğu Suudi Arabistan vilayetinde) hem de Awal'ı (günümüz Bahreyn'i) kapsıyordu. 1521'de Portekizler Awal'ı terk etti ve o zamandan beri Bahreyn adı, günümüzdeki Bahreyn'i kapsayacak şekilde kullanılmaktadır³. Bahreyn, Körfez'de stratejik bir konumda bulunuyor ve tarihsel olarak bu yer, Irak'tan Hindistan'a kadar olan yerleri birbirine bağlayan özel bir konuma sahip. Tarihi belgeler Bahreyn'i, verimli toprakları, tatlı suyu ve incileriyle ünlü diye tanımlanmıştır ve bu özellikler Bahreyn'i tarih boyunca kentsel yerleşimlerin merkezi yapmıştır. M.Ö. 2300 yıllarında Bahreyn, Sümer eski imparatorluğun Mezopotamya ile İndus Vadisi arasındaki ticaretinin merkeziydi. Bu, Bahreyn'i M.Ö. 3. Bin yılında, Sümer Medeniyetiyle bağlanan Delmon uygarlığıydı. Bahreyn M.Ö. 600 yıllarında, Babil imparatorluğunun bir parçası olmuştur. "Hayatın Sonsuzluğu", "Cennet" gibi, benzetmelerle bölgeyi tarif eden tarihsel kayıtlar, 1932'de petrol keşfinden önce, Bahreyn'i "Körfezin İncisi" olarak adlandırılmaktadır ve tarihsel olarak Körfez'deki en önemli ada olarak sayar. Bahreyn'in başkenti Manama, on beşinci yüzyılda önemli bir ticaret merkezi

³Aljamri, M. (2010). "Shia And The State In Bahrain: Integration And Tension". **Alternative Politics**, 3.

olarak bahsedilen stratejik bir şehirdi. Bahreyn de, Körfez'deki inci endüstrisinin merkeziydi ve bu nedenle ada çoğu zaman en güçlü komşularının ilgisini çekti⁴.

Bahreyn'in coğrafi konumu dikkate alındığında, Basra Körfezi'nin içerisinde; güneydoğusunda Katar'ın, batısında Suudi Arabistan'ın ve Körfezin karşı kıyısında İran'ın bulunduğu bir ada devleti olarak, Bahreyn, jeostratejik bakımdan son derece kilit bir konumdadır⁵. Bahreyn, otuz üç adadan oluşan bir takımadalar olarak tarif edilir, bu adaların en büyükleri: Bahreyn, Muharraq, Umm an Nasan ve Sitra'dır. Toplamda 760 km² olan ülke, nüfus yoğunluğu açısından dünyada ilk sırada gelen ülkelerden biridir, toplam nüfusu 1,234,571 kişidir. Bu rakamın 568,399 (%46)'sını Bahreyn vatandaşları; 666,172 (%54)'ünü ise yabancılar oluşturmaktadır⁶. Ülkenin, batısında bulunan Suudi Arabistan'la ulaşımı 1986 yılında açılan ve 25 kilometre uzunluğunda olan Kral Fahad Geçidi ile sağlanmaktadır. Kuzeyde, Basra Körfezi'nin karşı kıyısında bulunan İran'la arasında 200 kilometre mesafe vardır. Katar yarımadası ise adanın güneydoğusunda yer almaktadır⁷.

1.1.2. Demografik Yapı

Bahreyn vatandaşları, 666172 kişi ile nüfus toplamının % 46'sını oluşturur. Müslümanlar toplam nüfusun % 70'ini, diğer dinlerin takipçileri ise Hıristiyanlar, Yahudiler, Sihler, Hindular ve diğerleri kalan yüzdeleri oranı oluşturur⁸. İslam, devlet dinidir. Bazı değişikliklerin yapıldığı şeriat hükümleri geçerlidir⁹.

1941 yılında yapılan nüfus sayımı, Bahreyn'in Sünniler ile Şii nüfusunun oranının belirleyen son resmi envanteri idi. Bahsi geçen nüfus sayımında, Şii nüfusun % 52'sini, Sünniler ise % 48'ini oluşturuyordu. O tarihten bugüne, Şii ve Sünnilerin oranı hakkında resmi hiçbir istatistik yoktur. İki mezhep ile ilgili resmi olmayan tahminler, Şiiilerin,

⁴ Aljamri, 2010, 5-6.

⁵ Babacan, A., Yiğit, Ü., ve Tahiroğlu, M. (2013). "Bahreyn İnsan Hakları Raporu". Ankara: Mazlumder (İnsan Hakları Ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği), 4.

⁶ Babacan, A., Yiğit, Ü., ve Tahiroğlu, M., 2013, 9.

⁷ İnternet: "Ülke Profili: Bahreyn". (Kasım 2013). Aljazeera Türk, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-bahreyn> 2 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁸ İnternet: "Bahrain 2010 Census". Web: <http://www.census2010.gov.bh/results>. 8 Aralık 2018'de alınmıştır.

⁹ Gerçeksever, A. (2005). Kayıp Kimlik Basra Körfezi. Birinci Baskı. İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık, 340.

Müslümanların sayısının % 60 ile % 70'i oluşturduğunu göstermektedir. Sünniler ise, Müslümanların toplumun % 30 ile % 40 oranına denk geldiği söylenebilir¹⁰.

Dinî, mezhepsel ve etnik kimlikler, Bahreyn yaşamının önemli bir yönünü temsil eder. Bahreyn Şiileri, bir yandan etnik kökene göre, diğer taraftan dinî eğilimlerine göre birkaç gruba bölünür. Şiiler, temelde iki etnik gruba ayrılır; çoğunluğu “El-Baharna Kabilesi” fertleri – bu kabile aslen Arap Yarımadası’nın kabilelerindendir – olan 1. Grubu oluşturur, diğer kısım ise, İran kökenli bir azınlıktır. Şiiler tarafından izlenen dinî ekol göz önüne alındığında, onların dinî rehberi ya da sözde “Veli fakih” farklı olsa da, Bahreyn Şiilerin çoğunluğu İsna Aşari mezhep takipçileri, yani “Caferi” fikhî izlerler¹¹.

Bahreynli Sünnilerin, çoğunluğu çeşitli kabilelerden toplanan Arap asıllılardan oluşur; Necd kabileleri, Suudi Arabistan’daki Necd bölgesinden gelirler; Havala kabileleri, Basra Körfezi’nin doğu kıyısından (İran) gelir. Havala kabileleri 1715 -1753 yılları arasında Bahreyn’i yönetmişlerdir¹². Sünniler, Hanefî, Şafii, Maliki ve Hanbeli mezheplerini takip eder. Bahreyn Sünnilerinde, iki fikri yönelim etkin olmuştur: Selefî fikir, İslami fikhın anladığına göre, birebir ve sıkı uygulama fikrine dayanır. İkinci yaygın fikir, İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) fikridir¹³. Ancak bazıları, Bahreyn toplumunun bu ikili yapıyı görüntüsünün eksik ve yanlış olduğunu iddia eder. Çünkü onlara göre, İslam Bahreyn’deki mevcut tek din değildir; Bahreyn’de Hristiyan ve Yahudi vatandaşlar da uzun yıllardır yaşamışlardır¹⁴. Buna ek olarak, Bahreyn’de, Hindu ve Sih gibi diğer inançlardan olan ve inançlarına göre ritüellerini yapmalarına serbestçe izin verilen birçok sakinleri vardır¹⁵.

¹⁰ Bassiouni, M.C. (2011). Report of the Bahrain Independent Commission Of Inquiry. Manama, 31.

¹¹ Cole, J. (1987). “Rival Empires of Trade and Imami Shi’ism In Eastern Arabia 1300-1800”. **International Journal of Middle East Studies**, 19(2), 178.

¹² Almarshad, A. (2011). **Albahrayn fi dalil alkhalij**. Birinci Baskı. Beyrüt: Darfaradees,22.

¹³ İnternet: Shirawî, S. (Kasım 2009). “al’iislamiuwn alsunna fi albahrayin...sawfiat wasalfiat wa’iikhwan”. Donya Al-Watan Newspaper, Web: <https://www.alwatanvoice.com/arabic/content/print/143899.html> adresinden 17 Ekim 2017’de alınmıştır.

¹⁴ İnternet: “International Religious Freedom Report 2006”. (2006). Bureau of Democracy, Human Rights, And Labor, U.S Departmet of State. Web: <https://www.state.gov/j/drl/rls/irf/2006/71419.htm> 8 Aralık 2018’de alınmıştır.

¹⁵ İnternet: “Bahrain 2010 Census”. Web: <http://www.census2010.gov.bh/results>. 8 Aralık 2018’de alınmıştır.

Sosyal bakımdan ise, Bahreyn tarihi şehir nüfusu ile bedevi nüfusundan oluşan homojen bir toplumdur. Bu toplumun bir kısmı tarım ile uğraşırken, diğer kısmı balıkçılık ve inci avcılığı ile geçimlerini sağlamaktadır. Yirminci asrın başlarındaki, ekonomik gelişim sosyal sınıfların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1932 yılında, petrolün Bahreyn’de keşfedilmesiyle ekonomik gelişme sosyal oluşumu etkilemişti. Zira petrolün kazancı, rantiyeye ekonomisi, istihdam edilen işçi ya da hizmet sektörü gibi birçok sektörü etkilemişti, ancak Bahreyn, Körfez petrol ülkelerinden en az stratejik rezervlere sahip olan ülkedir. Buna rağmen, petrol üretimi ve rafineri ülkenin en büyük sanayi alanlarıdır ve şu anda Bahreyn’in ihracatının %79’undan fazlasını teşkil ederler¹⁶.

1.1.3. Bahreyn Ekonomisi

Bahreyn ekonomisi, diğer bölge ülkelerinin aksine büyük ölçüde sadece petrol ve türevlerine bağımlı olmayan, özellikle bankacılık ve finans, turizm, alüminyum endüstrisi ve hizmetler sektörlerinin gelişme gösterdiği bir yapıya sahiptir. Bahreyn, genellikle Suudi Arabistan’dan ham petrol ithal etmekte ve işlenmiş ürünler olarak ihraç etmektedir. İmalat ve hizmet sektörü başta olmak üzere, petrol dışı sektörlerin geliştiği Bahreyn’de özellikle finans, banka sektörü, Petro-kimya, gemi yapımı, alüminyum, rafine işlemi, küçük ve orta ölçekli imalat sektörü de önemli gelişme göstermiştir. Ülke, bölgenin bankacılık ve finans merkezi olarak anılmakta, hükümet özellikle ülkenin finans merkezi konumunu sürdürmesi, bölgenin turizm ve konferans merkezi haline gelmesi için de yoğun çaba harcamaktadır¹⁷. Coğrafi konumu itibarıyla Bahreyn, 1930 yılında petrolün bu bölgede bulunmasından önce tarım, sanayi, ticaret bakımından diğer Körfez ülkeleri arasında en gelişmiş ülke durumunda idi. Petrol üretimi en düşük olan Bahreyn, günümüzde üretici ülke olmaktan çok işlenmiş petrol ihracatçısı olarak önemini korumaktadır. 21. yüzyıl sonuna kadar petrolünün tükeneceği tahmin edilen Bahreyn, 6 milyarlık GSMH ile bölgenin en küçük ekonomiye sahip olan ülkesi sayılabilir. Bahreyn’de, bütçe gelirlerinin geri kalanı gümrük vergileri, yerel vergiler, mülk ve toprak kiralardan ve bölgedeki diğer ülkelerden aldığı petrolün rafine işleminden elde edilmektedir¹⁸. Bahreyn Hükümeti, son on yılda ekonomisini yeniden yapılandırmayı amaçlayan bir dizi reform başlattı. Bu

¹⁶ Central Bank of Bahrain. (2010). **Economic Indicators 2010**, 11.

¹⁷ Gerçeksever, 2005, 341.

¹⁸ Gerçeksever, 2005, 344.

reformlar, “Bahreyn 2030” girişiminin başlanmasını içermektedir. Bu girişim, finansal hizmetler, turizm planları, teknolojik ve bilişim sektörlerinde odaklanarak, Krallığın ekonomisinin gelecek vizyonunu temsil eder¹⁹ Bahreyn, çok sayıda yatırım ve ticaret anlaşmalarına katılmıştır. Bahreyn 1995 yılında, “Dünya Ticaret Örgütü’ne” katıldı, ayrıca, 2006 yılında ABD ile “serbest ticaret anlaşması” imzaladı²⁰.

1.1.4. Bahreyn’in Siyasal Sistemi

Bahreyn, 16. yüzyılda Portekiz’in, 17. ve 18. yüzyılda ise İran’ın hâkimiyeti altına girmiştir. 1783’ten itibaren ülkede denetimi eline geçiren el-Halife hanedanının kendi egemenliğini tesis etmesine rağmen, 1861’de başlayan bir süreçle İngiltere’nin etkisi altına giren Bahreyn, 1892’de İngiltere’nin tam denetimine girmiştir. Aynı yıllarda İngiltere, diğer emirliklere yaptığı anlaşmalar gibi, Bahreyn Emirliği ile yaptığı anlaşmayla da, Bahreyn’i protektora haline getirmekte ve el-Halife hanedanına kendi izni olmadan bir başka ülke ile anlaşma yapmamayı, toprak ve benzeri ödümler vermemeyi kabul ettirmekteydi. 1968’de İngiltere’nin bölgeden çekilmesinin ardından, diğer emirlikler gibi Bahreyn de 1971’de bağımsızlığına kavuşmuştur. 15 Ağustos 1971’de ilan edilen bağımsızlıkla beraber, İngiltere ile daha önceki anlaşmaların yerine geçmek üzere bir dostluk antlaşması imzalayan Bahreyn, hemen arkasından BM’ye ve Arap Birliği’ne üye olmuştur.²¹

Bağımsızlık ilanının ardından, Emir İsa el-Halife 1973 yılında, ülkenin ilk anayasasını yayınladı. Anayasa yasama yetkilisi seçilen otuz üye, Ulusal Meclis’e ve Bakanlıklara atanmıştır. 1973 yılında ilk Ulusal Meclisi seçildi. Bu seçimde, ulusal meclis, solcular, milliyetçiler, Şii politikacılar ve bağımsızlardan oluşuyordu. “Ulusal Meclis” konularında bir dizi yürütme organı tarafından izlenen politikalarda anlaşmazlıklar tekrarlanınca, Prens, 25 Ağustos 1975 tarihinde Millet Meclisi’ni feshetmek için bir kararname yayınladı,

¹⁹ İnternet: “Bahrain Vision 2030” . Web: <https://www.mofa.gov.bh/img/partners/Vision2030Englishlowresolution.pdf>

²⁰ İnternet: “Bahrain Free Trade Agreement”. Office of the United States Trade Representative. Web: <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/bahrain-fta/final-text> 10 Aralık 2018’de alınmıştır.

²¹ Gerçeksever, 2005, 339.

ardından anayasayı yürütmeden kaldırdı ve “Devlet Emniyet” (OHAL) kanunu yayınladı.²² Aynı yıl Prens, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması için bir kararname yayınladı ve bu mahkemeler 2001 tarihine kadar görevde kaldı.²³ Ancak, 1992 yılında 30 üyeden oluşan ve tayin sistemiyle yürütülen Şûra Meclisi kurulmuş, bu meclisin amacı da ele alınan yasalarda danışmanlık yapmak ve görüş belirtmek olmuştur.²⁴

6 Mart 1999 tarihinde, Emir İsa bin Salman el-Halife'nin ölümünden sonra, Bahreyn Emirliği'ne oğlu Şeyh Hamad Bin İsa el-Halife atandı, 2002 yılına kadar, Hamad bin İsa el-Halife devletin emiri sıfatıyla yönetimde bulunmuş; 2002 yılında ülke krallığa dönüşmüş, Emir de bundan böyle ülkenin Kralı sıfatını almıştır²⁵.

Bahreyn kralı, 2000 yılında siyasal süreci başlatmıştır –yerel adıyla İslah Projesi ve bu İslah projesi sayesinde Bahreyn'de Anayasal, siyasal ve ekonomik reformlar başlamıştır, hükümet ve muhalefet güçleri arasında karşılıklı güveni geliştirmeye yönelik bazı adımlar atılmıştır. 18 Şubat 2001 tarihinde, “Devlet Güvenlik Kanunu” ve “Devlet Güvenlik mahkemeleri” iptal edildi²⁶. Bahreyn'in siyasal sisteminin gelişmesi, iki temel merciye dayanmaktadır: ‘Milli Misak’ ve 2002 anayasası, Milli Misak, en önemli siyasi reform adımı sayılmaktadır. 23 Kasım 2000 tarihinde Şeyh Hamad el-Halife, Milli Misak Yüce Heyeti oluşturma kararı çıkarmıştır. Bu heyet, bir Ulusal Eylem Tüzüğü hazırlamak için devreye sokulmuştur. Bu tüzük, Bahreyn'de anayasal, yasal ve yargısal, siyasal ve ekonomik reformların genel bir çerçeve ve referans metodolojisi temsil eder²⁷. Heyetin hazırladığı Tüzük oylanmak üzere Şubat ayında halka sunuldu ve 98.4 yüzdellik oranıyla Tüzük ezici çoğunlukça onaylanmıştır²⁸. 2002 yılında kabul edilen anayasa ile ülke krallığa

²² Al-Khuri, F. (1980). Tribe and state in Bahrain: The transformation of social and political authority in an Arab state. University of Chicago, 228-230.

²³ International Crisis Group Report. (2005). Middle East Report, Nr. 40: Bahrain's Sectarian Challenge, 2.

²⁴ İnternet: Abdulatti, M. (Ekim, 2004). “The Bahraini parliamentary life ... historical stations”. Aljazeera. Web: <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/8dd5d70a-b486-4ef3-8fda-c198711c7225> adresinden 15 Ekim 2017'de alınmıştır.

²⁵ Babacan, A., Yiğit, Ü., ve Tahiroğlu, M., 2013, 9.

²⁶ İnternet: “Bahrain lifts key security law”. (2001, Şubat). BBC NEWS. Web: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1177690.stm 15 Ekim 2017'de alınmıştır.

²⁷ İnternet: “National Action Charter”. (2004, Kasım). Aljazeera. Web: <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/28bd7a40-a9bb-404c-aceb-9f99b44d9f1d> 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

²⁸ Kararname No.6. Bahreyn Resmi Gazette. (21 Şubar 2011), 36-37.

dönüşmüş, Emir de bundan böyle ülkenin Kralı sıfatını almıştır²⁹ ve böylelikle, Bahreyn Krallığı'nın yönetim sistemi anayasal monarşi oldu. Kral devletin başı olurken, Başbakan, kral tarafından tayin edilen bakanların hükümet başkanı oldu. Ulusal Konseyi, iki meclisten oluşmakta; kraliyet kararnamesiyle atanan 40 üyeli “Şura Meclisi” ve doğrudan, gizli seçimle seçilen 40 üyeden oluşan “Milletvekilleri Meclisi”. İki meclis üyeleri için, üyelik süresi dört yıldır.³⁰ Seçimlerde, Bahreyn tarihinde ilk kez kadınlara oy hakkı verildi. Ülkenin Emiri, buna ek olarak, 27 Eylül 2000 tarihinde çıkarılan kararname sayesinde Şura Konseyi'in yeniden oluşturdu. Artık o Şura Konseyi, Hristiyan ve Yahudi dinlerine mensup kişiler ve daha fazla Şii üyeler içeriyordu.³¹ Milletvekilleri Meclisi için, şimdiye kadar 2002, 2006, 2010, 2014 ve 2018 yıllarında olmak üzere beş kez seçim yapılmış, bu seçimlerin hemen hepsinde de temsil sorunları, oy verme işlemleri ve seçimlere katılan siyasal grupların söylemleri önemli bir iç siyasal gündem ve gerilim konusu olmuştur.³² Bunun yanı sıra Bahreyn, insan haklarıyla ilgili Uluslararası anlaşmalara ve sözleşmelere taraf olmuştur³³. Daha sonra, büyük projeler ve yatırımlar teşvik edilerek, özel üniversiteler inşa edilmesi için özel sektörün önünü açılarak, eğitim ve öğretimin alanı genişletilmiştir. Kralın bu girişimi, ulusal ekonomi durağanlıktan, rutinden ve engellerden kurtararak, geliri sınırlı olan sınıfların düzeylerini yükseltmek amacıyla bu sorunları ele almıştır. 16 Aralık 1999 tarihinde, Kral Hamad'in konuşmasında yer alan yenilikçilik düşüncesiyle bezelen siyasi gelişim ve güncelleme kavramı ilk kez masaya yatırılıp, bu konuya önem verilmiştir.³⁴ 2000 yılının Ekim ayında yapılan şura meclisinin dokuzuncu açılış töreninde, Kralın konuşmasında, gelişimi “Devlet kurumlarının ve rejimlerinin siyasi güncelleme yolculuğu” olarak niteleyerek, bunun “Bahreyn'in siyasi istikbalindeki, yeni dönemi” olduğuna işaret etti. Zira devlet yeni anayasa ve politik düzenlemeleri ulusal misaka dayanarak ele alma kararı aldı.³⁵

²⁹ Babacan, A., Yiğit, Ü., ve Tahiroğlu, M., 2013, 9.

³⁰ Bahreyn 2002 Anayasa, Bahreyn Resmi Gazete, 14 Şubat 2002, Sayfa 3-32.

³¹ Royal Decree (29) 2000.

³² Öztürk, A. “Bahreyn 2011”. İnat, K., Ataman, M. (Editörler). Ortadoğu Yıllığı 2011, Birinci Baskı. Sakarya. Açılım Kitap, s.457-484.

³³ İnternet: “About Human Rights”. Bahreyn Dışişleri Bakanlığı. Web: <http://www.mofa.gov.bh/Default.aspx?tabid=135&language=en-US> 20 Ekim 2017'de alınmıştır.

³⁴ İnternet: “Speech of His Majesty the King on the occasion of the National Day 16 Aralık 1999”. INEWS ARABIA. Web: <http://www.inewsarabia.com/343/m> 15 Ekim 2017'de alınmıştır.

³⁵ Alalawi, M., (2000). “أمير البحرين يحدد معالم مستقبل الحياة السياسية”. ALALAWI, Majeed , ,Alsharq Alawsat,

Böylece kral Hamad'ın, başa geçtiği tarihten itibaren üç yıl içinde hızlıca gelişmeler gerçekleşmiştir. Siyasi dernekler ve birçok sivil toplum kuruluşundan oluşan örgütler teşkil edilmiştir. Bunun yanı sıra, işçi sendikaları ve diğer sendikalar kurulmuştur. Daha sonra siyasi haklar kanunu, belediye meclis, çalışma kanunu, maliye denetim kanunu, işçi sendikası kanunu ve şûra meclisi ve delegeler kanunu gibi siyasi özgürlükleri ve hakları gerçekleştirmek için çıkarılan birçok kanun yürürlüğe sokulmuştur. 2002 Anayasasına istinaden, ülkenin yönetim biçiminin, kral ile halkın arasında, varsayım dayalı siyasi ve sosyal bir antlaşma olduğunu göstermiştir. Bahreyn'in, siyasi rejimindeki gücün ve yetkilerin uygulanma biçimi kral ile halkın paylaşımıdır. Kral, yetkilerini ya doğrudan ya da bakanlar veya bakanlar kurulu tarafından veyahut da kralın yasama yetkisinden alarak kullanır. Halk, özgür iradesini ifade ederek, bu gücü seçim yoluyla parlamento meclisinin üyelerini belirler, diğer taraf ise yönetim alıp, şûra meclisi üyelerini tayin eder. Şûra meclis üyeleri tayinle atanıyordu. Bu yöntem, uzmanlık ve bilirkişiliğe sahip olanlar tarafından ulusal meclis işlerini güçlendirme ve tamamlama yöntemidir. 2002 yılının seçimlerine ise, bu deneyimin başarılı olması ve onaylanması için önem verilmiştir. Bahreyn'in siyasal sistemin dinamiklerine bakıldığında, tarihsel olarak, Bahreyn siyasi faaliyetleri sadece dini amaçlayan veya mezhebe dayalı hareketlerle münhasır değildir. Laik ve milliyetçi güçler, son yüzyılda siyasi muhalefette öncülük ediyordu ve bunlar genellikle, din, mezhep ve etnik sınırları aşmış kişilerden oluşuyordu. Liderleri Sünni ve Şii ailelerden seçiliyordu³⁶. Bağımsızlıktan önce, 1938 yılından beri, daha geniş bir halk temsili çağırısında bulunarak, Şii ve Sünni yerel valiler ve İngiliz Valisine özerklik ve yerel yönetim sınırlarını daha fazla genişletme hedefleyen (örneğin, seçilmiş bir yasama organının oluşumu ve İşçi Birliği oluşumu) bir takım istekler sunmuşlardır. Ancak bu hareket başarılı olmamış, liderleri ya hapse atılmışlar ya sürülmüşlerdir.³⁷ Aynı şekilde, 1954 yılında Sünnilerle Şiiler tarafından dile getirilen reform istekleri; yüksek idari (yönetim) kurulu oluşturulması, sendikalar açmak ve Yüksek Mahkeme oluşturmak gibi reformları kapsıyordu. Yüksek Mahkeme oluşturmak, için bir harekete başlandı, ama başarıya ulaşmadı³⁸. Sonraki yıllarda, laiklerin ve milliyetçilerin ortaya çıkışıyla, Arap milliyetçilerinden ve Nasiriyah hareketinden ilham alan solcu hareketlerin düşünceleri de yayılmaya başladı. Bu hareketler, Bahreyn ve

³⁶ Bassiouni, 2011, 47.

³⁷ Al-Khuri, 1980, 197-198.

³⁸ Abdulmalek, B. (2015). "The movement of Arab nationalists in Bahrain and a decade of emission and fading" Alayam Newspaper, 21.

Körfez bölgesi boyunca İngiliz varlığını sona erdirmeye çalışıyordu. Bazı durumlarda, yerel yetkili makamın devrilmesi ve yerine cumhuriyet sisteminin kurulması hedeflenmiş; bu hareketler mezhep sınırlarını ve etnik limitleri aşmıştır³⁹ Yine de eski Emir'in, 1975 yılında, Anayasa ve Ulusal Meclisi yürütmeden kaldırmasıyla, siyasi hareketleri tamamen durdurmuştur.

2002 yılında çıkan yeni Anayasa, siyasi çalışmalar tanıdığı Anayasanın 27. maddesi siyasi araçları açıklamıştır:

Genel yasalara ve dini temellere dokunmadan, kanunun belirlemiş olduğu şartlar çerçevesinde, güvenilir barışçıl araçlarla meşru hedefler ve ulusal esaslar doğrultusunda sendika veya dernek kurma özgürlüğü tanıdır. Ancak hiç kimseyi, bu derneklere ve sendikalara üye olmak için herhangi bir şekilde zorlanmaz.'

Bahreyn Anayasası, siyasi oluşumların ancak 'cemiyet' şeklinde örgütlenmelerine imkân tanıyor. Siyasi derneklerin katılmalarına fiili ve resmi olarak müsaade etmek için siyasi kanunda düzeltme yapıldı⁴⁰. Ayrıca, Hükümet ve muhalefet güçleri arasında karşılıklı güveni geliştirmeye katkıda bulunan bazı adımlar atılmıştır. Mesela, Bahreyn'e dönmek için sürgünde olan birçok Şii dini şahsiyetler, siyasi liderler ve aktivistler davet edilmiştir. Yine Şubat 2001'de "Devlet Güvenlik Kanunu" ve "Devlet Güvenlik Mahkemeleri" iptal edildi.⁴¹

Genel olarak, Bahreyn'in siyasi derneklerine bakıldığında, çoğu Şii ve Sünni (Selefi ve İhvan) cemiyetlerinden oluşuyor. Diğer Sol/Komünist hareketler yeni siyasal düzende pek başarılı olamamıştır.⁴² Söz konusu olan bu derneklerin en önemlisi ise, Şii mezhebe

³⁹ İnternet: Almodairs, F. (Haziran, 2002). "A Study on Political Movements and Groups in Bahrain (1938 - 2001)". Gulf Centre for Policy Development. Web: https://www.gulfpolicies.com/index.php?option=com_content&view=article&id=670:-1938-2001-6-&catid=147:2011-04-09-07-47-31 adresinden 22 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁴⁰ Siyasi Derneklere ilişkin 26 no. Yasa, Bahreyn Resmi Gazete. (2005, Ağustos 3). 5-13.

⁴¹ İnternet: "Bahrain lifts key security law". (2001, Şubat). BBC NEWS. Web: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1177690.stm 15 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁴² İnternet: "The most prominent associations and political currents in Bahrain". (2006, Kasım). Aljazeera. Web: <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2006/11/25/%D8%A3%D8%A8%D8%B1%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%85%D8%B9%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%8A%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AA->

mensup olan El-Vifak partisi, 2002 seçimlerini boykot kararı almıştır.⁴³ Lakin diğer dernekler, özellikle Sünni olan dernekler seçime katılmıştır. Parlamento seçimlerine katılımın oranı % 53,48 olmuştur⁴⁴. Bu oranın, halk arasında popüler olan muhalif derneklerin boykotuna rağmen iyi bir rakam olduğu söylenebilir.

2006 yılında, parlamento seçimlerine katılımın oranı %72 olmuştur. Katılmaya karar veren muhalif cemiyetlerden, ön planda gelen El Vifak, 17 sandalye kazanmıştır. Ancak cemiyetin genel sekreteri Ali Selman sonuçlar konusunda ihtiyatlı davranmış; Salman, Reuters haber ajansına ‘Katılımımız sınırlı, yasama yetkisi kralın tayin etmiş olduğu Şûra meclisi ile paylaşıyoruz’ demiştir. Bu seçimlerde, sadece bir kadın aday kazanabilmiştir, liberal adayları ise başarı elde edememişlerdir⁴⁵. Öte yandan Selefî cemiyeti ‘Asalah’ ve Müslüman Kardeşler fikrini benimseyen ‘Minber’ cemiyeti ile birlikte 13 sandalye kazanmışlardır⁴⁶. 2014 yılında yapılan seçimlerde ise, katılım oranı yüzde 51,5 olmuş ve Bahreyn Adalet ve İslami İşler Bakanı Halit El- halife, seçimlere boykot oranının yüzde 16’da kaldığını ifade etmiştir⁴⁷.

1.1.5. Bahreyn’in Siyasi Sistemi Üzerindeki İran’in Etkisi

Bahreyn’in dış politikasını, siyasi ve sosyal durumunu iyi anlamamız için, Bahreyn üzerindeki İran’ın etkisini anlamamız ve bu etkiden bahsetmemiz gerekir. İran’ın, Bahreyn üzerindeki tarihsel egemenlik iddiaları, 1822 yılının Şiraz antlaşmasından⁴⁸ bu yana ara

---

%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D9%8A%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%20 Ekim 2017’de alınmıştır.

⁴³ Katzman, K.. (2010). **Bahrain: Reform, security, and US policy**. Washington: Diane Publishing. 95(1013), 4.

⁴⁴ İnternet: “2002 elections results”.(2002). Directorate of Elections and referendum. Web: <http://www.vote.bh/ar/88?cms=iQRpheuphYtJ6pyXUGiNqs0WSzenRc07> 8 Aralık 2017’de alınmıştır.

⁴⁵ İnternet: “Strong Shia gains in Bahrain vote”. (2006, Kasım). BBC News. Web: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6186002.stm 22 Ekim 2017’de alınmıştır.

⁴⁶ İnternet: “Parliamentary and municipal elections in Bahrain 2006”, (2006, Aralık). Constitution Net .Web: <http://www.constitutionnet.org/vl/item/parliamentary-and-municipal-elections-bahrain-2006> 22 ekim 2017’de alınmıştır.

⁴⁷ İnternet: “Bahreyn’de ikinci tur seçimleri”. (2014, Kasım). Aljazeera Türk. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-ikinci-tur-secimleri> 20 Ekim 2017’de alınmıştır.

⁴⁸ Şiraz Antlaşması (1822) Buşehr’deki ingilterenin temsilcisi ve Pers hükümeti ile yapılan bir antlaşma idi, antlaşmayı Bahreyn üzerindeki egemenliği pers ait olduğunu onayladı ancak bu antlaşmayı 1861 yılında ingiliz hükümet tarafından reddedildi, İngiltere Bahreyn’in şeyhi bağımsız bir hükümdar olarak tanıdı ve 1880 yılında Bahreyn’in dış politikasını ele geçirdi, bununlar birlikte, pers iddialarından asla vazgeçmemiştir.

sıra ortaya çıkmaktadır ki, o iddialarından ancak 1970 yılının 278 no.lu BM Güvenlik Konseyi kararı çıkınca vazgeçmiştir. Güvenlik Konseyi, BM Genel Sekreteri Sözcüsü'nün raporunu memnuniyetle karşıladı, çünkü “Bahreyn halkının ezici çoğunluğunun aldıkları karar, Bahreyn'in tamamen özgür, egemen ve bağımsız bir devlet olarak tanınmasını, diğer ülkelerle ilişkilerine kendisi karar verebilen bir devlet olması yönünde idi.” Birçok Bahreynli, Tahran'daki yeni oluşturulan rejimin, Bahreyn üzerindeki emellerini yenilemesinden korku duyuyordu⁴⁹.

1981 yılında Bahreyn'de, İran destekli olduğu düşünülen Şii milislerin öncülüğünde bir darbe girişimi oldu⁵⁰. Bunun ardından Bahreyn'de, doksanlarda sosyal ve siyasi kargaşaların olduğu yeni bir dönem yaşandı. Özellikle 1994 yılında, yüzde 25 oranındaki işsizlik nedeniyle yaşanan eylemlerde Şii çoğunluk, ayaklandı. Uzun süreli gösteri ve çatışmaların yaşandığı ülkede, yönetim olayların sorumlusu olarak İran'ı gösterdi.⁵¹ Bunun için iki devlet arasındaki ilişkiler, çoğu zaman gergin seyretti ve bu gerginlik, Bahreyn'in Sünni – Şii toplumunun arasındaki ilişkileri de etkiledi. Bunun yanı sıra, İran İslami devrimi, Bahreyn'in siyaset sahnesinde ve siyasi hareketlerinde önemli değişikliklere neden oldu. Sol kanat, laik ve milliyetçi güçlerin düşüşüne ve diğer taraftan muhalefet önderliğinde İslami hareketlerin rolünü artmasına yol açtı.⁵² Ortaya çıkan bazı siyasi hareketler ise, rejimin değişikliğini ve İslami Cumhuriyetin kurulmasını içeriyordu⁵³.

Nüfusun çoğunu Şiiler oluşturduğu için, İran'nın bölgede hâkim olma isteği nedeniyle tehdit algılayan Bahreyn, gerek bölge ülkeleriyle (KİK) gerekse bölge dışı güçlerle işbirliğine özen göstermiştir. Ekim 1991'de, ABD ile Savunma İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma çerçevesinde, Bahreyn'in askeri üslerini kullanma ve buralara askeri teçhizatlar kurma izini ABD'ye verilmiştir. Böylelikle Bahreyn için, en büyük

---

aksine belirli zamanlardan Şiraz antlaşmasını tekrar yürürlüğe girmesine istemiştir (PETERSON J.E, THE EMERGENCE OF THE GULF STATES: MODERN HISTORY, s.104)

⁴⁹ İnternet: “Security Council Resolutions”. (1970, Kasım). United Nations. Web: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/27820 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁵⁰ İnternet: Orpak, O. “1979'dan günümüze İran – Suudi Arabistan gerginliği: Mezhep değil çıkar çatışması”. (2016, Ocak). Medya Scope. Web: <http://medyascope.tv/2016/01/20/1979dan-gunumuze-iran-suudi-arabistan-gerginligi-mezhep-degil-cikar-catismasi/>

⁵¹ İnternet: “Ülke profili: Bahreyn”. (2013, Kasım). Aljazeera Turk. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-bahreyn> 2 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁵² International Crisis Group Report. (2005). Middle East Report, Nr. 40: Bahrain's Sectarian Challenge.

⁵³ Bahry, L. (1997). “The opposition in Bahrain: A bellwether for the Gulf?”. Middle East Policy,

bölgesel tehdit İran olmuştur. Bahreyn’de, Şii nüfusun çoğunluğu oluşturması ve Şiiilerin ekonomik bakımdan durumlarının çok kötü olması, İran’a, Bahreyn’in bölge iç politikalarına karışması için fırsat vermektedir. Her ne kadar yakın zamanda, İran resmi ağzlarından düşmanca sözler çıkmamışsa da, İran’ın, Bahreyn’i 14. Eyaleti sayan tarihi söylemi, Bahreyn’de daima bazı tereddütlere ve endişelere sebep olmaktadır⁵⁴.

Bahreyn’in hükümeti, 2011 yılında gerçekleşen olayları ve protesto hareketini, İran’ın özel bölgesel hedefleri ile Bahreyn hükümetini temelinden değiştirmeye hedefleyen Şii ajanda arasında bağlantı kurdu. Bu açıdan, İran, protesto hareketini desteklediğini hiçbir zaman gizlemediğinden, İran için casusluk yapmakla suçlanan ve 14 Şubat Hareketi’ne katılan bazı üyeler tutuklanmıştır. 2012 ile 2013 yılları arasında meydana gelen bombalı saldırıyı yapanların, İran ile ilişkili oldukları hakkında şüphe duyulduğu için, İran, Bahreyn tarafından kendi içişlerine karışma suçuyla İran itham edildi⁵⁵, Nisan 2014’de Bahreyn’de, yaklaşık bir yıldır yargılanan 12 kişi “İran adına casusluk yaptıkları” iddiası ile ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Bahreyn 3. Ağır Ceza Mahkemesi kararında, yargılanan kişilerin İran’da eğitim gördükten sonra, ülkeye dönerek casusluk faaliyetlerinde bulduklarının tespit edildiğini duyurdu. Kararda, yargılanan 14 kişinin, “terörist örgüt kurup, İran devrim güçleri ve Irak Hizbullah’ı adına casusluk yaptıkları” ifade edildi⁵⁶.

Yukarıdakilerden yola çıkarak, aşağıdaki şu sonuçlara ulaşabiliriz:

- Bahreyn, tarihi açısından eski bir ülkedir, ama aynı zamanda 1971 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra da ‘yeni’ bir ülke sayılır ve Şubat 2002 yılında milli misak onaylanmasının ardından, krallık sistemine geçmesi ile ‘daha yeni’ bir ülke veya rejim olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda, aşiret yönetiminden monarşiyi geçmesinin de normal bir gelişme olduğunu söyleyebiliriz.
- Bahreyn, küçük bir ülke olduğundan bölgesel problemlerden de daha çok etkilenmektedir. Dolayısıyla İran’ın etkisinin yanı sıra, Irak’ta gerçekleşen bir olay

⁵⁴ Gerçeksever, 2005, 344-345.

⁵⁵ İnternet: “Bahrain accuses dissidents of spying for Iran ”. (2013, Ekim). Aljazeera. Web: <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2013/10/17-aralık-2018>’de alınmıştır.

⁵⁶ İnternet: “Bahreyn’de ‘casusluk’ cezası”. (2014, Nisan). Aljazeera Türk. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-casusluk-cezasi> 22 Ekim 2017’de alınmıştır.

da doğrudan Bahreyn'i etkilemektedir. Aynı şekilde Suudi Arabistan veya bir diğer Körfez ülkesinde yaşanan sorunlar da, yine Bahreyn'i doğrudan etkileyebiliyor⁵⁷.

- Kuvvetler ayrılığı ilkesi, Bahreyn'in ilk anayasasında mevcuttur, ancak Emir, yasama otoritesini, Ulusal Konseyi ve Bakanlar Kurulu ile yürütme yetkisini üstlenmektedir⁵⁸, 2002 Anayasası, Bahreyn'in siyasi rejimindeki gücün ve yetkilerin uygulanma şeklini, kral ile halkın paylaşımı olarak tanımlamaktadır.
- Arap milletine ve İslam dinine bağlı olmak: Dinî, mezhepsel ve etnik kimlikler Bahreyn yaşamının önemli bir yönünü temsil eder ve Anayasanın ikinci maddesine göre: 'Devletin dini İslam'dır. İslam Şeriatı, bir Mevzuatın ana kaynağıdır. Resmi dil Arapçadır.'⁵⁹ Bundan dolayı, Bahreyn'in Siyasal Sistemi laikliği reddeder, dini inanç ve dini mirasa önem verir. Bunun yanı sıra, Bahreyn Arap Birliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı üyesidir ve dış politikasında, Arap ve İslami ülkelerinin meselelerine, özellikle de Filistin meselesine önemli yer vermektedir⁶⁰.
- Bahreyn, 1981 yılında kurulan "Körfez Arap Ülkelerinin İşbirliği Konseyi"nin (KİK) altı kurucu üyesinden biridir⁶¹. Coğrafi, dinî ve dilsel unsurların yanı sıra, bu ülkeler güçlü bir geleneksel yönetim yapılarına da (aşiret, emirlik) sahiptir. Buna ek olarak, yine bu ülkeler uzun bir süre İngiliz kontrol altında kalmıştır. Bu ortak nedenler, KİK ülkelerinin siyasal sistemlerinde izlerini bırakmıştır. Bahreyn dış politikası, diğer Arap Basra körfezi ülkelerinin, özellikle Suudi Arabistan'ın, dış politikasına bağlantılıdır ve onunla sürekli etkileşim halindedir⁶².
- Ekonomik açıdan, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin desteğine, güvenlik açısından da, ABD ve Suudi Arabistan'ın korumasına ihtiyaç duyması nedeniyle, kendisini doğrudan ilgilendirmeyen bir konuda bu ülkelerin

⁵⁷ İnternet: Duyar, M. (Şubat, 2011). "Bahreyn'i sokağa döken mezhep ayrımcılığı". T24 Haber. Web: <http://t24.com.tr/yazarlar/metin-duyar/bahreyni-sokaga-doken-mezhep-ayrimciligi,3277> 20 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁵⁸ Bahreyn 1973 Anayasa. (6 Aralık 1973). Bahreyn Resmi Gazete,3-26.

⁵⁹ Bahreyn 2002 Anayasa. (14 Şubat 2002). Bahreyn Resmi Gazete.3-32.

⁶⁰ İnternet: "Foreign Policy". Bahreyn Dışişler Bakanlığı. Web <http://www.mofa.gov.bh/Default.aspx?tabid=88&language=en-US>. 6 Ekim 2017'de alınmıştır.

⁶¹ Diğer Körfez Arap Ülkelerinin İşbirliği Konseyi (KİK): Suudi Arabistan, Katar, BAE, Umman , Kuveyt.

⁶² İnternet: Albinkhalil, A. (2014). "Bahrain's foreign policy priorities in 2014. Alwatan News. Web: <http://alwatannews.net/article/601188/Opinion/%D8%A3%D9%88%D9%84%D9%88%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D8%AC%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D9%81%D9%8A-2014> adresinden 2 Nisan 2017'de alınmıştır.

politikası çerçevesinde hareket etmektedir. Bahreyn 1971'den beri ABD'nin koruması altındadır. Bahreyn ile ABD arasında güvenlik alanında iş birliği anlaşması bulunmaktadır. Ayrıca ABD Deniz Kuvvetleri'nin 5'inci Filosunun ve Merkezi Kuvvetler Komutanlığı'nın Bölge Karargâhları Bahreyn'dedir.⁶³

- Siyasi reform sürecinin karşılaştığı sorunlara ve hükümetin muhalefetle anlaşmazlığına rağmen, 1973 yılında olduğu gibi, Parlamento kapatılmamıştır ve dönemi tamamlamıştır. Dolayısıyla, ilk dönemi tamamlayan Parlamento ve Şûra Meclisi, eleştirilere rağmen (Parlamentonun başarısız olduğunu, hükümete yönelik Şûra meclisi- Parlamento ile Hükümet tarafından yetersiz işbirliğine dair eleştiriler), Bahreyn için olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.
- Bahreyn'deki siyasal katılımın uzun süren yokluğu nedeniyle, bir zamanlar popüler olan, din, mezhep ve etnik sınırları aşan laik ve milliyetçi muhalefet güçleri yerine, Sünni ve Şii İslam hareketleri öne çıkmıştır. Bu, Bahreyn için büyük bir toplumsal çatışma unsurunu teşkil etmektedir. Üstelik mezhepsel gruplar arasında büyük ihtilaflarda, bölgesel güçlerin rol aldığı düşünülmektedir, zira Bahreyn küçük bir ülke olduğundan bölgesel problemlerden oldukça etkilenmektedir.
- Az bulunan Petrol rezervlerinden dolayı, Bahreyn'in dış politikası, ekonomik, diplomasi ve diğer ülkelerle ticari işbirliğinin geliştirmesine odaklanmıştır⁶⁴.

1.2. Türkiye Cumhuriyetinin Dış Politikasını Belirleyen Unsurlar

Türkiye, 185 dünya ülkesi içinde nüfus itibarıyla 16'ncı, toprak büyüklüğü itibarıyla 32'nci ve ekonomik gücü itibarıyla 16'ncı sıradadır. Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik mevkii itibarıyla; dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip Orta Doğu ve Hazar havzası, önemli deniz ulaştırma yollarının kavşağı durumunda bulunan Akdeniz Havzası, tarihte her zaman önemini sürdürmüş olan Karadeniz Havzası ve Türk Boğazları, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması sonucu yapısal değişikliklere uğrayan Balkanlar, etnik çatışmalar yanında, zengin tabii kaynaklara sahip Kafkasya ve Orta Asya'nın oluşturduğu coğrafyanın tam merkezinde bulunmaktadır. Türkiye; Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'da Türkçe konuşan 200 milyonluk bir nüfusun da merkezindedir. Üç kıtayı birbirine

⁶³ Gerçeksever, 2005, 341.

⁶⁴ İnternet: "Bahreyn Dışişleri Bakanlığı". Web: <http://www.mofa.gov.bh/Default.aspx?tabid=9707&language=en-US> 23 Ekim 2017'de alınmıştır.

bağlayan Türkiye, aynı anda bir Avrupa, Asya, Balkan, Kafkasya, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz ülkesidir. Türkiye, Batı'nın köklü demokrasileri ve Pazar ekonomileri ile Doğu'nun ümit vaat eden genç demokrasilerini, Karadeniz ile Akdeniz'i, NATO ile İslam dünyasını, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olanları ve farklı kıtaları birbirine bağlayan bir dostluk ve işbirliği köprüsüdür. 20'nci yüzyılın sonlarında, dünyadaki köklü ve hızlı gelişmeler, Türkiye'ye hem farklı sorumluluklar yüklemiş hem de yeni fırsat ve ufuklar açmıştır. Türkiye, Kuzey Atlantik İttifakı'nın bir kanat ülkesi konumundan çıkmış, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan Avrasya kuşağında merkezi bir duruma gelmiş, politik, güvenlik ve ekonomik açılardan büyük bir rol ve önem kazanmıştır. Türkiye aynı anda NATO, Avrupa Konseyi, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), D-20 ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi olan tek devlettir⁶⁵.

Türkiye'nin dış politikasını incelemek için, Türkiye'nin coğrafi konumu, ekonomisi, demografik yapısı ve siyasi sistemi ele alınacaktır.

1.2.1. Türkiye'nin Coğrafi Konumu

Kaynak: <http://www.1uptravel.com/worldmaps/turkey4.html>

Harita 1.2. Türkiye haritası

⁶⁵ Yılmaz, S. (2008). Güç ve Politika. Birinci Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, 542-543.

Türkiye, Kuzey yarım küresinde, Eski Dünya denilen üç kıtanın (Avrupa, Asya, Afrika) birbirine yaklaştığı kesimde, 36° ve 42° kuzey enlemleri ile 26° ve 45° doğu boylamları arasında yer alır. Avrupa ve Asya kıtaları arasında bir geçit özelliği taşıyan Türkiye'nin yüzölçümü 814.578 km². Türkiye'nin, %3'ü (24.378 km²) Avrupa kıtasında (Trakya), %97'si (760.200 km²) Asya kıtasında (Anadolu) yer almaktadır. Anadolu yarımadası mütecanis (homojen) bir küttedir. Etrafını çeviren denizlerin sağladığı nispi emniyet çemberine, kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu Dağları'nın sağladığı nispi koruma imkânlarının eklenmesiyle bir kale vasfını kazanmıştır. Anadolu'nun sahip olduğu bu özelliklere tezat teşkil eden niteliklere sahip olan Trakya, Türkiye'nin Avrupa Kıtası'nda bir köprübaşı durumundadır. Trakya, aynı zamanda Boğazların emniyetini ve kontrolünü tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir. Türkiye'nin, kara sınırlarının uzunluğu 2753 km, deniz sınırlarının uzunluğu (Boğazlar, Marmara Denizi kıyıları ve adaların kıyıları dışında) 5972 km'dir. Üç tarafı denizlerle çevirili olan Türkiye'nin hem kara hem de deniz sınırı olan komşuları; Yunanistan, Bulgaristan, Suriye ve Gürcistan; sadece deniz sınırı olan komşuları; Rusya, Romanya, Ukrayna ve Moldova; sadece kara sınırı olan komşuları; Irak, İran, Ermenistan ve Nahcivan aracılığıyla Azerbaycan'dır. Türkiye bölgesel ve yerel iklimler bakımından çeşitlilik gösteren bir ülkedir ve bu coğrafi faktörlerin etkinliğinin bir sonucudur. Türkiye'de, kuruluşları, havza özellikleri, debi ve rejimleri bakımından farklı özellikler gösteren 600'ün üzerinde akarsu havzası bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye oluşumlarına göre son derece çeşitli göllere sahip bulunmaktadır. Türkiye'nin ortalama yüksekliği 1132 metreye ulaşmaktadır. Anadolu yarımadası 1162 m., Trakya ise 180 m. Yüksekliğe sahiptir. Böylece, Türkiye dünyanın bütün karalarının ortalama yüksekliğinden (700 m.) daha yüksek olduğu gibi, ayrı ayrı her kıtadan da yüksektir.⁶⁶

Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik konum, Türk dış politikasının belirlenmesinde rol oynayan önemli bir faktördür. Üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada olması, Avrupa ile Asya kıtalarının birleştiği yerde köprü vazifesi görmesi, boğazların kontrolünü elinde bulundurması gibi unsurlar coğrafi açıdan avantajlar sunmaktadır. Ayrıca Avrupa- Asya, Kafkaslar-Balkanlar ile Afrika arasında maddi ve manevi bir bağlantı ögesi olması, bir taraftan İslam ve Türk kimliklerine vurgu yapılırken, diğer taraftan Avrupalılık kimliğinin

⁶⁶ Karabulut, B. (2013). Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi: Strateji Jeostrateji, Jeopolitik. Birinci Baskı. Ankara: Barış Kitap, 141-143.

benimsenmesi, bu bağlamda sosyal kültürel olarak bir tür kimlik sorunu yaratan ikircikli bir duruma neden olmaktadır. Bu durum, dış politikasının belirlenmesinde önemli rol oynamakta, belirleyici olabilmektedir⁶⁷.

1.2.2. Türkiye'nin Demografik Yapısı

Nüfusu hızla artarak, asrın başlarındaki on beş milyondan, asrın sonunda 80 milyonluk bir nüfus potansiyeline ulaşan ve önümüzdeki otuz-kırk sene içinde bu nüfusu ikiye katlayabileceği tahmin edilen Türkiye'nin, bu önemli veriyi değerlendirebilmek için ekonomik kapasite ile savunma ihtiyaçları, sistemleri ve yapılanması arasında kalıcı ve tutarlı bir bağlantı kurması zorunludur. İyi değerlendirdiğinde ve donanımlı, iyi bir eğitimle teçhiz edildiğinde, ülkenin motor gücü olabilecek olan nüfus faktörü, gerekli planlamanın ve hazırlığın yapılmadığı durumlarda ciddi bir istikrarsızlık kaynağı da olabilir. Türkiye gibi, büyük nüfus potansiyeli ile dünyanın en istikrarsız bölgesinin jeopolitik kavşak noktasında bulunan bir ülkenin konjonktürle tedbirlerle ayakta kalabilmesi mümkündür. Türkiye'nin, güç denklemindeki sabit verilerin sağladığı olağanüstü imkânlar, aynı zamanda savunma yapılanması açısından önemli riskler de barındıran unsurlarıdır. Bu riski asgariye indirerek, imkânların oluşturduğu potansiyeli harekete geçirebilme, tarih, coğrafya ve nüfustan oluşan sabit verileri, tarım, sanayi, yapılanması (altyapı), ulaşım, doğal kaynaklar gibi, ekonomik kapasite unsurlarını ve teknolojik kapasiteyi buluşturan bir stratejik planlama ile mümkündür⁶⁸.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilere göre, 2016 yılında Türkiye'nin Nüfusu 78,966,000 milyondur. Toplumsal ve kültürel açıdan çeşitlilik içeren bir yapıya sahip olan Türkiye'de, 'modern' ve 'geleneksel' yaşam biçimleri toplumda bir arada yer almaktadır. Büyükşehirlerde yaşayanların çoğunluğunun yaşam tarzı Batı ülkelerindeki yaşam tarzıyla benzerlik gösterir. Buna karşın, büyükşehirlerin gecekondu bölgelerinde/kenar mahallelerinde, ülkenin kırsal kesiminde yaşayanlar görece daha tutucu ve geleneksel bir yaşam tarzına sahiptirler. Aile bağları halen güçlüdür ve toplumsal değerlerin, tutumların,

⁶⁷ Şöhret, M. (2013). "AKP Dönemi Türk Dış Politikası". Çomak, H., Sancaktar, C. (Editörler). Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler. Birinci Baskı. İstanbul. BETA, s.79-128.

⁶⁸ Davutoğlu, A. (2011). Stratejik Derinlik Türkiye'nin uluslararası konumu. 102. Baskısı. İstanbul: Küre Yayınları, 42-43.

istek ve hedeflerin oluşması üzerinde etkilidir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının büyük çoğunluğu Müslüman'dır. Nüfusun yaklaşık yüzde 98'i İslam dinine bağlıdır⁶⁹.

Türkiye'nin uzun bir dış göç tarihçesi vardır. 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca göç yönü, başta Almanya olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerine doğrudur. 1980'lerde Batı Avrupa'ya olan göç, Orta Doğu'nun petrol üreticisi ülkelere de yönelmiştir. Son 20 yıl boyunca bölgedeki politik dalgalanma ve Avrupa Birliği'nin iş gücü politikalarında ve uygulamalarında meydana gelen değişiklikler dış göç örüntüsünü etkilemeye devam etmiştir. Aynı zamanda Türkiye; Balkanlar, Orta Doğu ülkeleri ve ayrıca Uzak Asya ve Afrika ülkelerinden gelen sığınmacı dalgalarına maruz kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Ortadoğu ülkeleri, Türk yatırımcılar ve işçiler için yeni göç bölgeleri olmuştur. Türkiye göç alan ve göç veren bir ülke olmasının yanında aynı zamanda geçiş ülkesi konumundadır. Türkiye'de iki göç sisteminin dikkate değer etkisi vardır: önemli bir çekim alanı olan Avrupa; diğeri ise Asya, Afrika ve Orta Doğu'dan gelen göçmenlerin oluşturduğu kaynak bölgelerdir⁷⁰.

2003 yılında yapılan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasına göre, Türkiye'de üç büyük anadil grup var: Türkçe, Kürtçe ve Arapçadır. Araştırma sonuçları ise, Türklerin yüzde 82.5, Kürtlerin toplam nüfusun yüzde 14.4'ü seviyesinde olduğunu göstermektedir, Türkiye'deki üçüncü büyük anadil grubunun Araplar olduğu görülmektedir. Farklı kaynaklardan elde edilen değerler, Arapça anadil nüfusunun oranının aşağı yukarı sabit kaldığını göstermektedir (yüzde 1.9) Rumca, Çerkezce, Gürcüce, Ermenice/Hemşince ve İbranice konuşan anadil gruplarının toplam nüfusu Türkiye nüfusunun yüzde 1'ini oluşturmaktadır⁷¹.

⁶⁹ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2014). 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 3-4

⁷⁰ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2014). 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü , 8.

⁷¹ Koç, İ. (2007). "Türkiye'de Türkçe ve Kürtçe Anadil Nüfuslarının Demografik Farklılaşma ve Bütünleşme Düzeyleri". 21.Yüzyıl, 182.

1.2.3. Ekonomi

Cumhuriyet'in ilanından sonra, çeşitli ekonomik kalkınma stratejileri denenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras olarak alınan iflas etmiş bir ülke olması nedeniyle Türkiye ekonomisi son derece zayıf durumdaydı. Ekonomi, neredeyse bütünüyle tarıma dayalı olup, gelişmemiş ve yoksul bir durumdaydı. Sağlıklı ve dengeli bir ekonomik yapı oluşturabilmek için, ilk adım olarak sanayinin kurulması ve geliştirilmesi düşünülmüştür. Hükümetler, 1920'li yıllar boyunca sanayinin gelişmesini, özel teşebbüsleri destekleyerek ve onlara elverişli yasalar ve kredi olanakları sağlayarak gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu liberal politikalar, 1929 yılına kadar sürmüş ve bu süre içinde tarımda makineleşme konusunda ilerlemeler kaydedilmiştir. Takip eden on yılda, ülkede yeterli sermaye birikimi olmaması nedeniyle devlet, devletçilik olarak adlandırılan sistem içinde, tarım, sanayi, madencilik, ticaret ve kamunun büyük sektörlerinin sahibi olarak ve bunları geliştirerek, girişimci rolünü üstlenmiştir. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda aktif olarak yer almadığı halde, savaşın ekonomideki ağır baskıları nedeniyle sanayileşme süreci yavaşlamıştır. Savaşı takip eden yıllarda 1950'deki demokrasiyi simgeleyen daha liberal bir ekonomik düzene geçiş ile özel teşebbüs ve devletin ekonomik girişimlerinin birlikte uygulandığı, "karma ekonomik" sistem başlatılmıştır. Aynı zamanda, ticarete liberalleşmeye, tarımda ve alt yapıda gelişmeye ve yabancı sermayenin teşvik edilmesine ve özelleştirmeye daha fazla önem verilmiştir. 1980'ler öncesinde, Türkiye ithalatı sınırlandırıp, iç talebi karşılayacak ürünleri ülke içinde üretme yönünde bir ekonomik politikayı takip etmiştir. Yeni kurulan sanayi dalları, uzun süre gümrük vergileri ve diğer vergiler ile korunmuştur. 1980'li yıllarda hükümetler, ihracata dayalı ekonomik büyümeyi temel alan bir strateji izlemişlerdir. Bu yönde önemli ekonomik reformlar hazırlanmış ve Ocak 1980'den başlayarak yürürlüğe girmiştir. Özelleştirme uygulamaları ülkede 1984 yılında başlatılmıştır. 1970'lerin sonundaki durgunluk döneminden ardından, artan ihracat ve yabancı sermaye girdileri ile ekonomik büyümede bir iyileşme sağlanmıştır. 1990'lı yıllarda sanayileşmeyi üç dinamik belirlemiştir. Birincisi, devletin, kaynak dağılımına doğrudan etkisinin azalmış olmasıdır. İkincisi, rekabetin önem kazanması ve sanayinin yeniden yapılandırılması ile endüstriyel performans üzerinde artan bir önemle durulmasıdır. Üçüncüsü ise, küreselleşmenin ve Avrupa Birliği'ne entegrasyonun hız kazanmış olmasıdır. 1990'lı yıllarda özelleştirme de ekonomik problemlere çözüm olarak önem kazanmıştır. Bazı devlet teşebbüsleri bu program çerçevesinde özelleştirilmiştir ve başka özelleştirmeler de devam etmektedir. Türkiye tarım

üretimi açısından büyük ölçüde kendi kendine yeterli bir ülkedir. Türkiye yeraltı kaynakları bakımından çok zengin değildir. Ülkenin en temel problemlerinden biri, temel enerji kaynaklarının yetersizliğidir. Bakır, krom, boraks, kömür ve boksit ülkenin yeraltı kaynakları arasında yer almaktadır. Dünya Bankası'na göre, Türkiye, üst-orta gelirli bir ülkedir. Türkiye'de, 2001 yılından itibaren Avrupa Birliği ile uyum süreci bağlamında yapısal reformlar uygulanmaktadır⁷².

Türkiye, rekabet kurallarının işlediği, özel sektörün ekonomide öncü, kamunun ise düzenleyici rol oynadığı, liberal dış ticaret politikasının uygulandığı, mal ve hizmetlerin bireyler ve kurumlar arasında engelsiz olarak el değiştirebildiği bir serbest piyasa ekonomi olmuştur. Türkiye'de, son yıllarda ekonomideki yapısal reformlara büyük önem verilmektedir. Geçtiğimiz dönemde özelleştirme süreci hızlandırılmış, kamu maliyesine düzen getirilmiş, ayrıca mali piyasalardan başlamak üzere tarım, sosyal güvenlik, enerji ve iletişim gibi sektörlerde önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Reformlar sayesinde ekonomik kurumların altyapısı güçlendirilmiş, özerk kurumlar oluşturulması suretiyle uluslararası piyasalarda meydana gelebilecek dalgalanmalara karşı ekonomi daha dayanıklı hale getirilmiştir. Sermaye piyasaları modern çağın anlayışına uygun şekilde yeniden düzenlenmiş, çoğu bürokratik engel ya kaldırılmış ya da asgarî ölçülere getirilmiştir. Dünyanın 18. ve Avrupa'nın 7. büyük ekonomisi olan Türkiye, en güçlü ekonomilerin temsil edildiği G-20'nin faal bir üyesidir. Küresel malî kriz nedeniyle birçok ülke ekonomisinin daralma gösterdiği bir dönemde, Türk ekonomisi 2008 yılındaki ekonomik yavaşlamanın ve 2009 yılındaki küçülmenin ardından 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 9,2 ve % 8,5 oranında büyüme hızını yakalamıştır. 2002-2014 döneminde ortalama GSYH büyüme oranı % 4,9, 2010-2014 yıllarında ise % 5,4 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılının son çeyreğinde ise, büyüme oranı yüzde 7,3 olarak gerçekleşti. GSYH bir önceki yıla göre yüzde 19 artarak, 3,1 trilyon TL olurken, kişi başı gelir ise 10 bin 597 dolar olarak hesaplandı⁷³. Son yıllarda uygulanan ekonomik reformların bir sonucu olarak, dış ticaretin hacmi ve yapısı önemli ölçüde değişmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzüncü

⁷² Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2014). **2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü , 4-5.

⁷³ İnternet "Yüzde 7,4 büyüyen Türkiye ekonomisini 2018'de ne bekliyor?". Sputnik, Web: https://tr.sputniknews.com/ekonomi_raporu/201803301032850724-buyuyen-turkiye-ekonomisini-2018de-ne-bekliyor/ 22 Şubat 2019'da alınmıştır.

yılı olan 2023 yılı için, ana hedef ihracatı 500 milyar ABD Doları seviyesine çıkarmaktır. Türkiye'nin, son altı yıllık dış ticaret istatistikleri aşağıda sunulmuştur.

1.2.4. Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyar ABD Doları)

Çizelge 1.1. Türkiye'nin dış ticaret verileri

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İhracat	151.803	157.610	143.839	142.530	156.993	168.023
İthalat	251.661	242.177	207.234	198.618	233.8	223.039
Hacim	403.464	399.787	351.073	341.148	390.793	391.062

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin, başarılı ekonomik performansı, genç nüfusu, yetişmiş işgücü, liberal ve reformcu yatırım ortamı, oldukça gelişmiş altyapısı, avantajlı coğrafi konumu, düşük vergi oranları, teşvikler ve geniş iç pazarı ve 1996 yılında dâhil olunan AB ile Gümrük Birliği antlaşması, yabancı yatırımcılara önemli fırsatlar sunmaktadır. Türkiye'de, yabancı yatırımcılara yerel yatırımcılarla aynı haklar ve yükümlülükler veren yasal düzenlemeler, yabancı yatırımlar için güvenli bir ortam sağlamaktadır. Ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar bakımından Türkiye'yi benzersiz kılan özellik, Avrupa, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya'ya açılan bir kapı özelliği taşımasıdır. Nitekim İstanbul'dan 4 saatlik uçuşla 50'den fazla ülkeye ve dünya ekonomisinin dörtte birini oluşturan geniş bir pazara erişim sağlanabilmektedir. Türkiye, bürokratik engellerin büyük ölçüde kaldırılması, vergi sisteminde iyileştirmelerin sağlanması, kar transferlerinin desteklenmesi ve başarılı özelleştirme programları sayesinde dünyanın önde gelen yatırım merkezlerinden biri haline gelmiştir. 2015 yılı sonu itibariyle, 46 binin üzerinde yabancı sermayeli firma Türkiye'de faaliyette bulunmaktadır. 916 adet yabancı firmanın da Türkiye'de irtibat bürosu mevcuttur. 2015 yılının ilk on bir ayı itibariyle, Türkiye'deki toplam doğrudan yabancı yatırım miktarı 165 milyar Doları aşmıştır. 1972 ve 2015 tarihleri arasında, Türkiye'nin müteahhitlik sektörü, 107 ülkede toplam 322,6 milyar ABD Doları tutarında 8693 proje gerçekleştirmiştir. Müteahhitlik sektörünün, 2015 yılı cirosu yaklaşık 19,3 milyar ABD Doları olmuştur. 2004 yılında, sadece 11 Türk firmasının yer aldığı "Dünyanın En Büyük 250 Uluslararası Müteahhidi" listesinde, 2015 yılı itibariyle 42 Türk firmasının yer alması, uluslararası pazardaki Türkiye'nin başarısının bir diğer göstergesi olmuştur. Türkiye,

turizm sektöründe güçlü bir altyapıya sahiptir. Dünyanın ilk 10 turizm ülkesi arasında yer alan Türkiye'ye, 2015 yılında 36 milyon yabancı ziyaretçi giriş yapmış, turizm geliri 31 milyar Dolara ulaşmıştır⁷⁴.

1.2.5. Türkiye'nin Siyasal Sistemi

Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde sürdürülen Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan antlaşması imzalanmış ve yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti böylece uluslararası alanda tanınmıştır. Cumhuriyetin kuruluşu, art arda gelen sosyal ve ekonomik reformlarla önceki toplumsal düzende belirgin bir değişime neden olmuş, Sultanlık ve Hilâfet kaldırılmıştır. 17 Şubat 1926'da Osmanlı hukukunun temel taşları olan Mecelle ve Şer'i Hukuk yerine, Türk Medeni Kanunu kabul edilmiş, 1 Kasım 1928'de Arap harfleri yerine, Latin alfabesine geçilerek aynı yıl temel eğitim birliği kabul edilmiştir. Atatürk'ün öncülüğündeki değişimin yönü, dine dayalı, doğulu bir İmparatorluktan, çağdaş, batılı ve laik bir Cumhuriyete geçiş şeklindedir. Türkiye, BM bildirisini 24 Ocak 1945'te imzalamıştır. 5 Mart 1945 tarihinde, San Francisco Konferansı'na davet edilen Türkiye, BM'in kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1946'ya kadar ülke tek parti sistemiyle yönetilmiştir. 1940'ların ortaları ve sonunda yeni siyasi partiler kurulmuş; ilk çok partili seçim 1946'da yapılmış; 1950 yılında yapılan ikinci seçimi Demokrat Parti kazanmış ve Cumhuriyet Halk Partisi muhalefete düşmüştür. Türkiye'de, çok partili dönem ile daha liberal ve demokratik bir ortam elde edilmiştir. Türk siyasi tarihinde, üç askeri müdahale (1960, 1971 ve 1980) olmasına karşın, Türkiye parlamenter ve çok partili bir sistemi günümüze değin korumayı sürdürmüştür. Bu, Türkiye'ye, İslam dininin hâkim olduğu diğer ülkeler arasında benzersiz bir konum sağlamaktadır. Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte Türkiye yüzünü, 'Batı Dünyası'na çevirerek, Avrupa ülkeleri ve ABD ile yakın ilişkiler kurmuştur. Türkiye, BM'in, Avrupa Konseyi'nin ve NATO'nun üyesidir. Türkiye, 1999 yılı Helsinki Zirvesinde başlatılan Avrupa Birliği'ne uyum süreci içinde, 2000 yılından bu yana yeni sosyal, ekonomik ve siyasi reformlar yaparak bu alanlarda dikkate değer gelişmeler kaydetmiştir. Türkiye aynı zamanda, Orta Doğu ülkeleri ile de derin ve köklü kültürel-

⁷⁴ İnternet: "Türk Ekonomisindeki son gelişmeler". Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Web: <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa> 25 Kasım 2017'de alınmıştır.

tarihsel bağlardan kaynaklanan iyi ilişkiler içindedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, Türkiye'nin yönetim yapısını 1924, 1961 ve 1982 anayasaları şekillendirmiştir. Bu anayasalar, Türkiye'nin parlamenter sisteme dayalı bir Cumhuriyet olduğunu ve halk iradesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) temsil edildiğini vurgulamaktadır. Her üç anayasada da, temel bireysel, toplumsal ve siyasal haklar benimsenmiş olup güçler ayrılığı (yasama, yürütme ve yargı) ilkesi kabul edilmiştir. Cumhuriyet'in yasama organı TBMM'dir. TBMM, dört yılda bir yapılan seçimlerle göreve getirilen 550 milletvekilinden oluşmaktadır. 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğine kadar cumhurbaşkanı, yedi yıllık görev süresi için sadece bir dönemlik olmak üzere TBMM tarafından seçilirdi. Değişikliğe göre, bundan böyle cumhurbaşkanı halk tarafından beş yıllık görev süresi için en fazla iki dönem için seçilebilir. Yürütme organı olan Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlardan oluşur. Yargı organları ise, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Askeri Yargıtay, Danıştay, idari ve adli mahkemeler ile askeri mahkemelerden oluşur. Türkiye idari olarak 81 ile ayrılmıştır⁷⁵.

2017 yılında yapılan anayasa değişikliği sonucunda, parlamenter sistem yerini, başkanlık sistemine bırakmıştır⁷⁶.

Türk dış politikasının temel ilkeleri, kuruluş aşamasında ve kurulduktan sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenmiştir. Bunlar özet olarak: Yurtta sulh, cihanda sulh – tam bağımsızlık, statükoculuk, sınırların değişmezliği ilkesi- başka ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesi ve Batıcılıktır.⁷⁷ Atatürk felsefesinin temeli Muasır medeniyetler seviyesi/ Batılılaşma ve modernleşmedir. Dolayısıyla, Batıcı bir dış politika takip edilmiştir. Bu yöneliş, Batı'nın peşinden gitmek değil, Batı sistemi ve batı demokrasisi örnek alınarak, Muasır Medeniyetler seviyesine ulaşmaktır. Batı'nın, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi değerlerine sahip olma arzusudur. Atatürk'ün, dış politika felsefesinin temel taşlarından birisi de güvenilir olmaktır. İşin başında Kurtuluş Savaşı esnasında bile, Misak-ı Milli sınırlarının dışına çıkmayacağını göstermiş ve daha sonraki yıllarda da

⁷⁵ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2014). **2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü , 1-3

⁷⁶ Küçük, A. (2017). “Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilmek İstenen Türkiye'ye Özgü Başkanlık Sistemi: Korkular, Algular, Beklentiler”. **Liberal Düşünce Dergisi**, Yıl, 22, 157.

⁷⁷ Çakmak, H. (2016). **Cumhurbaşkanlar ve Dış Politika**. Birinci Baskı. Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım, 7.

yayılmacı ve maceracı tavır ve bağlantılara girmeyerek, güvenilir bir ülke ve kendisini lider olduğunu ve kendisini tüm dünyaya göstermiştir. Gerçekçi ve kararlı bir dış politikası vardır. Diyaloğa sürekli açıktır. Kendi gücüne dayalı bir dış politikası vardır⁷⁸.

Türkiye, NATO üyesi olunca, Batı siyasal ve ekonomik felsefesine ve politikalarına daha da yakınlaşmıştır. 1950-1960 dönemi dış ilişkileri, 1945 sonrası uluslararası konjonktüründen ve ülkenin iç gelişmelerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Türkiye, bu dönemde Batılı devletlerin Orta Doğu üzerindeki politikalarına hızla ve bütünüyle dâhil olmuştur. Orta Doğu konusunda, Türkiye'nin Batı'yla tam birlikteliği özellikle Arap dünyasıyla ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye, izlediği Batı yanlısı dış politikanın sonucu olarak, bölgedeki yeni devletlerden destek bulamamıştır⁷⁹. Türkiye, BM üyeliği ile başlayan süreçte ABD dış politikasının önceliklerini dönemin şartları içerisinde kendi ulusal çıkarları doğrultusunda görerek uygulamıştır. Bu süreç, çok partili hayata geçiş, 1947 Truman Doktrini, 1948 Marshall Planı, 1952 NATO üyeliği ile devam etmiştir. Özellikle NATO üyeliği, askeri, ekonomik ve siyasal olarak Türkiye'nin bundan sonraki sürecini etkilemiş ve dış politika, 1919 Versay Düzeniyle başlayan ve 1945 ve öncesi olayların (1941 Atlantik Şartı, 1944 Philadelphia Bildirisi, 1944 Bretton Woods) da etkisiyle ortaya çıkan liberal düzenin (kolektif güvenlik temelinde) sistematığı içerisinde girmiştir. Böylece Türkiye için, basın özgürlüğünü de içeren siyasal ve ekonomik serbestlik dönemi bir süreliğine başlamıştır. Söz konusu döneme yönelik en önemli eleştiri, SSCB'ye yönelik çevreleme stratejisinin en önemli uygulayıcısı ve savunucu olan Türkiye'nin, aynı zamanda NATO üyeliğiyle askeri, teknolojik ve ekonomik yardımların artırması (Yine ABD ile imzalanan ikili antlaşmalar ve ekonomi alanında yapılan düzenlemeler), böylece bu yardımların, Türkiye için bağımlılığı her yönde kuvvetlendirmesi ve Batı dışındaki ülkelerle ilişkilerini olumsuz etkilemesidir⁸⁰.

Türkiye'nin dış politikası, 1960'ların ilk döneminden itibaren SSCB ve Bağlantısızlar Hareketi'yle ilişkilere de yönelenmiş, Türkiye'de gelişen kamuoyu ve çeşitli kesimlerin talep ve baskıları, dış politika yapım sürecinde de yansımıştır. Bu dönemde ayrıca basında

⁷⁸ Çakmak, 2016, 27.

⁷⁹ Akkan, F. (2016). "Cumhurbaşkanı Celal Bayar", Çakmak, H. (Editör). Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Birinci Baskı. Ankara. Kripto Basım Yayım Dağıtım, s.41-60.

⁸⁰ Akkan, 2016, 55.

ve aydınlar arasında, muhalefette ülkenin daha önce tartışılmaz görülen dış politikasına yönelik eleştiriler ve öneriler de sunabilir, tartışılabilir hale gelmiştir. İçerideki bu çok yönlülük, kısa zamanda dışarıya da yansımıştır. ABD'nin (ve Batı'nın), Türkiye'nin kayıtsız şartsız bir müttefiki olmadığı ya da Türkiye'yi öyle görmediklerinin anlaşıldığı, alternatif dış ilişkilerin gerekli olduğu kesin kanı olarak benimsenmiştir. Kıbrıs Meselesinin, tek başına dış politikada kırılma oluşturması ve çok yönlülüğe neden olması resmi çevreler tarafından gerekçe olarak sunulmuş olmakla birlikte, bu gereksinimin aslında Kıbrıs Meselesinden çok daha önce başlayan ve Türkiye'nin ekonomik koşullarından kaynaklanan nedenleri olduğu da öne sürülmektedir. Çünkü 1950'li yıllarda, dış ekonomik kaynaklarda en büyük sağlayıcı olan ABD ile 1960'larda dönüşen ilişkilerin yanı sıra, ülkenin genel bir ekonomik buhrana uğraması, yeni dış kaynak alternatifleri arayışları (AET gibi) 1960'lı yıllarda Türkiye'nin diğer bir gündem maddesi olmuştur⁸¹.

Dolayısıyla ülkede yükselen NATO ve ABD karşıtlığı karşısında, dış politikada çeşitlenmenin yanı sıra, Batı'yla dengenin sürdürülmeye devam ettirildiği görülmektedir. Türkiye, stratejik konumuna ilişkin gerçekler ışığında, Batı'dan kopmak gibi bir düşüncesinin olmadığı ve aynı zamanda bölgesine ve diğer ilişkilerine de önem vereceğini ve bunun kaçınılmaz olduğunun da altını çizmektedir⁸².

Türkiye'nin, Arap devletleriyle ilişkilerine 1965 sonrasında, 1970'lerin başına kadar ilişkilerde bir yumuşama dönemi yaşanmış, Türkiye, bölgedeki Arap devletleriyle ikili ilişkilerini, Batı türevinin ötesinde kurgulamaya başlamıştır. Bu durumda kuşkusuz, yine Kıbrıs meselesi dolayısıyla Türkiye'nin Arap devletlerinin desteğini alamaması ve bu tarihten itibaren, bölge ülkelerine yönelimini yeni bir değerlendirmeye ele alması gereği etkilidir⁸³.

1973-1980 yıllarında Türkiye'nin, iç siyasi dinamikleri çatışmacı ve istikrarsızdır, 1970'li yıllarda Türkiye'yi ve tüm dünyayı ilgilendiren, 1973 Arap-İsrail Savaşı ve 1973 petrol krizi ülkelerin dış politika yaklaşımlarında etkili olmuştur. Ayrıca Türkiye açısından, diğer

---

⁸¹ Şahin, Ç. (2016). "5. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay", Çakmak, H. (Editör).Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Birinci Baskı. Ankara. Kripto Basım Yayım Dağıtım, s.74-140.

⁸² Şahin, Ç., 2016, 104-105.

⁸³ Şahin, Ç., 2016, 125.

önemli olay şüphesiz ki 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile sonrasında ABD ambargosu ve bu ambargoya karşı Türkiye'nin direnişi ve tepkileri olmuştur. O dönemde Türk dış politikası, çok yönlü bir çizgiye girmiştir. Bu politikanın en belirgin olduğu alan ise Orta Doğu'dur⁸⁴. Arap devletleriyle ilişkiler dönem içinde giderek artmıştır. Dış politikada, Orta Doğu'nun ağırlık kazanmasının temel nedenleri arasında, ABD ve SSCB arasındaki yumuşamanın Orta Doğu'ya yansması, ABD'nin görece düşüşü, 1973 petrol krizi ile birlikte enerji bağımlısı Türkiye'nin petrol üreten devletlerle ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirmek istemesi ile 1974 Kıbrıs Barış Harekâtından sonra, Batı ile ilişkilerin bozulması ve dış politikada destek arayışı sayılabilir. Dönemin hiç şüphesiz en önemli gelişmesi Kıbrıs'a 1974 yılında yapılan müdahale olmuştur. Müdahalenin ardından batı tarafından uygulanmaya başlayan ambargolar ile birlikte Türkiye, rejim kaygıları nedeniyle mesafeli bir tutum benimsediği Orta Doğu'ya yönelik olarak yakınlaşma politikası uygulamaya başlamıştır⁸⁵.

Özetle, dış politika temel bileşenleri; uzlaşmaya dayalı dış politika kararlarının alınması, ulusal çıkarların ön planda tutulması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren izlenen 'yurtta barış dünyada barış' ilkesinin devam ettirilmesi, komşuların içişlerine karışmama, gerçekçilik, denge gözetimi, çok taraflılık, müzakere ve iş birliğini kullanma, zorunlu ve son çare olarak savaşı göze alan kararlılık şeklinde sıralanabilir⁸⁶.

Türkiye'nin, 1980'lerle birlikte Avrupa ile ilişkiler gerilirken, Orta Doğu'yla ilişkilerinin seviyesi geliştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin, 1983'ten itibaren bu stratejiyi benimsediği bilinmektedir⁸⁷. Turgut Özal, Türk siyasal yaşamında değişim yanlısı, statükoya karşı, risk alabilen, reformcu bir görüntü vermeye çalışmıştır. Aktif diplomasi, dinamik dış politika, ekonomi merkezli dış ilişkiler, ticaret temelli diplomasi gibi ifadeleri dilinden eksik etmemiştir. Ekonomide liberal, diplomaside Batıdır. Özellikle de ABD yanlısıdır. Her konuda olduğu gibi dış politikada da ekonomiye öncelik vermiştir. Türkiye'yi, dış dünyaya açmaya çabalarken ticari faaliyetleri, iktisadi ilişkileri dış

⁸⁴ Bingöl, O. (2016). "6.Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk". Çakmak, H. (Editör). Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Birinci Baskı. Ankara. Kripto Basım Yayım Dağıtım, s.141-164.

⁸⁵ Bingöl, 2016, 154.

⁸⁶ Bingöl, 2016, 157.

⁸⁷ Ekinci Sarier, D. (2016). "Kenan Evren ve Dış Politika", Çakmak, H. (Editör). Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Birinci Baskı. Ankara. Kripto Basım Yayım Dağıtım, 165-196.

politikada araç olarak kullanmıştır.⁸⁸ Başbakan olduğu dönemden başlayarak, Orta Doğu ülkeleriyle ticaret geliştirmeye yönelmiştir. Ama Orta Doğu'yla, İslam ülkeleriyle, Körfez'deki zengin Arap rejimleriyle umulan ölçüde siyasi, iktisadi, diplomatik getirisi büyük işler kotaramamıştır. Irak'ın, 1990'da Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez Bunalımının ardında, BM Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos 1990'da Irak'a ambargo uygulamak kararı alınca, hemen ertesi gün Türkiye, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmış ve Irak'la ticari ilişkilerini durdurmuştur. Kimi hesaplara göre, ambargo nedeniyle Türkiye'nin toplam kaybı 100 milyar doları bulmuştur.⁸⁹

2002 yılının Kasım ayında, Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) yeterli oy oranıyla tek başına iktidara gelişi, gerek Türk siyasal hayatı gerekse Türk dış politikası açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye, bu bağlamda çok daha proaktif, dinamik ve iddialı bir dış politika izlemeye başlar ve bu alana yeni açılmalar getirirken, bu süreçte kamu diplomasisini de, değişen dünya koşullarının bir zorunluluğu olarak dış politikasında (özellikle de söylemsel düzeyde) merkezi bir noktaya oturtmuş ve bu alandaki farkındalığı arttırmıştır. Son dönem Türk dış politikasının, kuramsal ve entelektüel altyapısının mimarı eski Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu; proaktif diplomasi, komşularla sıfır sorun, vizyoner yaklaşım, çok boyutlu dış politika, ritmik diplomasi gibi kavramlar kullanmıştır. Ayrıca AKP ile birlikte, Türkiye siyasetinde ilk defa kendisini, sistemin içinden gelmeyen, alternatif bir kimlikle belirgin olarak tanımlayan bir iktidarın söz konusu olduğunu ve bu durumun dış politikaya da yansıdığını görülmektedir. Türkiye, bu yeni dönemde, Batı sistemine coğrafi konumu ve stratejik öneminin yanı sıra bu kimliği de sunmaya başlamıştır. Söz konusu kimlik, Türkiye'nin daha önce çıkarmadığı bir Müslüman kimliğini de içermektedir⁹⁰.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan döneminde, İslam ülkeleriyle özellikle Orta Doğu'da İslam temelli bir iş birliği arayışı benimsenmiş, Osmanlı döneminde olduğu gibi İslam'ın ve Müslümanların hamisi ve haklarını savunur bir görüntü vermek tercih

---

⁸⁸ Doster, B. (2016). "Turgut Özal ve Dış Politika". Çakmak, H. (Editör). Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Birinci Baskı. Ankara. Kripto Basım Yayım Dağıtım, s.197-216.

⁸⁹ Doster, 2016, 207-208.

⁹⁰ Kurtuluş, B. (2015). "Türkiye'nin Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İnsani Yardım Kuruluşları ve İnsani Diplomasi Perspektifi". Şahin, M. Ve Çevik, B. (Editörler). Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, Birinci Baskı. Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, s.187-214.

edilmiştir. Geleneksel olarak Türk hükümetlerince, dış politik meselelerde Kıbrıs konusuna birincil milli bir sorun olarak yaklaşırken, Erdoğan döneminde ise, Filistin, özellikle de Gazze ve Kudüs'ün milli bir mesele olarak daha öncelikli tutulduğu göze çarpmaktadır. Bu dönemde, Türkiye'nin, siyasi İslam'ın ana kaynaklarından birisi olan Filistin davasını dış politikada önceliklerinden birinci mesele haline getirmesi, İsrail ile ilişkilerinin, Arap ülkelerinden daha sert bir seviyeye ulaşmasını sağlasa da, Erdoğan'ın Türk dış politikasının geleneksel ve alışagelmış politikasının dışında farklı bir dış politika felsefesi izleyeceğini göstermiştir⁹¹.

Demokratik Sol Partinin 'bölge tabanlı dış politika' stratejisi, Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerine zarar vermeyecek şekilde geliştirmeyi amaçlamıştır. AK parti döneminde ise, Orta Doğu'yla ilişkileri geliştirme hedefi artarak devam etmiş, AB üyeliği sürecinde Türkiye'nin beklentilerinin karşılanmamasının da etkisiyle 2007 sonrası öncelikli hale gelmiştir. Davutoğlu'na göre, Türkiye Orta Doğu bölgesinin zengin jeo-kültürel haritasında beş asır boyunca kalıcı bir düzen kurmuş olan Osmanlı'nın tarihi mirasına sahiptir ve bu miras Türkiye'nin Orta Doğu politikasında stratejik bir dayanak olarak kullanılmalıdır. Türkiye, bölgeye sırtını dönmemeli ya da küresel aktörlerin tavırlarına bağımlı edilgen bir strateji izlememelidir. Davutoğlu, Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle sadece ilişkilerini geliştirmek istememekte, aynı zamanda Orta Doğu'da yeni bir düzenin oluşmasını ve bu düzenin oluşmasında Türkiye'nin etkin rol alması gerektiğini savunmaktadır⁹².

Türkiye'nin yeni dış politika vizyonu, yeni bir kavramsallaştırma ve anlayış üzerinde temellenmektedir. Bu kavramlardan en önemlileri, 'merkez ülke' anlayışı ve 'komşularla sıfır sorun' ilkeleridir. Ocak 2013 tarihinde beşincisi düzlenen Büyükelçiler Konferansında; Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bu yeni dış politika vizyonu çerçevesinde yeni bir diplomatik ilke benimsendiğini -'insani diplomasi ilkesi' ilan etmiştir. Türkiye'nin yeni dış politika vizyonu, coğrafyaya ilişkin yeni bir algıya ve Türkiye'nin güvenliğini bölgesel güvenlik çerçevesinde tanımlayan yeni bir güvenlik anlayışında dayalıdır ve bu vizyon, Türkiye'nin dış politika alanındaki girişim ve

⁹¹ Çakmak, 2016, 324.

⁹² Taflıoğlu, S. (2016). "Ahmet Necdet Sezer ve Dış Politika", Çakmak, H. (Editör). Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Birinci Baskı. Ankara. Kripto Basım Yayım Dağıtım 257-294.

uygulamalarını yönlendirmektedir. Türkiye'nin 'coğrafi tahayyülünde' meydana gelen önemli dönüşüm çerçevesinde, dış politika aktör ve kurumları, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgeyi tehditler ve risklerin kaynağı olmaktan ziyade, bir 'fırsatlar alanı' olarak görmektedirler. Dış politika vizyonunda, belirleyici rol oynayan en önemli kavram 'merkez ülke' kavramıdır. Bu kavram, Türkiye'nin iki medeniyet arasında bir köprü vazifesi gördüğü anlayışına ve Türkiye'yi medeniyetlerin çeperinde konumlandırılan yaklaşıma karşı çıkarken Türkiye'nin Orta Doğu, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya, Akdeniz ve Karadeniz'i kapsayan bir alandaki merkezi rolü ve konumuna vurgu yapmaktadır. Merkez ülke kavramını, tamamlayan bir dizi diğer kavram ve ilke de bulunmaktadır. Türkiye, reaktif olmaktan ziyade 'proaktif' ve kendilerine karşı 'tarihi sorumluluk' hissettiği komşu ülke ve toplumlara yönelik olarak 'değer-temelli' bir dış politika izlemektedir. Türkiye'nin, bölgedeki diğer ülkeler ile ilişkilerinin temel belirleyicisi olan bir diğer önemli ilke de 'komşularla sıfır sorun' ilkesidir. Türkiye, 'Güvenlik ve demokrasi arasında denge', komşu ve diğer bölgelerle ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye 'komşularla sıfır sorun' ilkesi çerçevesinde, çatışma çözümü, önleyici diplomasi, arabuluculuk, kalkınma yardımı ve barışı tesis girişimleri aracılığıyla barışçıl bir ortam oluşturulması yönünde adımları atmıştır⁹³.

Türkiye, bugün kendi bölgesi ve dünyaya yeni ve farklı bir bakış açısı ile bakmaktadır ve sonuç olarak, Afrika, Latin Amerika, Balkanlar ve Asya'ya olan yakınlaşmasında radikal değişiklikler olmuştur. Açılımların ekonomik temelini oluşturan ikinci geçiş, Türkiye'nin değişen küresel ekonomideki yerini yenileme çabaları olmuştur. Türkiye'nin, küresel ekonomiye artan katılımı Turgut Özal'ın çabalarıyla 1983 yılından sonra başlamış olmasına rağmen, büyüyen bir ekonomik katışımın sistematik çerçevesi, 2002 yılından sonra AK parti döneminde kurulmuştur. AK Parti dönemi boyunca, Türkiye, özellikle tarihi ve kültürel bileşenlere dayalı yeni bölgesel ve küresel bir bakış açısı geliştirmeye çalışmıştır. Ankara'nın, dünyanın farklı bölgelerine yönelik proaktif ve dinamik açılımları, Batı ile olan ilişkilerinde katkı olmaktan ziyade sistematik ve önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye, hem kuramsallaşmış bir ortaklık ile diğer bölgeler doğru açılmaya başlamış hem de dış politikada daha aktif bir rol oynamayı istemiştir. Türkiye, açılımlarının politik

⁹³ Ihlamur, S. (2015). "İnsani Diplomasi İlkesi Çerçevesinde Türkiye'nin Göç ve iltica Rejimi". Şahin, M. Ve Çevik, B. (Editörler). Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, Birinci Baskı. Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, s. 47-70.

temelleri, tüm bölgeler, uluslararası kuruluşlar ve uluslararası ilişkilerde Ankara'nın faaliyetlerini arttırmak ve Türkiye'nin bölgesel ve küresel barışa katkıda bulunacak faaliyetlerini artırmaktır. Bugün Türkiye, kriz değil; bunun yerine özel bir vizyon ve bakış açısına sahip bir dış politika izleme eğilimindedir. Türkiye'nin politik vizyonunda, Asya ve Afrika ile olan ilişkileri, Batı ile olan ilişkisine sadece bir alternatif değil, aynı zamanda bir tezatta oluşturmamaktadır. Türkiye, tüm uluslararası ve bölgesel kuruluşlarda aktif bir mevcudiyet sergilemeyi istemektedir ve bu çerçevede dış politika eğilimlerini belirlemiştir. Türkiye'nin, Afrika Birliğindeki gözlemci statüsü, Güneydoğu Asya ülkeleri birliğindeki diyalog ortaklığı, G-20 zirvesindeki aktif tutumu ve 2008-2010 dönemine BM Güvenlik konseyindeki geçici üyelik statüsü, bu çerçevede değerlendirilmelidir⁹⁴.

İnsani yardımları ise, Türk dış politikasında önemli bir araç haline gelmiştir, Türkiye ancak 2000'li yıllarda dış yardımlar noktasından önemli gelişmeler kaydedebilmiştir. 1980'li yıllarda dış yardımlar alan, 1990'lı yıllarda hem yardım alıp hem de Orta Asya ülkelerinde yardım eden Türkiye, 2000'li yılların başından itibaren ise AK Parti iktidarında artan ekonomik kapasitesiyle beraber dış yardımlara daha fazla pay ayırmaya başlamıştır, bu bağlamda dış yardım alanında yeni bir ülke olan Türkiye, yakın bir zamana kadar bu yardımları Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) aracılığı ile yapmaktaydı. Ancak günümüzde birçok sivil toplum kuruluşu, afetlerin yaşandığı ülkelerin yardımına gitmekte, Türkiye de devlet olarak 1990'lı yıllardan sonra, TİKA ve Kızılay, 2009 yılından sonra da oluşturmuş olduğu Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ile felaketlerin yaşandığı ülkelerin yardımına koşmaktadır⁹⁵.

Özetleyecek olursak, Türk dış politikasını belirleyici unsurlar şunlardır:

Türk dış politikası, Mustafa Kemal Atatürk tarafından belirlenen 'yurtta sulh, cihanda sulh' ilkesi doğrultusunda yürütülmektedir. Dış politika incelemelerinde, coğrafi konum ve nüfusun yanı sıra, karar vericilerin ideolojisinin ve yaklaşımının önemli bir unsur olduğunu

⁹⁴ Özkan, M. (2015). "Türk Dış Politikasında Din ve Dini Diplomasi", Şahin, M. Ve Çevik, B. (Editörler). Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, Birinci Baskı. Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 137-139.

⁹⁵ Kalaycı, R., Koca, S. (2015). "İnsani Yardımları Türkiye Dış Politikasında Artan Etkisi: AFAD Örneği", Şahin, M. Ve Çevik, B. (Editörler). Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, Birinci Baskı. Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, s.157-183.

görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin dış politikası, cumhurbaşkanları/ başbakanlar ya da Dışişleri bakanların yaklaşımlarına bakıldığında sınırlarının değişmemesi (statüko) ilkesi batıcılık ve güvenlik eksenli dış politika yaklaşımları yerine 'girişimci', 'proaktif', 'insani', 'dinamik' ve 'iddialı' bir dış politika izlemeye başlamıştır.

Başka bir unsur, ekonomidir; Turgut Özal döneminde dış politikada ekonomiye öncelik verilmiştir, şu an Türkiye, dünyanın 18. ve Avrupa'nın 7. Büyük ekonomisi olmuştur, son yıllarda uygulanan ekonomik reformların bir sonucu olarak, dış ticaret hacmi ve yapısı önemli ölçüde değişmiştir.

ABD ile olan ilişkisi, NATO üyeliği ve AB'ye girmek istemesi, Türkiye'nin dış politikasını büyük ölçüde etkilemiştir.

Türkiye'nin, temel enerji kaynaklarının yetersizliği ülkenin en temel problemlerinden biridir, dolayısıyla, Türkiye'nin komşu olduğu Orta Doğu ülkeleri gibi petrol ve doğalgaz zengini olmaması Türk dış politikasının oluşumunda etkili olmaktadır. Örneğin son dönemde, enerji kaynaklarının doğudan batıya taşınmasında transit ülke konumuna gelmesi, buna karşılık ithalatının büyük çoğunluğunu petrol ve doğalgaz ürünlerinin oluşturması dış politikasına etki eden diğer faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır⁹⁶.

---

⁹⁶ Şöhret, 2013, 85.

İKİNCİ BÖLÜM

BAHREYN – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.1. Tarihsel Boyutu/ Tarihsel Gelişme ve İşbirliği Alanları

Bahreyn-Türkiye ilişkilerinin, tarihsel gelişmesinin incelemesi, Arap-Türk ve/ veya KİK – Türkiye ilişkilerinin temel kültürel ve tarihi boyutlarının genel görünümünden ayrı olarak ele alınamaz. Bu bağlamda, Bahreyn – Türkiye ilişkilerine değinmeden önce, Türkiye ve Arap / KİK ilişkileri kısaca ele alınacaktır.

Osmanlı döneminde, yüzyıllarca birlikte yaşayan Türk ve Arap topluluklarının, I. Dünya Savaşı sonrası keskin bir şekilde ayrıldığı ve iki toplum arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerde belli mesafelerin oluştuğu görülmektedir. Bu mesafenin nedenleri arasında hem Cumhuriyet'in ilk döneminde Türkiye'de benimsenen her alanda batılılaşma anlayışı hem de iki savaş arası uluslararası konjonktürün etkisi ile girilen süreçte Ankara'nın içe kapanma olguları etkili olmuştur.⁹⁷ Soğuk Savaş sonrasında oluşan yeni siyasi ortam ve özellikle de 2000'li yıllar, Türkiye'nin farklı politikalar izlemesine olanak sağlamış ve/veya karar vericileri bu konuda cesaretlendirmiştir. Yeni dönemde Türkiye, bir yandan Batı ve dünyanın diğer bölgeleriyle ilişkilerini sürdürüp geliştirirken, diğer yandan Orta Doğu ülkeleriyle hemen hemen her seviyede karşılıklı saygıya, toprak bütünlüğüne ve güvene dayalı yeni bir ilişki modeli oluşturmaya çalışmıştır⁹⁸.

Son on yıl içerisinde Türkiye'nin Orta Doğu'ya olan siyasi ilgisi giderek artmaktadır. Gerek siyaset yapıcılarının gerekse meydanın ve kamuoyunun, Orta Doğu'nun meseleleriyle daha yakından ilgilendiği bir gerçektir. Her ne kadar popüler anlamının aksine AKP dönemi öncesi Türkiye, Orta Doğu'yla olan tarihsel ve kültürel bağları ön plana çıkarmaya özen göstermektedir. Özellikle Avrupa Birliği üyelik hedefinin gündemin üst sıralarındaki yerini kaybetmesiyle birlikte Türkiye, gerek içeride gerekse dış dünyada

⁹⁷ Uysal, A. (2011). "Devrim Öncesi Mısır'da Türkiye Algısı (2005-2010)". Akademik İncelemeler Dergisi, 6(2), 143.

⁹⁸ Arı, T., & Pirinççi, F. (2010). "Turkey's New Foreign Policy Towards The Middle East And The Perceptions In Syria And Lebanon". *Gazi Akademik Bakış*, 4(7). 1

bir Orta Doğu ülkesi olarak konumlandırılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğal varisi olarak, bölge ülkeleriyle yakın ilişkiler izlemesine yönelik birçok adım atılmıştır. Komşu ülkeler Suriye, Irak ve İran'la olan ikili ilişkileri yanı sıra, bölgenin diğer önemli aktörleriyle de yakın ilişkiler izlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin, Orta Doğu'daki dış politikası bölgedeki ülkelerle siyasi, ekonomik ve potansiyelin değerlendirilmesini amaçlamıştır. Orta Doğu'daki birçok ülkeyle serbest ticaret anlaşmalarının imzalanması ve vizelerin kaldırılmasıyla birlikte karşılıklı ticari ilişkiler ve insani temas önemli miktarda artmıştır⁹⁹.

Bu bağlamda, Türkiye ve Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkelerinin, ekonomik alandaki ilişkileri 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren siyasi olarak gelişmeyi başlamıştır ve 2008 yılında taraflar arasında imzalanan bir mutabakat zaptı ile en uç noktaya çıkmıştır. KİK, ilk kez Körfez bölgesi dışındaki bir ülkeye, Türkiye'ye, "stratejik ortak" tanımlamasında bulunmuştur¹⁰⁰.

Bu bölümde, KİK üyesi ve Arap ülkelerinin en küçüğü Bahreyn ile Türkiye ilişkilerin gelişmesi ve bu ilişkilerin farklı boyutları, Bahreyn bağımsız olduktan itibaren günümüze kadar süre ele alınacaktır. Bahreyn – Türkiye arasındaki resmi diplomatik ilişkiler 1973 yılında başlamıştır¹⁰¹. Ancak ilişkiler, 2000'li yıllarında ivme kazanmaya başladı, zira o dönemde, iki ülkede de siyasal değişiklikler oldu. Bahreyn'de, Kral Hamad bin İsa el-Halife'nin tahta çıkmasıyla, siyasal ve ekonomik süreci başlatılmıştır. Öte yandan, Türkiye'de, AKP'nin iktidara gelmesiyle, Türkiye'nin dış politikasında da yeni ve farklı bir yol açmıştır.

⁹⁹ Selçuk, O. (2015). "Bir Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Aracı olarak Türk Hava Yolları", Şahin, M. Ve Çevik, B. (Editörler). Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, Birinci Baskı. Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 324-344.

¹⁰⁰ Çetinoğlu, A. N. (2009). "11 Eylül 2001 Sonrası Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi (Kik) İlişkileri". Akademik Orta Doğu, 4(1), 145.

¹⁰¹ İnternet: "Bilateral Relations". Bahreyn Dışişleri Bakanlığı, Web: <http://www.mofa.gov.bh/Default.aspx?tabid=8262&language=ar-BH> 2 Nisan 2017'de alınmıştır.

AKP'nin geliştirdiği çok boyutlu, komşularla sıfır sorun ve aktif dış politika perspektifinde, Orta Doğu'ya ve Afrika'ya yönelik dış politika anlayışı, Arap ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesinde olumlu etkiler yapmıřtır¹⁰².

Bunun sonucunda, Bahreyn ile Türkiye arasındaki ilişkiler önemli ölçüde büyüdü. İki ülke, ilişkilerini başarılı bir şekilde sürdürdü. Bahreyn ve Türkiye arasındaki ikili ilişkiler, ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarında farklı seviyelere geldi ve bu, iki ülke arasındaki karşılıklı ziyaret ve anlaşmalara açıkça yansıdı ve karşılıklı yatırım hacmi, diğer alanlardaki ilişkilerdeki gelişmelere paralel olarak artı.

2.1.1. Tarihsel Boyutu

Bahreyn, Osmanlı'nın unutmadığı, fakat bir türlü etkisi altına alamadığı bir coğrafyadır. Osmanlı İmparatorluğunun, Okyanuslara açılma planının bir parçası olarak Bahreyn'le ilgilenilmiştir. Bahreyn'in, dönemin en güçlü İmparatorluklarından Osmanlı'nın etkisi altına girmemesi, Bahreyn'in tarihin her döneminde coğrafı konumu ile değerli olduğunu gösteren bir kanıttır. Bahreyn, nasıl şu an enerji yollarının kontrolünü sağlayan bir bölgede ise ve bu yüzden önemliyse, her dönem Hint denizi ve körfezden geçen ticaret yolları içinde vazgeçilmez olmuřtur¹⁰³.

Bakıldığında, Bahreyn'in tarihi boyunca, Osmanlı idaresi altına girmediği görölmektedir. Bahreyn'in, Osmanlı İmparatorluğu'ndan sancak istediği ve Sultan Süleyman'ın bir Ahidname ile bunu sağladığı, Bahreyn Hâkimi Murad şah tarafından bildirilse de, Osmanlı İmparatorluğu adada hiçbir zaman fiili olarak bulunmamıştır. Bu Osmanlı İmparatorluğu'nun, bunu denememesinden değer, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hint Okyanusunda denetim sağlayamamasından, daha ilk denemelerinden itibaren Portekiz ile başa çıkamamasından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁴

¹⁰²Yađbasan, M., & Günek, A. (2010). "Arap Medyasında Türkiye'nin Değerren Siyasal Algısı". **Global Media Journal**, (1), 127.

¹⁰³Karakoç, H. (2017). Arap Baharı Ve Bahreyn, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, 10.

¹⁰⁴ Karakoç, 2017, 11.

Portekizliler, Hindistan deniz yolunu keşfetmelerinin ardından, ateşli silahlarının üstünlükleri, denizcilik bilgileri ve hırsları ile Hint Okyanusunda asırlardır süren ve Müslümanların elinde olan deniz ticaretini ele geçirmişlerdir. Elde ettikleri bu deniz gücü ile Müslüman ticaret gemilerini yağmalamış, Mısır ve Arabistan ticaretine büyük zarar vermiş, Kızıldeniz'e girmeye çalışan gemilere el koymuş ve Umman Denizinden Kâbe'ye giden hacı adaylarının gemilerini bile engellemişlerdir. Hindistan ve bölgenin Müslüman tüccarları, Portekiz ile başa çıkamayacaklarını anlayınca, önce Memlük ardından da Osmanlı İmparatorluğundan yardım istemişlerdir. Mısır ve Suriye'yi fethinin ardından, Akdeniz ticaretinin sahibi olan Osmanlı İmparatorluğu, 1534 İran seferi sonrası aldığı topraklarla Basra körfezi ile ilk irtibatını sağlamıştır. Doğu-batı ticaretinin değişmesini istemeyen Osmanlı İmparatorluğu'nun, 1517 yılında Hürmüz şahlığından Bahreyn'i alarak, bölgeye yerleşen ve Akdeniz'i besleyen Hindistan ticaretini abluka alan Portekizle, yaklaşık 1 asır sürecek okyanus mücadelesi böylece başlamıştır¹⁰⁵.

1559 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Basra Körfezi'ne yaptığı seferin başında Lahsa Beylerbeyi Mustafa Paşa vardır. Mustafa Paşa, Basra girişinde bulunan adalardan en büyüğü olan Bahreyn'e hücum etmiştir. Bahreyn, o dönem Murad Şah'ın yönetimi altındadır. Murad Şah, saldırı sonrası Portekizlilerden yardım istemiştir. Portekiz gemilerinin, Bahreyn'e gelerek Lahsa Beylerbeyi'nin gemilerini yakması üzerine, Mustafa Paşa adada askerleri ile mahsur kalarak tam bir hezimet yaşamıştır. Murad şah, bu sefer sonrası Osmanlı elçisini çağırarak, Sultan Süleyman'ın kendisine Ahidname verdiğini ve ahde aykırı bu saldırıyı tüm Hint Emirlerine bildireceğini belirtmiş ve durumu protesto etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ve Bahreyn Hâkimi arasındaki bu gerilim diplomatik ilişkiler ile aşılmış; Portekiz'in, Osmanlı ile yeni bir mücadeleye girmek istememesi sebebiyle de, Osmanlı askerlerinin silah ve atlarını bırakarak Katif'e intikaline müsaade edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, büyük deniz operasyonlarından vazgeçecektir. Osmanlı İmparatorluğu, Basra Körfezi'nde hiçbir zaman büyük bir donanma tutmayı başaramamıştır. Osmanlı, kara gücü karşısında duramayan Avrupa, deniz gücünü öne çıkarması ile Osmanlı'nın, Bahreyn'in de bulunduğu bölge olan Basra Körfezinde, tam denetim sağlamasını engellemiştir, Osmanlı imparatorluğunun, Bahreyn ve Körfez bölgesinde etkinliğini imparatorluğun son dönemlerinde artırma çabaları da bir sonuç

---

¹⁰⁵ Karakoç, 2017, 12.

getirmeyecektir. Çünkü artık ne etkisini bu kadar uzağa yayabilecek güce sahiptir ne de potansiyel getirilerinden haberdardır. Mahmut Şevket Paşa'nın sözleri, Osmanlı'nın bu dönemdeki bakış açısını özetler niteliktedir. Mahmut Şevket Paşa; "Kuveyt ve Katar gibi çölden ibaret iki kaza yüzünden İngiltere ile İhtilaf çıkaramayız. Bu ehemmiyetsiz topraklardan ne gibi faydamız olabilir. Kuveyt ve Katarı, İngiltere'ye bırakmaya ve zengin Irak vilayetimizle uğraşmaya karar verdim" demiştir. Bu görüşe, Şurayı Devlet Reisi Sait Paşa, karşı çıkmış fakat o bile, bu görüşten vazgeçirmekte etkili olamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere 1913 yılında bir antlaşma imzalayarak Basra Körfezindeki etki alanlarını belirlemişlerdir. İstanbul Antlaşması olarak bilinen bu gizli antlaşma hükümlerine göre; Osmanlı İmparatorluğu, Bahreyn ve BAE üzerindeki hak ve ilgilerinden vazgeçmiştir. Bunun karşılığında ise, İngiltere Necd ve Katar'ın Osmanlı toprağı olduğunu kabul etmiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu zaten etkin bir şekilde kontrol edemediği bu bölgedeki haklarını tamamen terk etmiştir¹⁰⁶.

1917 yılında Bab-ı Ali Hariciye'nin nazırları tarafından yazılan 'Bahreyn Adaları Meselesi' adıyla takrirde Bahreyn'den bahsedilmiştir. Belgede şunlar yazıyordu:

'Bağdat ve Basra'nın fethinden sonra, Osmanlı Devleti'nin Bahreyn üzerinde sürekli olmamakla birlikte bir süre hâkim olduğu anlaşılıyor. Dört İngiliz gemisi 1870 yılı başlarında Bahreyn sularına gelerek Şeyhi azletmiş ve Bombay'a göndermiştir. Bu şeyhin yerine başka birinin tayin edildiği haberi Bağdat'a ulaşınca, Osmanlı Devleti'nin Londra sefaretini, İngiliz hükümetinden konuyla ilgili izahat istemiştir. Londra sefaretini, 15 Kanun-ı Sani 1870 tarihli telgrafında, Lord Clarando'nun bu olaydan haberi olmadığını, Bahreyn adalarının bir müddetten beri korsan yatağı haline geldiğini ve İngiliz gemilerine zarar verdikleri için İngiliz gemilerinin orada olduğunu, Bahreyn'in Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu ilk defa duyduğunu ve adalar üzerinde İran'ın hak iddia ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Osmanlı sefiri, İran'ın Arabistan üzerinde herhangi bir hakkı olmadığını, Bahreyn'in, Basra ve Bağdat'ın fethinden beri Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu söylediği yazılıdır. Bahreyn'de, hükümler hakkının kimde olduğu işte bu tarihte zuhur etmiştir¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Karakoç, 2017, 14-15.

¹⁰⁷ Nabi, R. F. M. (2014). Bahreyn Adaları Meselesi. Tarih Okulu Dergisi, 2014(XVII) 1, 1005-1006.

Ancak, Lord Derby'nin Londra sefaretine gönderdiği 14 Nisan 1874 tarihli takirde, Bahreyn'in Osmanlı Devleti'ne ait olduğunun İngiltere tarafından kabul edilemeyeceği bildirilmiştir¹⁰⁸. 1892 yılında, İngiltere Sefareti, Hindistan hükümetinin 1820 senesinden beri Bahreyn'i müstakil kabul ederek, Bahreyn Şeyhi ile ilişkiler başladığı söylenerek, Osmanlı Devleti'nin, Bahreyn Adaları üzerindeki hâkimiyet iddialarının kabul edilemeyeceği tekrar beyan edilmiştir, bundan sonra dokuz sene kadar Bahreyn ile ilgili herhangi bir gelişme olmamıştır¹⁰⁹.

29 Temmuz 1913 tarihinde, Hakkı Paşa hazretlerinin Londra'da görüştüğü meselelerden biri olan Bahreyn Adaları meselesi; Kuveyt, Basra Körfezi ve Katar ile ilgili imzalanan 5 numaralı mukavelenamenin üçüncü kısmında kendine yer bulmuştur. Bu kısım aynen aşağıda verilmiştir:

“Bend 13- Hükümet-i Osmaniye Lübnan el-Ulya ve Lübnan es-Süfla ismindeki iki küçük ada dâhil olduğu halde Bahreyn Adaları hakkındaki kâffe-i metalibinden feragat eder ve Bahreyn'in istiklalini tasdik eyler. İngiltere hükümeti dahi Bahreyn adalarını asla kendi memalikine ilhak etmek niyetinde bulunmadığını beyan eyler.

Bend 14- İngiltere hükümeti, Bahreyn şeyhi tarafından inciye muhtevi istiridyelerin saydından dolayı, teba-i Osmaniye'den en ziyade mazhar-ı müsaade olan diğer alakadarından ziyade, bir resm ahz ve istifa edilmemesine dikkat edeceğini Hükümet-i Osmaniye'ye karşı taahhüt eyler.

Bend 15- Bahreyn şeyhinin tevabiine Memalik-i Osmaniye'de teba-i ecnebiye nazarıyla bakılacak ve bunlar İngiltere konsolosları tarafından himaye edilecektir. Mamafih Bahreyn ahalisi, uhud-ı atika ile bazı devletler tebaasına bahş olunan imtiyazttan istifade hakkını haiz bulduklarından, işbu himaye Avrupa hukuk-ı düveli kavaidine tevfiken icra edilecektir.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Nabi, 2014, 1006

¹⁰⁹ Nabi, 2014, 1008.

¹¹⁰ Nabi, 2014, 1009-1010.

Bahreyn ve Osmanlı devlet bağlantıları ile ilgili, Rashid Aljasim tarafından yazılan ‘Bahreyn, Arap ve İslam Dünyasında Derinliği’ kitabında şunları yazıyordu:

Osmanlı Devleti için yapılan bağış kampanyaları sürecinde, Bahreyn halkının Osmanlı Devleti’ne verdiği destek anlaşılabilir. Kasım 1912’de Bahreyn’de, Kızılay Derneği için bir bağış toplama kampanyası başlatılmış, kampanyaya şeyhler, tüccarlar ve Bahreyn topluluğunun üyeleri cömertçe katkıda bulunmuş ve bağış miktarı 104000 (yüz dört bin) Hint rupisine ulaşmıştı. Basra valisinin müdahalesinden kurtulmak için, yılsonunda Hacı Yusuf b. Ahmed Kanu ve Şeyh Abdulvahhâb el-Zeyyâni, İstanbul’a parayı götürmekle görevlendirildi. Onlar yolda iken Buşehr’de konaklayarak bir tedbire başvurdular. İstanbul’daki Padişah’a bir telgraf çekerek bağışın detaylarını, toplanan paranın miktarını, toplama koşullarını da bu telgrafta açıkladılar. Ayrıca onlar, telgrafta, Bahreyn halkı ve yöneticisinin bağışı sadece Kızılay Derneğinin yararına toplandığını, Basra valisinin paraları kendi adına kullanmasını engellemek için onu bizzat kendilerinin ulaştırmak istediklerini ifade ettiler. Bağdat’taki Luğatu’l-Arab dergisi, İtalya ve Balkan Devletleri ile savaşan Osmanlı Devleti’ni sarsan olayları zikrettiği yerde bu dönemde, İstanbul’a yapılan bağış kampanyasından kısmen bahsetmiştir. Buna göre Kasım 1912’de, Osmanlı Devleti’nin, Balkanlara karşı yaptığı savaşa destek amacıyla Bağdat’ta bir yardım kampanyası düzenlenmiştir. Ayrıca dergi, Aralık 1912’de, Körfez halklarının bağış kampanyasından da “Ummân ve Bahreyn Halkının Desteği” başlığı altında bahsetmiş ve şöyle demiştir: “Arap hamiyetperverliği Dubai Emiri Şeyh Batî b. Süheyl’in, eş-Şârîka Emiri Safer b. Gânîm’in yüreğinde ve bütün Ummân halkının yüreklerinde galeyana geldi ve devlete savaşta yardım için büyük miktarda bağışlar yaptılar¹¹¹.

Türkiye I. Dünya Savaşı’na İttifak Devletleri ile birlikte girdiğinde, Fahu’t-tüccâr lakaplı Şeyh Mukbil el-Zükeyr liderliğindeki İslam Cemiyeti’nden Türkiye’ye yardımlar sağlamak için bir kampanya başlatıldı. El-Zükeyr, diğer Körfez ülkelerinin ileri gelen yetkilileriyle karşılıklı görüşmeler yapmış ve Şeyh Kâsım Âl Sâni’den Katar halkından Türkiye’ye yapılan yardıma katkı olarak 125000 (yüz yirmi beş bin) rupi değerinde yardım almıştır. Bahreyn halkı, Müslüman Türkiye ile birlik ve dayanışma içinde olmuş ve münevverleri,

¹¹¹ Aljasim, R. (2016). *Albahrayn Waeumaquha Alearabiu Wal’iislami*. Birinci Baskı. Beyrüt: Arabic Encyclopedia House, 58-59.

Türklerin yararına büyük yardım kampanyaları düzenlemiştir. Şeyh Mukbil El-Zükeyr, El-Muharrak şehrinde bir yardım kampanyası başlatmış, Süleyman El-Hamad El-Bisâm, el-Hidd bölgesinde bir yardım kampanyası başlatmış, bu kampanyalar büyük miktarlar toplamayı başarmış ve Şeyh Mukbil el-Zükeyr ile bu yardımlar gönderilmiştir.¹¹²

Birinci Dünya Savaşında İngiltere, Osmanlı ile savaşa girmeye hazırdır, Bahreyn'deki deniz kuvvetlerini toplamış çıkarma hareketi eğitimi yapmıştır. İngiliz kruvazörü (UDN), mayın vinçlerinin öncülüğünde Arap sahiline fiilen girmiş bulunmaktadır. Bunu taşıma gemileri ve diğer tekneler takip eder. İngilizler, zikre değer ciddi bir mukavemetle karşılaşmaksızın çıkarma harekâtında başarılı olur. Aynı yıl İngilizler, Basra'yı işgal eder ve 1915 yılında savaşlar çok şiddetli bir şekilde devam eder. 1915'te Savaş, İngilizlerin lehine devam eder ve 1917 Mart ayında Bağdat işgal edilir¹¹³. Bağdat'ın işgalinden sonra da savaşlar devam eder, İngilizler, Kerkük cephesinde Osmanlı ordusuna üstünlük sağlar, Cebel-i Hamreyn'i işgal eder sonra ele geçirdikleri Karatepe'de, Osmanlı ordusunu sıkıştırır ve askerlerin bir kısmını esir ederler. Şeyh Abdulvahhâb ez-Zeyyânî, Osmanlı'nın İngilizlerle giriştiği savaşlarda esir düşen Türklerin durumunu ve bunların arasında Türklerin çocuklarının olduğunu öğrendiğinde, Müslüman çocuklarının Hristiyanlaştırılmasından, inançlarına etki edilmesinden, maddi ve manevi kötülüğe maruz kalmasından ve onurlarının çiğnenmesinden korkarak dehşete kapılır. Bütün imkânları kullanarak bu çocukların serbest bırakılması için çabalar. Bu çocukların fidye ile salıverilmeleri ve imkânı olanların bunlara bakması için Irak halkının ileri gelenlerini harekete geçirmiştir. Şeyh Mücahid bunlardan ikisinin fidyesini ödemiş, eğitim ve bakımını üstlenmiştir. Mücahid, o iki çocuktan birini Irak'ta bırakmış, diğerini Bahreyn'e getirmiştir. Bu çocuk burada yaşamış, büyümüş, onun ailesiyle eğitim görmüş, evlenmiş, çocukları olmuş ve vefat etmiştir. Çocukları ise vatandaş olarak halen Bahreyn'dedir¹¹⁴.

---

¹¹² Aljasim, 2016, 60.

¹¹³ Aljasim, 2016, 62.

¹¹⁴ Aljasim, 2016, 63.

2.1.2. 2000 Sonrası Türkiye-Bahreyn İlişkileri

2.1.2.1. Zirve toplantıları/ üst düzey ziyaretler

Uluslararası ilişkilerde, ilişkilerin boyutunu göstermesi açısından üst düzey ziyaretler önemli gösterge olabilmektedir. Karşılıklı üst düzey ziyaretler, bir taraftan iki veya daha fazla ülke hükümetleri arasındaki olumlu ilişkiyi gösterirken, diğer taraftan da bu ziyaretleri gerçekleştiren ülkenin bölgesel ve küresel düzeyde etkinliğini ve aktivizmini göstermektedir¹¹⁵. Bu bağlamda, iki ülke arasındaki karşılıklı üst düzey ziyaretlerinin değerlendirilmesi, ilişkilerin boyutunun anlaşılması için, önemli bir çıkış noktası oluşturmaktadır.

1980'li yıllarda, Başbakanlık yaptığı dönemde, Turgut Özal, Bangladeş ve Güney Kore'ye giderken, Bahreyn'e bir ziyarette bulundu, Bahreyn Emiri ve Başbakanı ile çeşitli ekonomik ve siyasi konuları ele aldı¹¹⁶. 1990'lı yıllarda, Körfez ülkeleri ile iş birliğine önem veren Süleyman Demirel, bu bölgelere ziyaretlerde bulunmuştur ve 1999 yılında Katar ve Bahreyn'i ziyaret etmiştir¹¹⁷.

Kasım 2005'te, başbakanlık yaptığı dönemde, Recep Tayyip Erdoğan, Bahreyn'i ziyaret etmiştir. Erdoğan, Bahreyn Kralı Şeyh Hamad bin İsa El-Halife tarafından askeri törenle karşılandı. Kral El-Halife, kendisini bugüne kadar ziyaret etmiş olan başbakanlar arasında ilk kez Erdoğan'ı askeri törenle karşıladı¹¹⁸. Ziyaret sırasında Recep Tayyip Erdoğan ve Bahreyn Başbakanı Halife bin Salman El-Halife'nin huzurlarında, Türkiye Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen ile Bahreyn Maliye Bakanı Sayın Şeyh Ahmed bin Mohammed El-Halife tarafından 14 Kasım 2005 tarihinde Manama'da, iki ülke arasında Çifte Vergilendirmeyi

¹¹⁵ Berdibek, M. (2016). "Türkiye-Ortadoğu İlişkilerinde Karşılıklı Üst Düzey Ziyaretler: (1923-2014)". **Akademik ORTADOĞU**, 10(2). 74.

¹¹⁶ Doğan, Y., Ozal Bangladeş'te, (1986, Kasım 1). Cumhuriyet Gazetesi, 10.

¹¹⁷ Kılıçoğlu, G. (2016). "Süleyman Demirel ve Dış Politika". Çakmak, H. (Editör).Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Birinci Baskı. Ankara. Kripto Basım Yayım Dağıtım , 234-235.

¹¹⁸ İnternet: "Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Bahreyn'de". (2017, Kasım). Vatan Gazetesi. Web: <http://www.gazetevatan.com/basbakan-recep-tayyip-erdogan-bahreyn-de-64379-gundem/> 20 Eylül 2017'de alınmıştır

Önleme (ÇVÖ) Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, iki ülke Parlamentolarındaki onay sürecinin Kasım 2007 tarihinde tamamlanmasıyla yürürlüğe girmiştir¹¹⁹.

Bahreyn tarafından ise, 15 Şubat 2006 tarihinde, Bahreyn başbakanı Şeyh Halife bin Salman El Halife, ilk kez Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin, ilişkileri daha da güçlendirileceğine inandığını dile getiren El-Halife, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından kabul edilmiş, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve TBMM Başkanı Bülent Arınç ile de görüşmüştür. Başbakan El Halife, Türkiye'nin birikim ve tecrübesinden yararlanmayı arzu ettiklerini ifade ederek, ziyaretinde kendisine eşlik eden özel sektör temsilcilerinin, Türkiye'deki muhatapları ile işbirliği için görüşmeler yapıldı. Aynı zamanda, iki ülkenin içişleri bakanları, askeri ve güvenlik işbirliği için karşılıklı olarak ziyaretlerde bulundular¹²⁰.

İki yıl sonra, 14-15 Ağustos 2008 tarihinde, Bahreyn Kralı Hamad bin İsa El-Halife'nin ziyareti, Bahreyn'den Türkiye'ye "Devlet Başkanı" düzeyinde yapılan ilk ziyaret olmuştur, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, bu ziyareti 'tarihi önemi haizdir ve iki ülke arasındaki dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin ileriye taşınması açısından da kuşkusuz bir dönüm noktası teşkil edecektir' demiştir. Mükemmel siyasi ilişkilere sahibiz. Ekonomik ve ticari ilişkilerimizin daha da ileri götürülmesi ve mevcut büyük potansiyelin hayata geçirilmesi hususlarında her iki tarafta da gerekli siyasi iradenin var olduğunu memnuniyetle görüyorum. Bahreyn'in, bölgede barış ve istikrarın sağlanmasına olan katkılarının takdir edildiğini belirtmiştir. Öte yandan, Bahreyn Kralı Hamad bin İsa El-Halife ise, "yaratıcılık, ılımlılık ve birlikte yaşama anlayışını güçlendirmeye çalışan Türkiye'yi, sorumluluk sahibi bir ortak olarak gördüklerini" söylemiştir. Bahreyn Kralı El-Halife, Türkiye'nin kendilerine yabancı olmadığını belirterek, "Türkiye ile tarihi birlikte yaşadık, bu birliğimiz şimdi de sürüyor. Geleceğe bakış ve beklentilerimiz aynı. Bugün burada oluşumuz ve güzel ülkenize bakışımız, uluslarımız ve ülkelerimiz arasındaki ortak anıları canlandırmaktadır" diye konuştu. El-Halife ayrıca, iki ülke arasında imzalanan anlaşmalardan duydukları memnuniyeti ve anlaşmaların sayısının artırılması konusundaki umudunu dile getirmiştir. "Türkiye'nin, sahip olduğu olanakları ve konumu itibariyle

¹¹⁹ DEİK, Bahreyn Ülke Bülteni, 2009, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 12.

¹²⁰ İnternet: "TBMM Başkanı Bülent Arınç, Bahreyn Başbakanı El Halife'yi Kabul Etti", TBMM. Web: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=32488 6 Temmuz 2017'de alınmıştır.

bölgenin güvenliği, istikrarı ve kalkınmasında temel rolleri bulunmaktadır. Tüm tarafların bu hususta işbirliğinde bulunmaları gerekir. Biz bu ortak göreve katkıda bulunmaya hazırız” dedi. Ziyaret sırasında, Bahreyn Kralı Hamad Bin İsa El-Halife, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile bir araya geldi. Bunun yanı sıra, heyetler arası görüşmeye Türkiye'nin Maliye Bakanı Kemal Unakıtan, Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay ile Bahreyn Krallığı'ndan yetkililer de katıldı¹²¹.

İkili ilişkiler yanı sıra, Cumhurbaşkanı Gül, Türkiye ile Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) arasında kapsamlı ve stratejik bir diyalog tesis edilmesi konusunda varılan mutabakatın büyük önemini belirtti. Bölgenin yine zor bir dönemden geçtiğini ve sorunların çeşitlenip, birbiriyle ilintili duruma geldiğini anlatan Gül, “Filistin meselesi acil çözüm beklemektedir. Irak'taki gelişmeler ve kardeş Irak halkının acıları bizi de derinden etkilemektedir. Terörizm ve kitle imha silahlarının yayılması tehdidi ülkelerimiz ve bölgemiz için ortak kaygı yaratmaktadır” diye konuştu. Gül, mevcut sorunların adil ve kalıcı bir çözüme kavuşturulması, tehditlerin bertaraf edilmesi için, bölgedeki tüm aktörlerin ve uluslararası toplumun işbirliği ve dayanışma ruhu içinde hareket etmesinin şart olduğunu bildirdi. Ayrıca Gül, Bahreyn'in, bölgede barış ve istikrarın sağlanmasına olan katkılarının takdir edildiğini de belirtmiştir¹²².

İki ülke arasındaki, kardeşlik dayanışma duygularından hareketle, ve gelecek kuşaklar ile bölgenin güvenliğini, istikrarını ve refahını güvence altına almak hususundaki ortak sorumluluk anlayışıyla, taraflar siyasal ve güvenlikle, ekonomik ile eğitim ve kültürle ilgili konularda görüş birliğine vardılar ve bu konularda işbirliğine dair ortak bir deklarasyon imzaladılar. Deklarasyona göre, bölgede barış, istikrar ve refahın korunmasının öncelikli hedef olduğu, iki tarafı ilgilendiren ve kaygılandıran bölgesel konularda istişare ve işbirliğinin artırılmasının önemi ve iki dost ülkenin ilişkilerini daha da güçlendirecek ve geliştirecek olan karşılıklı üst düzey ziyaretlerin sürdürülmesinin önemi vurgulandı. TBMM ve Bahreyn Temsilciler Meclisi, arasındaki mevcut işbirliğinden ve

¹²¹ İnternet: “Bahreyn Kralı El Halife Türkiye’de”. (2008, Ağustos). Web: <https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/08/04/bahreyn.krali.el.halife.turkiyede/488392.0/index.html> 19 Eylül 2017’de alınmıştır.

¹²² İnternet: “Bahreyn Kralı El Halife Türkiye’de”. (2008, Ağustos). Web: <https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/08/04/bahreyn.krali.el.halife.turkiyede/488392.0/index.html> 19 Eylül 2017’de alınmıştır.

demokratikleşme ile insani haklar alanında atılan adımların güçlendirilmesinden, Parlamentolar arası işbirliğinin rolünden takdirle söz edilen deklarasyonla, uluslararası terör ve organize suçla mücadele alanındaki mevcut güvenlik işbirliğinin güçlendirilmesi hususunda mutabık kalındı. Ayrıca, askeri ve savunma sanayi alanlarında işbirliğinin ve temasların yoğunlaştırılması hususunda mutabık kalındı, uygarlıklar ve kültürlerarası diyalog çerçevesinde harcanan çabaların memnuniyetle karşılandığı, bu alanda iki dost ülke arasındaki işbirliği ve eşgüdümün güçlendirileceği teyit edildi. Başta BM, olmak üzere uluslararası ve bölgesel platformlarda karşılıklı işbirliği ve dayanışmanın güçlendirilerek sürdürülmesinin gereği vurgulanırken, Türkiye ile KİK arasında tesisi öngörülen stratejik diyalog mekanizmasının desteklenmesinin ve bir an önce yaşama geçirilmesinin önemi hususunda görüş birliğine varıldı. Deklarasyonla, Kıbrıs'ta BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesinde, Ada'daki gerçekleri dikkate alarak ve yerleşmiş BM parametreleri zemininde adil ve kapsamlı bir çözüme ulaşılması yönündeki çabaların destekleneceği belirtilerek, Kıbrıs Türkleri'nin maruz kaldıkları izolasyonların kaldırılmasını teminen tüm dost ülkelerin desteğinin vazgeçilmez olduğu vurgulandı. Tarafların, Ortadoğu barış süreciyle ilgili tutumlarının ve Arap Barış Girişimi ile Yol Haritası ve ilgili BM kararları çerçevesinde harcanan çabaların desteklendiğinin vurgulandığı ortak deklarasyonda şunlar kaydedildi: "Türkiye'nin nezaretinde gerçekleşen Suriye-İsrail görüşmelerinden memnuniyet duyulduğu kaydedilmiştir. Bahreyn'in, Arap Ligi çerçevesinde Lübnan'da siyasal istikrarın yeniden tesisine yönelik katkısı takdirle karşılanmıştır. Türkiye ve Bahreyn, Lübnan'da siyasal istikrarın yeniden tesisi yönündeki yapıcı desteklerini sürdüreceklerini vurgulamışlardır. Irak hükümetine, ülkede istikrar, huzur ve refahın sağlanması, siyasal diyalog yoluyla ulusal uzlaşının sağlanmasına yönelik çabalarının güçlü bir biçimde desteklediği yinelenmiştir. Ayrıca Irak'ın ulusal birliği ve bağımsızlığının pekiştirilmesinin ve bu bağlamda Irak'a Komşu Ülkeler sürecinin önemi vurgulanmıştır. İki taraf, bölgede kitle imha silahlarının yayılması olasılığından endişe duyduklarını ifade etmişlerdir. İki taraf, bölgede ortak güvenlik ve işbirliği mekanizması kurulması yönünde atılacak adımların desteklenmesinin önemini vurgulamıştır. Ziyaret vesilesiyle iki ülkenin diplomatik misyonlarına tahsis edilen arsaların tapularının teati edilmesi memnuniyetle karşılanmıştır." Ortak deklarasyonla ayrıca, Türkiye ile Bahreyn arasında kimi ekonomik konularda da mutabığa varıldı. Buna göre, Bahreyn firmalarının Türkiye'de, inşaat firmaları dâhil Türk özel sektörünün de Bahreyn'de daha fazla yatırım yapmalarının ve proje üstlenmelerinin teşvik edileceği, bu alanda karşılaşılan tüm engellerin ortadan kaldırılacağı kaydedildi. Her iki ülke iş adamları arasındaki temasların

artırılmasının özendirileceği ifade edildi. Bu bağlamda, altyapı sektörüne yönelik olmak üzere başta enerji, petrokimya, inşaat malzemeleri, gıda sanayii ve hizmetler alanlarında olmak üzere tüm ekonomik sektörlerde işbirliğinin artırılmasının amaçlandığı belirtildi. İki ülke arasında imzalanan ticari ve ekonomik anlaşmaların, her iki tarafın da, kendi ulusal mevzuatları çerçevesinde onay süreçlerini bir an önce sonuçlandırarak yaşama geçirmelerinin önemi vurgulandı. Ayrıca, karma ekonomik komisyon ve iş konseyi toplantılarının düzenli olarak yapılmaya devam edilmesinin ve karşılıklı ticaret fuarları düzenlenmesinin teşvik edilmesinin gereği kaydedildi. Türkiye ile KİK arasında, Serbest Ticaret Anlaşması'nın yapılmasına yönelik çabaların teşvik edileceğinin belirtildiği deklarasyonda, iki ülke vatandaşlarına giriş vizelerinin verilmesi konusunda sağlanan kolaylıkların iki ülke arasında türlü alanlarda mevcut ilişkilerin pekiştirilmesinde olumlu katkıda bulunmakta olduğu vurgulandı. Ortak deklarasyonla eğitim ve kültür alanı üzerinde mutabık kalınan konular ise şöyle:

“İki ülke kültürünün tanıtılması amacıyla, kültürel işbirliğinin artırılması ve güçlendirilmesi hususunda mutabık kalındı. İki ülkede bulunan üniversiteler ve araştırma merkezleri arasında akademik işbirliğinin teşvik edilmesi konusunda anlayış birliğine varıldı.”¹²³

Kısacası, bu ziyareti, Türkiye ile Bahreyn arasındaki ilişkilerin ileriye taşınmasında dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 14-15 Nisan 2009 tarihinde Bahreyn'i ziyaret etmiştir. Bu ziyarette iki ülke arasında tarım ve turizm alanında işbirliği anlaşmalarına imza atıldı. Cumhurbaşkanı Gül, ziyareti ardından yaptığı açıklamada, iki ülke arasında tarihi ve köklü temellere dayanan bir dostluk ve kardeşlik ilişkisi olduğunu belirtti. Türkiye'nin, Bahreyn ile kapsamlı ilişkilere büyük önem verdiğini kaydeden Cumhurbaşkanı Gül, her iki ülkenin de uluslararası meselelerde benzer bakış açılarına sahip olduğunu belirterek, bundan memnuniyet duyduklarını ve güvenlik politikalarında iki ülkenin de yakın bir işbirliği içerisinde olacağını söyledi. Bahreyn Kralı el-Halife ise, iki ülkenin uluslararası toplumda barış

¹²³ İnternet: “Türkiye ile Bahreyn arasında işbirliği”. (2008, Ağustos). Haber Türk, Web: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/89601-turkiye-ile-bahreyn-arasinda-isbirligi> 27 Eylül 2017'de alınmıştır.

ve istikrar için iş birliği içerisinde çalıştığını belirterek, bugünden itibaren de Türkiye ile Bahreyn arasındaki iş birliğinin değişik alanlarda geliştirilmesi için adım atılmaya başlandığını kaydetti¹²⁴.

Ayrıca, Cumhurbaşkanı Gül, Bahreyn Ulusal Meclisi'ne hitap eden ilk yabancı lider olmuştur. Cumhurbaşkanı Gül, Bahreyn ile Türkiye arasında yeni bir sayfa açıldığını, mevcut olan ilişkileri daha ileriye taşımakta kararlı olduklarını kaydederek, Bahreyn Kralı Hamad bin İsa El-Halife ile faydalı görüşmeler gerçekleştirdiklerini belirtti. Cumhurbaşkanı Gül, Bahreyn'de sürdürülen reform sürecini memnuniyetle izlediğini, Bahreyn'in bu açıdan bölgesinde öncü bir ülke olduğunu ifade etmiştir. Ekonomik ve Ticaret hacmi bakımından Cumhurbaşkanı Gül, Türkiye ile Bahreyn arasındaki ticaret hacminin son 5 yılda 9 kat artarak, 44 milyon dolardan 500 milyon dolara yaklaştığını, 2010 yılı sonuna kadar da bu rakamın 1 milyar doları geçeceğini belirtmiştir. Ticaretin dışında sağlık, tarım, turizm ve enerji gibi sektörlerin de her iki tarafın çıkarına olacak şekilde geliştirileceğini vurgulayan Cumhurbaşkanı Gül, bu yönde anlaşmalar imzalandığını ve ayrıca iki ülke arasında savunma alanında önemli anlaşmalar yapıldığını belirtti. Cumhurbaşkanı Gül, Türkiye ile Bahreyn'in bölgesel ve uluslararası konularda ortak görüşleri paylaşmasından duyduğu mutluluğu ifade ederek "Türkiye, Körfez bölgesinin barış, istikrar ve güvenliğine son derece önem vermektedir. Türkiye olarak Körfez bölgesine tarihî bağlarla bağlıyız. Bahreyn'in esenliği, refahı ve huzuru bizim için önemlidir. Bölgedeki tüm ilişkilerin temelinde toprak bütünlüğüne saygı, içişlerine karışmama ve iyi komşuluk ilişkilerinin bulunması gerektiğine inanıyoruz" dedi. Bölgenin istikrar ve güvenliği için atılacak doğru adımların, mevcut sorunların çözümüne önemli katkı sağlayacağını ifade eden Cumhurbaşkanı Gül, bu adımlardan birinin tüm Orta Doğu'nun kitle imha silahlarından arındırılması perspektifinin canlı tutulması olduğunu belirterek, "Bu yönde adımlar atmaya çalışmak, bir hayal peşinde koşmak olarak görülmemelidir. Çünkü bunun hukuki meşruiyeti BM'de Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra alınmıştır. Kitle imha silahlarına sahip olmanın, hiçbir ülkeye ilave güvenlik sağlayamayacağını, aksine ilave istikrarsızlık getireceğini bilmek zorundayız. Bunu engellemek, bizden sonra gelecek kuşaklara borcumuzdur" diye konuştu. Cumhurbaşkanı

---

¹²⁴ İnternet: "Gül, Kral El Halife'yle görüştü". (2009, Nisan). İhlas Haber Ajansı, Web: <http://www.ihb.com.tr/haber-gul-kral-el-halifeyle-gorustu-66049/> 24 Eylül 2017'de alınmıştır.

Gül, bölge ülkelerinin kitle imha silahlarının yayılmasının önlemesine ilişkin tüm uluslararası düzenlemelere taraf olmasını içtenlikle istediğini ifade etti. Türkiye'nin İran'ın nükleer programıyla ilgili meseleye başından beri diplomatik yollardan barışçıl bir çözüm bulunması dışında bir seçeneğin düşünülmemeyeceğini vurguladığını aktaran Cumhurbaşkanı Gül, bu konuların diplomasi, siyaset ve diyalogla çözüleceğine inandığını kaydetti. Şûra Başkanı El Salih de, yaptığı konuşmada, Türkiye'nin bölgede barış ve istikrara katkı sağlayacak girişimlerini her zaman desteklediklerini, özellikle de Filistin meselesine verdiği desteği takdirle izlediklerini, Türkiye'yi Orta Doğu'da güvenlik, refah ve barışın gerçekleşmesi için olumlu rol oynayacak bir ülke olarak gördüklerini belirtti. Cumhurbaşkanı Gül, Türk-Bahreyn İş Konseyi toplantısına katılarak bir konuşma yaptı. İki ülke arasında gerçekleştirilen ziyaretlerin, siyaset ve güvenliğin yanı sıra ekonomik konuları da kapsadığını kaydeden Cumhurbaşkanı Gül, ilişkilerin sürekli olabilmesi ve gözle görülür faydalar üretilebilmesi için ekonomik boyutun göz ardı edilemeyeceğini belirtti. Cumhurbaşkanı Gül, her iki devletin de iş adamlarına her türlü desteği vereceğini belirterek, karşılaşılan problemleri ortadan kaldırmanın görevleri olduğunu aktardı. İş adamlarının daha çok ortak iş yapabilmesi için, devlete düşen hukuki alt yapıyı hazırlama faaliyetlerinin de en üst seviyeye geldiğini ifade eden Cumhurbaşkanı Gül, bu çerçevede gümrük kolaylığı, ulaşım kolaylığı, yatırımların karşılıklı korunması ve desteklenmesi, vergi muafiyeti anlaşmalarının imzalandığını kaydetti. Cumhurbaşkanı Gül, Bahreynli iş adamlarını enerji, tarım, sağlık, turizm ve gayrimenkul alanlarında yatırım yapmaya çağırdı. Türk-Bahreyn İş Konseyi toplantısının ardından Cumhurbaşkanı Gül, Başbakan Şeyh Halife bin Salman El Halife tarafından kabul edilmiştir¹²⁵.

Cumhurbaşkanı Gül'ün ziyareti, 1999 yılından bu yana Türkiye'den Bahreyn'e Cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk ziyaret olmuştur. O dönemdeki, Türkiye ile Bahreyn arasındaki 403 milyon dolarlık ticaret hacminin yetersizliğini işaret eden Gül, "Mevcut potansiyel dikkate alındığında yetersiz olan bu rakamın yükseltilmesi, ekonomik işbirliğinin derinleştirilmesi ve müteahhitlik hizmetleri başta olmak üzere çeşitli alanlarda iş imkânlarımızın artırılması ziyaretimin öncelikleri arasında yer alacaktır" diye konuştu¹²⁶.

¹²⁵ İnternet: "Bahreyn Ulusal Meclisi'ne Hitap Eden İlk Yabancı Lider". (2009, Nisan). Abdullah Gül ve eşi Hayrünnisa Gül'ün şahsi internet sitesi. Web: <http://www.abdullahgul.gen.tr/haberler/170/47865/bahreyn-ulusal-meclisine-hitap-eden-ilk-yabanci-lider.html> 25 Eylül 2017'de alınmıştır.

¹²⁶ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2010). **2009 Dış Ekonomik İlişkileri**, Ankara, 26.

Ziyaret vesilesiyle, iki ülke arasında ‘Turizm Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı’ ile ‘Tarım Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı’ imzalanmıştır¹²⁷.

Bahreyn tarafından yapılan başka bir üst düzey ziyaret ise, Şubat 2011 yılında, Bahreyn Veliht Prensi ve Başkomutan Yardımcısı Salman Bin Hamad El-Halife’nin ziyaret idi. Bahreyn Veliht Prensi, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın, davetlisi olarak, 8-10 Şubat 2011 tarihlerinde Türkiye’ye resmi ziyarette bulunmuştur. Ziyaret sırasında Başbakan Erdoğan ile başbaşa ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından da kabul edilmiştir.

Bir başka kayda değer ziyaret ise, 2012 yılında Bahreyn Dışişleri Bakanı Şeyh Halit Bin Ahmed Bin Mohammed El Halife, “Suriye’nin Dostları Grubu Toplantısı”na katılmak için İstanbul’a gittiğinde, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş ile bir araya gelmiştir. Topbaş, El Halife’ye fahri hemşehrilik beratı takdim etmiştir. Topbaş, “Bu beratın iki ülke arasındaki ilişkiyi ve dostluğu geliştireceğine inanıyorum” dedi¹²⁸.

2016 yılında, Türkiye-Bahreyn ilişkilerinin mevcut ilişki düzeyini koruduğunu söylemek mümkündür. Kral Hamad bin İsa El-Halife, 25-28 Ağustos tarihlerinde Türkiye’ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Beraberindeki heyetle Ankara’ya gelen Kral Hamad, hem Cumhurbaşkanı Erdoğan hem de Başbakan Yıldırım ile ayrı ayrı görüşme gerçekleştirmiştir. Külliye’de yapılan ikili görüşmelerin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan, konuğu Kral Hamad ve beraberindeki heyete akşam yemeği vermiştir. 25 Ağustos’ta Ankara’da, Cumhurbaşkanı Erdoğan’la resmi temaslarını tamamlayan Kral Hamad, 26 Ağustos’ta İstanbul’a geçerek yeni yapılan Yavuz Sultan Selim Köprüsü’nün açılışına katılmıştır. Daha sonra İstanbul’da temaslarına devam eden Kral Hamad, 28 Ağustos’ta Çırağan Sarayı’nda Başbakan Binali Yıldırım ile bir araya gelerek ikili ilişkiler hakkında görüş alışverişinde bulunmuştur. 15 Temmuz darbe girişimi sırasında gösterdiği dayanışma için Kral Hamad’a teşekkür eden Başbakan Binali Yıldırım, Bahreyn’in güvenliğine Türkiye’nin verdiği desteğin sürekli devam edeceğini ve iki ülkenin savunma sanayii

¹²⁷ İnternet: “Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı”. Web: <http://www.mfa.gov.tr/nisan.tr.mfa> .

¹²⁸ İnternet: “Bahreyn ve İstanbul’un başkanları buluştu”. (2012, Nisan). Time Türk. Web: <http://www.timeturk.com/tr/2012/04/01/bahreyn-ve-istanbul-un-baskanlari-bulustu.html> 9 Mayıs 2017’de alınmıştır.

alanında da ilişkileri geliştirme isteğinde olduğunu belirtmiştir. Öte yandan Türkiye ile ilişkilere verdikleri öneme değinen Kral Hamad ise, Ankara ile yakın iş birliği kurmayı ve mevcut ilişkileri derinleştirmeyi amaçladıklarını açıklamıştır. 2016 yılında Bahreyn'den, Türkiye'ye yapılan ikinci bir ziyaret ise, Başbakan Yardımcısı Ali bin Halife El-Halife tarafından gerçekleştirilmiştir. 5 Ekim'de El- Halife, Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından Külliye'de Kabul edilmiştir. Yapılan görüşmede iki ülke ilişkileri ve bölgesel gelişmeler masaya yatırılmıştır. Diplomatik ziyaretler dışında, 15 Temmuz darbe girişimine yönelik izlediği politikaya bakılacak olursa, Bahreyn meşru hükümetin yanında yer aldığını açıklamıştır. Türkiye'deki hükümet yetkilileriyle telefon üzerinden irtibata geçen Manama yönetimi, seçilmiş hükümetin yanında ve Ankara ile dayanışma içinde olduklarını belirtmiştir. Ayrıca 15 Temmuz sonrasında, Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'yi ilk ziyaret eden devlet başkanı Bahreyn Kralı olmuştur¹²⁹.

Şubat 2017'de, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Körfez ülkelerinden Bahreyn, Suudi Arabistan ve Katar'ı kapsayan bir ziyaret yapmıştır. Bahreyn'in, Körfez İşbirliği Konseyi'nin dönem başkanlığını yürüttüğünü hatırlatan Cumhurbaşkanı Erdoğan, şu açıklamaları yaptı:

Bildiğiniz gibi, Türkiye ile Körfez İşbirliği Konseyi arasında yüksek düzeyli stratejik diyalog mekanizması bulunuyor. 2012 yılından itibaren işletemediğimiz bu mekanizmayı, geçtiğimiz yıl tekrar devreye aldık. Ekim ayında Riyad'da gerçekleştirilen Türkiye Körfez İşbirliği Konseyi Dışişleri Bakanları Toplantısı bu anlamda kritik bir adım oldu. Bu toplantıda Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi serbest ticaret anlaşması müzakerelerinin yeniden başlatılması dâhil çeşitli kararlar alındı. Dışişleri Bakanları Toplantısı, bu yıl Bahreyn dönem başkanlığında ve ülkemizin ev sahipliğinde düzenlenecektir. Bu itibarla Bahreyn ziyaretimiz, Konseyle ilişkilerimizin güçlendirilmesine yönelik çabalarımız bakımından da anlamlı bir ziyaret olacaktır.” ve “Türkiye-Bahreyn ilişkilerindeki ivmeyi ilerletmek istiyoruz” dedi.

Zira bu ziyaret, İki ülke arasında devlet başkanı düzeyinde 7 yıl aradan sonra gerçekleşen ilk ziyarettir. Türkiye'nin Bahreyn'le ilişkilerinde yeni bir dinamizm kazandığını ve bu ivmeyi ilerletmek istediklerini belirten Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kral Hamad'la yaptığı istişarelerde ekonomik ve ticari iş birliğinin geliştirilmesinin önemini vurgularken, var olan

¹²⁹Akdoğan, İ. ve Üçağaç, A. (2017). “Türkiye'nin Körfez Ülkeleri Politikası”. Duran, B., İnat, K., Caner, M. (Editörler). 2016 Türk Dış Politikası Yıllığı. Birinci Baskı. İstanbul. SETA yayınları2017, s.248-286.

321 milyon dolarlık ikili ticaret hacmini daha yukarılara taşımaya arzu ettiklerini söyledi¹³⁰. Böylece, bu ziyaretle sadece ikili ilişkiyi güçlendirmek değil, aynı zamanda KİK ile ilişkileri güçlendirmek de hedeflenmektedir.

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Manama'ya yaptığı ziyaret sırasında, Türkiye ile Bahreyn arasında dört iş birliği anlaşması imzalandı. Söz konusu anlaşmalar Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak, Milli Savunma Bakanı Fikri Işık ile Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Bahreyn Kralı Hamad bin İsa el-Halife'nin de katılımıyla imzalandı. Cumhurbaşkanı Erdoğan'a, söz konusu iş birliği anlaşmalarının imzalanmasından önce, Bahreyn'in en üst düzeydeki Şeyh İsa bin Salman el-Halife Madalyası tevdi edildi. Söz konusu madalya tevdi edildiği sırada Türkiye Cumhurbaşkanı şunları söyledi:

Türkiye, iyi ve kötü gününde her zaman Bahreyn'in yanında yer alacak." Cumhurbaşkanı Erdoğan şöyle konuştu: "Türkiye'de geçen Ağustos ayında görüşmenin yanı sıra darbe girişiminin yaşandığı zor günlerde yanımızda yer alarak gönlümüzde de daimi yer edinmişsiniz. Bu defa da bu dost topraklarda Bahreyn'in bu madalyasıyla bizi onurlandırdınız. El halife, Cumhurbaşkanı Erdoğan'a hitaben şunları söyledi: "Bu madalya, sizin İslam dünyasına yönelik çaba ve ciddi hizmetiniz nedeniyle tevdi ediliyor çünkü siz, İslam dünyası ve bütün insanlığa yönelik hizmet konusunda çok çaba gösteriyorsunuz"¹³¹.

2.1.3. Bahreyn – Türkiye Arasındaki İşbirliği Alanları/ İlişkinin Boyutları

2.1.3.1. Parlamentolar arası işbirliği

Mayıs 2006, Parlamentolar arası işbirliğinin başlangıç noktasını temsil etmektedir, 22-24 Mayıs 2006 tarihleri arasında, TBMM Başkanı Bülent Arınç, Bahreyn Meclis Başkanı Halife Bin Ahmet Al-Dahrani'nin davetlisi olarak Bahreyn'e Türkiye'den parlamento başkanı düzeyinde ilk resmi ziyareti gerçekleştirdi. Ziyaret sırasında Arınç, Bahreyn Şura

¹³⁰ İnternet: "Cumhurbaşkanı Erdoğan Bahreyn'e Gitti". (2017, Şubat). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70992/cumhurbaskani-erdogan-bahreyn-gitti.html> 9 Eylül 2017'de alınmıştır.

¹³¹ İnternet: "Türkiye-Bahreyn İş Birliği". (2017, Şubat). T.C Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü. Web: <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/turkiye-ile-bahreyn-arasinda-dort-is-birligi-anlasmasi-imzalandi/105691> 20 Eylül 2017'de alınmıştır.

Meclis Başkanı, Bahreyn Başbakanı Halife Bin Salman El-Halife ve Bahreyn Kralı Hamad Bin İsa El-Halife ile görüşmüştür¹³².

Arınç, ziyaretle ilgili yaptığı konuşmada, iki ülke hükümetleri arasında iyi ilişkiler bulunduğunu, buna parlamentolar olarak katkıda bulunmak istediklerini söyledi. Arınç, “Bahreyn’in bölgede güçlü, ekonomik kalkınmasını tamamlamış, istikrarlı ve demokratikleşme yolunda çok önemli adımlar atan bir ülke olduğunu, iki ülke arasında ekonomik, eğitim ve kültür alanlarındaki ilişkilerin daha da güçlenmesini istediklerini” ifade etti. Arınç, iki ülkenin de bölgedeki sorunlara karşı benzer yaklaşımlar sergilediklerini, dış politikadaki hedeflerinin de benzerlik taşıdığını belirtmiştir. Arınç, Bahreyn’in, başta Kıbrıs, İran ve Irak olmak üzere pek çok konuda Türkiye ile aynı görüşü paylaştığını ifade etti. Ziyaret sırasında, iki ülke parlamentoları arasında işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla parlamentolar arasında karşılıklı temas ve ziyaretlerin arttırılması ve bu çerçevede Parlamentolar arası Dostluk Gruplarının oluşturulmasına karar verildi. Ayrıca, Türkiye, Bahreyn’e yasama alanında desteklemek için eğitim programı düzenlenmeye karar vermişti¹³³ ve bu eğitim programı 2007’de gerçekleşmiştir¹³⁴.

İkinci resmi ziyareti, 12 Haziran 2008 tarihinde, TBMM Başkanı Köksal Toptan’ın resmi konuğu olarak, Bahreyn Temsilciler Meclisi Başkanı Halife bin Ahmed Al-Dahrani, beraberindeki parlamento heyetiyle TBMM’yi ziyaret ettiler¹³⁵.

Şubat 2010’de, TBMM Başkanı Mehmet Ali Şahin, Bahreyn’i ziyaret etti ve Bahreyn Kralı Hamad bin İsa El Halife tarafından kabul edildi, El Halife, kabulde, Türkiye’ye yaptığı ziyarette, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile ikili ilişkileri geliştirmeyi kararlaştırdıklarını ancak, bu ilişkileri sürekli kılacak ve geliştirecek mekanizmaların henüz kurulamadığını

¹³² İnternet: “TBMM Başkanı Arınç, Bahreyn’e Gidecek”. (2006, Mayıs). TBMM. Web: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_basin_aciklamalari_sd.aciklama?p1=34464 8 Haziran 2017’de alınmıştır.

¹³³ İnternet: “TBMM Başkanı Arınç Yurda Döndü”. (2006, Mayıs). TBMM. Web: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_basin_aciklamalari_sd.aciklama?p1=34555 20 Temmuz 2017’de alınmıştır.

¹³⁴ İnternet: “Bahreyn Parlamentosu Bürokratlarına Yönelik Eğitim Programı TBMM’de Başladı”. (2007, Ağustos). TBMM. Web: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=45181 11 Haziran 2017’de alınmıştır.

¹³⁵ İnternet: “Bahreyn Temsilciler Meclisi Başkanı Al-Dahrani, TBMM’yi Ziyaret Edecek”. (2008, Temmuz). TBMM Web: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=56603 12 Temmuz 2017’de alınmıştır.

söyledi. El-Halife, bunun bir an önce devreye sokulması gerektiğini kaydederek, savunma sanayi alanında işbirliğinin daha da geliştirilebileceğini dile getirdi¹³⁶. Ziyaret sırasında, Şahin, Parlamentolar arası işbirliği Protokolü imzaladı¹³⁷.

Buna ek olarak, Bahreyn'deki 2011 yılındaki olaylardan sonra, iki ülke arasında gerçekleşen parlamento ziyaretlerinde, Türkiye'nin tutumu, Bahreyn hükümetine ve Kralına verdiği destek, TBMM başkanı ve milletvekillerinin açıklamalarını görmekteyiz; 12 Mayıs 2011 tarihindeki görüşmede, Türkiye ve Bahreyn arasındaki ilişkinin mükemmel düzeyde olduğunu söyleyen TBMM Başkanı Mehmet Ali Şahin, bu ilişkiyi daha da geliştirmeyi hedeflediklerini ifade etti. Şahin, Bahreyn'de meydana gelen gelişmeleri yakından takip ettiklerini, Bahreyn'in güvenliğinin ve istikrarının kendileri için önemli olduğunu vurguladı. TBMM Başkanı Şahin sözlerini şöyle sürdürdü:

Sorunların çözümlenmesi için diyalog ve reformlar oldukça önemlidir. Gerginliğin azaltılması için bölgedeki ülkeler ile temas kurduk. Ülkelerin Dışişleri Bakanları ile görüştük. İran tarafına da gerginliğin azaltılması mesajını ilettik... Bahreyn'in istikrarı için, bu çalışmaları yapmayı bir kardeşlik görevi bildik. Bahreyn ile ilgili yaşanan sorunlar bizim içinde önemlidir... Bu sorunun da diyalog ile çözülebileceğini düşünüyoruz. Bahreynli kardeşlerimizin bu zor döneminin başarıyla aşılabileceğine inancımız tamdır. Türkiye olarak elimizden gelen katkıyı sağlamaya çalıştık. Sağlamaya da devam edeceğiz¹³⁸.

5 Haziran 2014 tarihinde, TBMM Başkanı Cemil Çiçek, resmi ziyaret için Türkiye'de bulunan Bahreyn Temsilciler Meclisi Başkanı Halife Bin Ahmed Al Dahrani'nin ziyareti sırasında, Türkiye'nin tutumunun ve desteği değişmedi. Bahreyn'de yaşanan gelişmeleri yakından izlediklerini anlatan Çiçek, ülkedeki sorunların aşılması için diyalog yoluyla yürütülen çabaları takdir ettiklerini belirtti ve şunları ilave etti:

---

¹³⁶ İnternet: "TBMM Başkanı Şahin, Bahreyn'de". (2010, Şubat). TBMM. Web: http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=97649 12 Temmuz 2017'de alınmıştır.

¹³⁷ İnternet: "TBMM Başkanı Şahin, Bahreyn'de". (2010, Şubat). TBMM. Web: http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal_as.aciklama?p1=97623 12 Temmuz 2017'de alınmıştır.

¹³⁸ İnternet: "TBMM Başkanı Şahin Bahreyn Temsilciler Meclisi Başkanı Dahrani ile Bir araya Geldi". (2011, Mayıs). TBMM. Web: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=109667 20 Temmuz 2017'de alınmıştır.

“Bahreyn’deki gelişmeleri yakından takip ediyoruz. Bahreyn Krallığı’nda güvenlik ve istikrarın sağlanması bizim için önemlidir; çünkü Türkiye’nin istikrarı olarak gördüğümüz Bahreyn’in istikrarı, Körfez istikrarı anlamına gelir. TBMM, Kral Hazretlerinin sosyal barışı sağlamaya yönelik girişimlerini kuvvetle desteklemekte ve Türkler, Gerçekleri Araştırma Komisyon’un tavsiyelerini uygulamaya yönelik girişimlere bütünüyle destek vermektedir. Ülkemiz diyalog girişimlerini ve uygun çözümleri üreten barışçıl girişimleri desteklemektedir. Diyalog girişimlerine ek olarak, Kral Hazretlerinin yerine getirdiği öncülük rolünün desteklenmesi gerekmektedir”¹³⁹.

2.1.3.2. Ekonomik işbirliği

Türkiye, dış ticaretinin yarısını Avrupa Birliği (AB) ile yapmaktadır, AB’nin 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında uzun bir ekonomik durgunluk içine girmiş olması; İngiltere’nin Birlik’ten ayrılma kararı, ayrılıkçı ve radikal partilerin yükselişi Birliğin politik ve ekonomik geleceğini tartışmalı hale getirmektedir. Böylece Türkiye’nin, küresel ve bölgesel düzeyde hem dar anlamda alternatif dış ticaret pazarları arayışına girmesi hem de daha geniş içerikli ekonomik, politik ve sosyal işbirliği arayışına girmesi doğal bir süreçtir. Bu çerçevede, hem uluslararası ekonomik ve finansal ilişkiler perspektifinden hem de içinde bulunduğu coğrafyadaki politik ve askeri dengeler bakımından, Türkiye için Ortadoğu ve Kuzey Afrika, özellikle de KİK ülkeleri özel bir öneme sahiptir¹⁴⁰.

Türkiye için, Arap ve KİK ülkelerinin önemi, Recep Tayyip Erdoğan’ın, açıklamalarında görebiliriz: Türkiye ile Fas, Tunus, Mısır, Suriye, Filistin ve Ürdün gibi Arap ülkeleri arasında serbest ticaret anlaşmalarının bulunduğu, serbest ticaret bölgelerinin kurulmasını umduğunu ve Türkiye’nin, Lübnan, Libya ve KİK ülkeleri ile serbest ticaret anlaşması imzalamayı halen müzakere ettiğini belirterek: “Amacımız Arap ülkeleriyle, aramızda bölgesel işbirliği ve ekonomik entegrasyona katkıda bulunan stratejik anlaşmalar yapmaktır.” demiştir. Bu çağrı, Arap ülkeleri ile faydalı bir yakınlaşmaya yönelik

¹³⁹ İnternet: “alzahrany: almawaqif alturkiat mahala fakhar waiaetizaz ladaa albahrayn qiadatan wshebaan”. (2014, Haziran). Alwasat. Web: <http://www.alwasatnews.com/news/892511.html> 7 Haziran 2017’de alınmıştır.

¹⁴⁰ İnternet: Öztürkler, H. (Mart, 2017). “Türkiye’nin Suudi Arabistan, Katar ve Bahreyn ile İlişkilerinin Ekonomi Politikası”, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırma Merkezi. Web: <https://ankasam.org/turkiyenin-suudi-arabistan-katar-ve-bahreyn-ile-iliskilerinin-ekonomi-politigi/> adresinden 8 Ağustos 2017’de alınmıştır.

Türkiye'nin niyetindeki samimiyeti yansıtmaktadır. Burada Türkiye'nin, Araplara ihtiyacı olduğu doğrudur, ancak Arapların Türkiye'ye daha fazla ihtiyacı vardır. Bahreyn de, dâhil olmak üzere Körfez ülkeleri, ekonomik çeşitlilikten yoksun olup ve ihtiyaç duydukları malları ve hizmetleri ithal etmek için büyük ölçüde dışa güvenmektedir. Öte yandan Türkiye, NATO ve dünyanın en büyük ekonomilerini içeren Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü gibi, pek çok uluslararası kuruluşu üyeliği vasıtasıyla Arapların sahip olmadığı ekonomik bir tabana, çeşitlendirilmiş kaynaklara ve uluslararası bir ağırlığa sahiptir. Elbette ki, bu durum Türkiye'nin, bir takım ekonomik karışıklıklarla karşı karşıya olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz, ancak Türk-Arap ekonomik işbirliği her iki tarafa da birçok çıkar sağlayabilir. Körfez ülkeleriyle, Türkiye arasındaki sermaye akışı, Körfez ülkelerinin Türkiye'den ihtiyaçlarının büyük kısmını karşılamalarına ve Körfez ülkelerinde tüketicilerin yüksek satın alma gücüne dayanarak, ortak endüstriyel projeler için büyük bir pazar oluşumuna imkân tanıyan geniş ticaret kanallarını açabilir ve böylece Türkiye'deki Körfez yatırımının yararı artar¹⁴¹.

Türkiye'nin, KİK ülkeleri ile gerçekleştirdiği 20 milyar doları bulmayan ticaret hacmi, hem Türkiye'nin hem de KİK ülkelerinin GSYH ve dış ticaretlerinin işaret ettiği potansiyelin önemli ölçüde altındadır. Türkiye ile KİK ülkeleri, ekonomik ilişkilerini; enerji temeli ticaretin ötesinde, turizm ve savunma sanayi başta olmak üzere, sağlık, eğitim ve özellikle yüksek teknoloji gerektiren mal ve hizmetlerin üretimine ilişkin yatırımlar ve serbest ticaret bölgesi alanlarında hızla geliştirilebilme potansiyeline sahiptir¹⁴².

Bu bağlamda, KİK, Türkiye ile 30 Mayıs 2005'te Bahreyn'de, 'Türkiye Cumhuriyeti ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi Üyesi Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliğine İlişkin Çerçeve Anlaşması' imzalamıştır. Bu anlaşmanın en önemli özellikleri şunlardır:

- İki taraf arasında çeşitli alanlarda ekonomik iş birliğinin teşvik edilmesi,
- Bu alanlar için bilgi ve gerekli teknik tecrübe alış veriş.

¹⁴¹ İnternet: Alsaqa, M. (Aralık, 2011). "hal yatakamal alearab mae turkia". Alarabiya., Web: <https://www.alarabiya.net/views/2011/12/23/184099.html> 1 Ağustos 2017'de alınmıştır.

¹⁴² İnternet: Öztürkler, H. (Mart, 2017). "Türkiye'nin Suudi Arabistan, Katar ve Bahreyn ile İlişkilerinin Ekonomi Politikası", Ankara Kriz ve Siyaset Araştırma Merkezi. Web: <https://ankasam.org/turkiyenin-suudi-arabistan-katar-ve-bahreyn-ile-iliskilerinin-ekonomi-politigi/> adresinden 8 Ağustos 2017'de alınmıştır.

- Temsilcilerin, heyetlerin ve ekonomik, ticari ve teknik misyonların karşılıklı ziyaretinin teşvik edilmesi ve fuarların düzenlenmesi ve ekonomik işbirliği imkânlarının sağlanması¹⁴³.

Bu anlaşma, iki taraf arasındaki kurumsal ilişkinin başlangıcını teşkil etmektedir, anlaşma çerçevesinde ekonomik konulardaki işbirliği faaliyetlerinin izlenmesi ve yeni işbirliği alanlarının belirlenmesi amaçlanmakta olup, bu amaçla “Ekonomik İşbirliği Ortak Komitesi” kurulması kararlaştırılmıştır¹⁴⁴.

Türkiye ve KİK ülkeleri, daha fazla ekonomi ve ticari işbirliği için, 12 Eylül 2008’de Cidde’de, bir mutabakat muhtırası imzalamışlardır. Anlaşmada gerçekleşmesi amaçlanan şunlardır:

Birinci olarak; İki taraf arasında düzenli bir diyalog kurulması ve bu diyalog ışığında KİK ülkeleri dışişleri bakanlarının ve Türkiye Dışişleri Bakanının yılda bir kez ve periyodik olarak Körfez Türkiye zirvesine başkanlık eden ülkede toplanması,

İkinci olarak; bu mutabakat, önceden yapılan ve ekonomik ilişkilerin daha iyi bir düzeye gelmesini sağlayacak ortak bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasını hedefleyen Çerçeve Sözleşmesinin etkinleştirilmesine güçlü bir destek vermeyi amaçlamaktadır,

Üçüncü olarak; yukarıdakilere ilaveten, İran nükleer programı ve İran’ın, Irak, Filistin ve Lübnan dâhil olmak üzere Arap ülkelerine müdahaleleri sebebiyle Körfez ülkeleri, Türkiye’yi İran’a karşı bölgesel denge unsuru olarak görmekte ve İran’ın artan etkinliğini dengeleyebilecek bir Türk rolünden memnuniyet duymaktadır¹⁴⁵.

Bahreyn ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler ise, dış ticaret dikkate alındığında oldukça düşük düzeydedir. T.C Ekonomi Bakanlığı verilerine göre, 2016 yılında Türkiye’nin Bahreyn’e yaptığı ihracat 283 ve Bahreyn’den ithalatı 128 milyon düzeyindedir. Türkiye’nin ihracatı, tütün ve tütün ürünleri, elektrikli transformatörler,

¹⁴³ Atwan, A. (2015). **Saudi Turkish Relationships 2002-2010**. Birinci Baskı. Kahire: Alarabi, 139.

¹⁴⁴ İnternet: “Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)”. Türkiye Dış işleri bakanlığı. Web:<http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa> 1 Ağustos 2017’de alınmıştır.

¹⁴⁵ Atwan, 2015, 138-139.

dokunmuş mensucat, demir çelikten çubuklar, mobilyalar, makine halıları ve çikolatalı ürünlerdir. Türkiye'nin, Bahreyn'den ithal ettiği başlıca ürünler ise petrol yağları, işlenmemiş alüminyum, alüminyum teller ve pamuklu mensucatlar ana kalemleri teşkil etmektedir¹⁴⁶.

2013 yılında, dünya ticareti yüzde 11 gerilerken, Türkiye'nin, Bahreyn'e ihracatı 2014'e göre yüzde 10,4 arttı¹⁴⁷. Bahreyn, pazarının küçüklüğüne rağmen iki ülke arasındaki ticaret değişimi ve ekonomik işbirliği son yıllarda dikkat çekici gelişmelere tanık oldu. Türkiye Cumhuriyeti ile Bahreyn arasındaki ticaret hacmi 2015 yılında 329 milyon dolara ulaştı¹⁴⁸.

2.1.3.3. Ekonomik ilişkilerin motifleri

Bahreyn Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ortaklığa dair, Bahreyn Büyükelçilik tarafından hazırlanan rapora göre, Türkiye'nin, Bahreyn ile ekonomik ortaklığı güçlendirmeyi istemesinin gerekçeleri: Birçok siyasi ve ekonomik soruna yönelik iki ülkenin bakış açılarının aynı olması, buna ek olarak karşılıklı güven, bağımsızlığa saygı ve Dünyaya ekonomik açıklık, Bahreyn ile Türkiye arasındaki ekonomik ortaklığı güçlendirmenin başlıca nedenlerindedir. Ayrıca, Türkiye ve Bahreyn'in, bilgi temeli bir ekonomi yaratma konusunda yoğunlaşmaları, daha fazla katma değerli yatırımlara ulaşma istekleri, serbest ekonomiyi destekleyip yerel ve yabancı özel sektörün ekonomik faaliyette önemli bir rol üstlenmesini sağlayarak verimlilik ve kaliteyi artırma arzusudur. Bunların dışında, iki ülkede de yatırım, finans, uygulama ve yönetim konularında deneyime sahip

¹⁴⁶ İnternet: Öztürkler, H. (Mart, 2017). "Türkiye'nin Suudi Arabistan, Katar ve Bahreyn ile İlişkilerinin Ekonomi Politikası", Ankara Kriz ve Siyaset Araştırma Merkezi. Web: <https://ankasam.org/turkiyenin-suudi-arabistan-katar-ve-bahreyn-ile-iliskilerinin-ekonomi-politigi/> adresinden 8 Ağustos 2017'de alınmıştır.

¹⁴⁷ İnternet: "İki ülke arasındaki ticaret hacmi 9 kat arttı". (2016, Şubat). Dünya Gazetesi. Web: <https://www.dunya.com/ihracat/iki-ulke-arasindaki-ticaret-hacmi-9-kat-artti-haberi-309131> 8 Ağustos 2017'de alınmıştır.

¹⁴⁸ İnternet: "\$ 329 million in bilateral trade between Bahrain and Turkey". (2016, Mayıs). Albawaba. Web: <https://www.albawaba.com/ar/%D8%A3%D8%B9%D9%85%D8%A7%D9%84/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AC%D8%A7%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D9%86-%D9%88%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7--838240> 16 Ağustos 2017'de alınmıştır.

uzmanların çokluğu ile Bahreyn ve Türkiye'nin, en yüksek istihdam oranını gerçekleştirme imkânı ve yatırımı çekecek ulusal kalifiye işgücüne sahip olması¹⁴⁹.

2.1.3.4. Türkiye'nin ekonomik işbirliği motivasyonları

1. Türkiye ekonomisinin, ümit verici geleceği vardır. İngiltere merkezli, ekonomiyle ilgili araştırma ve incelemelerde uzman Water Hows Coopers (PwC) şirketi, "2050'de Küresel Ekonomik Durum" adlı son raporunda, Türkiye ekonomisinin 2030'a kadar dünya çapında 12. sırada olacağını öngörmektedir. Böylece Türkiye, Güney Kore ve İtalya'nın önüne geçecektir. Kısa, orta ve uzun vadede Türkiye'nin, ekonomik büyüme beklentileri ile ilgili olarak rapor, Türkiye'nin 2016 ve 2020 yılları arasında % 3,2; 2021'den 2030'a kadar % 3,3 ve 2041'den 2050'ye % 2,5 oranında büyüyeceğini öngörmektedir¹⁵⁰.
2. Türkiye, Bahreyn piyasası için yakın ve kapsamlı bir pazar anlamına gelmekte ve Bahreyn ürünlerinin Avrupa kıtasındaki ülkelere intikali için önemli bir kapı sayılmaktadır. Ayrıca Türkiye, Bahreyn için, bölgedeki ve dünyadaki ekonomik ve politik gelişmelerde önemli ve etkili rol oynayan ekonomik bir ortak olup çeşitli ekonomik sektörlerde Bahreynli iş adamları için kârlı yatırım fırsatları sunmaktadır;
3. Türkiye, yatırım, üretim, teknoloji, araştırma, geliştirme, inovasyon ve katma değeri yüksek etkinliklere odaklanan canlı ve çeşitli bir ekonomiye sahiptir;
4. Türkiye, stratejik konuma sahip geçitleri ve boğazları, doğal zenginliği ve ekonomisi sayesinde jeopolitik avantajlar sağlayan benzersiz bir coğrafi konuma sahiptir. Küresel yatırım için uygun bir ortam sağlamaya çalışan Türkiye, yatırımcılara çeşitli fırsatlar sunarak kendisini küresel sermaye ve yatırım için önemli bir pazar ülkesi haline getirmektedir;
5. Türkiye, İstanbul'un, Avrupa, Asya, Balkanlar ve Orta Doğu finans ve bankacılık piyasasında bölgesel bir merkez olmasını ve küresel şirketler için buluşma noktası olmasını istemektedir;

¹⁴⁹ Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2013). Report on establishing the foundations for a new phase of the economic partnership between the Kingdom of Bahrain and the Republic of Turkey. Ankara: Bahreyn Ankara Büyükelçiliği, 14.

¹⁵⁰ İnternet: "The Turkish economy is expected to rank 12th in the world in 2030" .(2017, Nisan). Daily Sabah. Web: <https://www.dailysabah.com/arabic/economy/2017/04/07/reports-turkish-economy-jumps-to-12th-in-the-world-in-2030> 20 Ağustos 2017'de alınmıştır.

6. Türkiye, tarımsal üretim, hayvancılık ve gıda endüstrisi alanında dünyadaki en önemli ülkelerden biri olup bu sektörün yatırımcılar için cazibe unsuru olması açısından dünyada beşinci sırada yer almaktadır. Türkiye, Bahreyn ve KİK ülkelerine kapsamlı bir gıda güvenliği sağlayabilecek en uygun ve en yakın ülkedir;
7. Türkiye, Orta Asya ve Kafkaslar, özellikle de Türkçe konuşan ülkelerle bütün alanlarda güçlü ve sağlam ilişkilere sahiptir. Bu durum, Türkiye'yi, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerine yatırım yapacak yabancılar için bir koridor haline getirmektedir. Üstelik Türkiye, petrol ve doğal gaz ithal eden bir ülke olmaktan çıkıp, Avrupa'yı, Orta Asya ve Balkanlar ile aynı şekilde Orta Doğu ile birbirine bağlayan petrol ve doğal gaz için önemli bir köprü haline gelmeye çalışmaktadır¹⁵¹.

2.1.3.5. Bahreyn'in ekonomik işbirliği motivasyonları

Türkiye için ekonomik açıdan, Bahreyn'in önemini aşağıdaki sebeplerle özetleyebiliriz¹⁵²;

1. Bahreyn, gelişmiş, başarılı ve çeşitli yatırım ortamının tüm unsurlarını içeren modern bir finansal merkez olup, rekabet gücüyle katma değeri yüksek yatırımlar elde etmek istemektedir. Bahreyn uluslararası çok uluslu şirketlerin buluşma noktası olup, bölgesel ve küresel tüm yatırımlara kucak açmakta, sanayi tabanını çeşitlendirmeye çalışmakta, yerli ve yabancı özel sektöre ekonomik faaliyette önemli bir rol vermekte, bilgiye ve küresel ekonomiyle esnek etkileşime dayalı bir ekonomi yaratmaya önem vermektedir. Bundan ötürü Bahreyn Ortadoğu'da ekonomik rekabet alanında birincidir.
2. Bahreyn, açıklığı, dünyanın birçok ülkesiyle ticari ilişkileri, yaptığı serbest ticaret anlaşmaları ve başta ABD olmak üzere bir grup ülke ile imzaladığı diğer sözleşmelerle geniş ve büyük bir pazardır. Bahreyn'de üretilen ve bu ülkelere ihraç edilen ürünlerin yanı sıra, (KİK) ülkelerine ve diğer ülkelere ihraç edilen ürünler üzerinde herhangi bir gümrük vergisi bulunmamaktadır. Ayrıca, Heritage International tarafından hazırlanan

¹⁵¹ Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2013). Report on establishing the foundations for a new phase of the economic partnership between the Kingdom of Bahrain and the Republic of Turkey. Ankara, 17.

¹⁵² Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2013). Report on establishing the foundations for a new phase of the economic partnership between the Kingdom of Bahrain and the Republic of Turkey. Ankara, 14,16.

2017 yılının ekonomik özgürlük endeksinde, Bahreyn, verimlilik ve finansal özgürlük sayesinde, bölgede dördüncü sırada yer almıştır¹⁵³.

3. Bahreyn, banka sektöründe, özellikle de İslami bankacılığı ve buna zemin teşkil eden hizmetleri desteklemede (rekabetçi İslami bankacılık sektöründe) küresel bir üne sahiptir.
4. Bahreyn’de, yatırımcılar için imkânlar ve teşvikler bulunmakta, ihracat ve yatırım konusunda herhangi bir kısıtlama yapılmamakta ve devlet, egemenliği dışında yatırım kararlarına müdahale etmemektedir. Bahreyn, istikrarlı bir bankacılık sistemine sahip olup bankacılık ve finansal işlemlerde kısıtlama yapmamaktadır. Sermaye, kısıtlama olmaksızın giriş yapabilmekte, paranın serbestçe giriş çıkışına, kâr ve varlıkların bedelsiz devrine izin verilmektedir.
5. Bahreyn, yatırımları çekmek için uygun yasal ve hukuki ortamı oluşturmuş olup uluslararası mevzuata ve Dünya Ticaret Örgütü kararlarına uyumlu mevzuat ve kanunlara sahiptir. Ayrıca yatırımcılara önemli imkânlar sunmakta ve onların artan ihtiyaçlarına cevap vermektedir.
6. Arap dünyasında, şirket kurmak için en kolay yer olan Bahreyn, uzun yıllardır uluslararası bankalar için ilk tercih yeridir. Ayrıca bölgedeki en büyük uluslararası sigorta kurumunun merkezi Bahreyn’dir¹⁵⁴.
7. Bahreyn, Arap Körfezi bölgesinde emlak, konut ve yaşam olanakları açısından en ucuz olan ülkedir. Buna Bahreyn halkının, bütün uluslara olan açıklığı ve sosyal artıları eklenebilir, British Bank HSBC yapılan araştırmaya göre, Bahreyn, gurbetçiler için en iyi 16 ülkenin listesinde dâhil olmuştur¹⁵⁵.
8. Bahreyn, Orta Doğu bölgesinin bankacılık ve mali işlemler merkezi haline gelmiştir. Finansal hizmetlerin GSYİH’ye katkısı %22,7’dir. Bahreyn, gelişmiş bankacılık altyapısı sayesinde özellikle Suudi Arabistan, Kuveyt ve Katar’daki özel sermayenin işlem gördüğü bir finans merkezidir. Bu nedenle Türkiye, Bahreyn ile finansal işbirliği

¹⁵³The Heritage Foundation. (2017). **2017 Index of Economic Freedom**, 306-307.

¹⁵⁴ İnternet: “The Financial Sector”. Central Bank of Bahrain. Web: <http://www.cbb.gov.bh/page-p-insurance.htm> 30 Temmuz 2017’de alınmıştır.

¹⁵⁵ İnternet: Williams-Gurt, O. “The 16 best countries for expats to live in”. (2016, Eylül). Web: <http://uk.businessinsider.com/hsbc-ranking-of-16-best-countries-for-expats-to-live-2016-9/#16-spain-046-1> adresinden 30 Temmuz 2017’de alınmıştır.

yaparak Körfez ülkelerinin finansal sistemine ve finansal kaynaklarına erişim olanağı elde edilebilir¹⁵⁶.

9. Bahreyn, 2006 yılında ABD ile STA imzalayan ilk körfez ülkesidir. Bahreyn’de ekonomik büyüme 2016 yılında %3.1 oranında gerçekleşmiştir¹⁵⁷.

2.1.3.6. Bahreyn Krallığı ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimi

Anlaşmalar ve mutabakatlar, ülkeler arasındaki ilişkilerin ve iş birliğinin kurulması ve geliştirilmesi için yasal dayanağı / yasal altyapıyı oluşturmaktadır. Ekonomik alanda, Bahreyn ve Türkiye arasında ilk iş birliği anlaşması, ‘Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bahreyn Devleti Hükümeti arasında Ekonomik, Sanayi ve Teknik İş birliği Anlaşması’ Bahreyn’de 8 Ocak 1990 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmayı göre, iki ülke arasında ekonomik ve sanayi iş birliğini daha da genişletmek amacıyla, bir ekonomi, sanayi ve teknik iş birliği ortak komitesi kurulmuştur. Anlaşmanın ikinci maddesine bakıldığında, sadece ekonomik, sanayi ve teknik alanlarda değil, ticaret, bankacılık, maliye, turizm, ulaştırma, tarım, haberleşme, bayındırlık, gemicilik, gemi inşası ve balıkçılık alanları da kapsamaktadır¹⁵⁸.

Aynı yılda, İstanbul Ticaret Odası ile Bahreyn Ticaret ve Sanayi Odası Arasında Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalanmış, ardından, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması (2005); Yatırım Teşvik ve Koruma Anlaşması ve Gümrük Sektöründe İş birliği Anlaşması imzalanmıştır (2006)¹⁵⁹.

İki ülke arasındaki, ticaret hacminin geliştirilmesinin yanı sıra, Türkiye ile Bahreyn arasında karşılıklı iş ve yatırım olanaklarını araştırmak ve geliştirmek için, Bahreyn-Türkiye İş Konseyi, 2006 yılında Bahreyn İş adamları Derneği ile imzalanan anlaşma ile DEİK çatısı altında kurulmuştu. Türk ve Bahreyn iş dünyasının, çeşitli platformlarda bir

¹⁵⁶ İnternet: Öztürkler, H. (Mart, 2017). “Türkiye’nin Suudi Arabistan, Katar ve Bahreyn ile İlişkilerinin Ekonomi Politikası”, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırma Merkezi. Web: <https://ankasam.org/turkiyenin-suudi-arabistan-katar-ve-bahreyn-ile-iliskilerinin-ekonomi-politigi/> adresinden 8 Ağustos 2017’de alınmıştır.

¹⁵⁷ İnternet: “Türkiye-Bahreyn İş Konseyi”, DEİK. Web: <https://www.deik.org.tr/turkiye-ortadogu-ve-korfez-is-konseyleri-turkiye-bahreyn-is-konseyi#kunya> 8 Ağustos 2017’de alınmıştır.

¹⁵⁸ T.C. Resmi Gazete, sayı: 20455 (1990, Mar 8), 3-6.

¹⁵⁹ Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2017). Agreements and Memoranda of Understanding signed between the Kingdom of Bahrain and the Republic of Turkey. Ankara.

araya gelmelerinin sağlanması ile iş potansiyeli olan alanlarda karşılıklı bilgi akışının oluşturulması Türk - Bahreyn İş Konseyi'nin öncelikli amacı olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, Türk ekonomisinin, Bahreyn'de tanıtımına katkıda bulunulması amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Konseyi'in başkanları ise, Türk tarafından Muhammet Uğurcan Barman, Bahreyn tarafından, Ahmed Abdullah Bin Hindi'dir¹⁶⁰.

2008 yılında, Türkiye Demir Çelik Üreticileri Birliği ile Bahreyn Sanayi ve Ticaret Bakanlığı arasında “Çelik Ticaretinin Geliştirilmesi Anlayış Memorandumu”, Türkiye Çimento Üreticileri Birliği ile Bahreyn Sanayi ve Ticaret Bakanlığı arasında da “Çimento Ticaretinin Geliştirilmesi Anlayış Memorandumu” imzalanmıştır.¹⁶¹ Bahreyn Ekonomik Kalkınma Kurulu ile TBMM'ne bağlı Yatırım Destekleme ve Tanıtım Ajansı (İSPA) arasında mutabakat zaptı, 2011 yılında imzalanmıştır. Ardından 2016 yılında Bahreyn Ticaret ve Sanayi Odası ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği arasında bir mutabakat muhtırası imzalandı¹⁶².

2.1.3.7. Bahreyn ile Türkiye arasında yatırımlar

Türkiye'nin, Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı (TYDTA) Körfez ülkeleri Temsilcisi Mustafa Göksu, *Al-Watan* gazetesine verdiği röportaja göre, 2015 yılında Bahreyn'li yatırımcıların ve şirketlerin Türkiye'de yatırımları 3 milyar dolara ulaşmıştır¹⁶³. Bunun yanı sıra, Bahreyn Ekonomik Kalkınma Kurulu (Economic Development Board), Krallıktaki iş ortamını teşvik etme ve doğrudan yatırımları çekme çabalarının bir parçası olarak, ekonomik ilişkileri güçlendirmek ve iki ülke arasındaki yatırım iş birliğini artırmak için Türkiye'de bir ofis açmaya karar vermiştir. Ekonomik Kalkınma İcra Kurulu Başkanı

¹⁶⁰ İnternet: DEİK, Türkiye - Bahreyn İş Konseyi, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Web: <https://www.deik.org.tr/turkiye-ortadogu-ve-korfez-is-konseyle-leri-turkiye-bahreyn-is-konseyi#kuny> 22 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹⁶¹ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2009). **2008 Dış Ekonomik İlişkileri**, Ankara, 20.

¹⁶² Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. Agreements and Memoranda of Understanding signed between the Kingdom of Bahrain and the Republic of Turkey. Ankara.

¹⁶³ İnternet: “ Göksu: \$ 3 billion Bahraini investments in Turkey.”. (2017, Nisan). Alwatan. Web: <http://alwatannews.net/article/707937/%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF/%D9%83%D9%88%D9%83%D8%B5%D9%88-3-%D9%85%D9%84%D9%8A%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AA-%D8%AF/%D9%88%D9%84%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%AB/%D9%85%D8%A7%D8%B1%D8%A7> 25 Temmuz 2017'de alınmıştır.

Halit er-Rumeyhî, Ekonomik Kalkınma Kurulu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nde bir büro kurma kararının, iki ülke yönetiminin istekleri doğrultusunda olduğunu söyledi. Er-Rumeyhî, sözlerine şunları ilave etti:

Böyle bir ofisin kurulması, Türk yatırımcılarla olan iletişimi artıracak ve Bahreyn Türk ticaret sektörleri arasında geniş ortaklıkların oluşturulmasında önemli bir rol oynayacaktır. Öyle ki bunda her iki taraf için de pek çok ekonomik fırsat mevcuttur. Biz, bölgesel ve küresel seviyede güçlü bir ekonomi olan Türkiye ekonomisinin gücünden yararlanmayı umuyoruz. Toplantılarımızda, Türk yetkililerin ve yatırımcıların, Bahreyn ile Türkiye arasındaki köklü ilişkiden hareketle yatırım işbirliğinin artırılmasına olan ilgisini fark ettik.

Ekonomik Kalkınma Kurulunun görevi, Bahreyn'deki ekonomik büyümeyi güçlendirmek adına, yatırımları çekme ve yerel pazarda iş olanaklarının yaratılmasına katkıda bulunma noktasında odaklanmaktadır. Kurul, yatırımı teşvik edici iş ortamını güçlendirmek için, kamu ve özel sektördeki ortaklarıyla yakın işbirliği içinde çalışmaktadır¹⁶⁴.

2016 ve 2017 yıllarında, yapılan üst düzey ziyaretlerin ekonomik işbirliğine yansımalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- Türk firmalarına Bahreyn'de, 20 bin konut iskân proje verilmesi¹⁶⁵,
- Bahreyn Başbakanı Şeyh Halife bin Salman El Halife himayesinde, 1-2 Kasım 2016 tarihinde, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Körfez İşbirliği Konseyi Odaları Federasyonu (FGCCC) tarafından, TOBB – KİK ikinci İş ve yatırım Forumunu gerçekleştirilmesi¹⁶⁶,
- Bahreyn'in en büyük bankalarından olan Bank of Bahrain and Kuwait'in, Türkiye'de temsilcilik açılması¹⁶⁷,

¹⁶⁴ İnternet: "Bahrain to set up office in Turkey to increase investment cooperation". (2017, Mart). Turkpress. Web: <http://www.turkpress.co/node/31546> 7Ağustos 2017'de alınmıştır.

¹⁶⁵ İnternet: "Türk Müteahhitler Bahreyn'de "Dev Bir Şehir" İnşa Edecek". (2017, Haziran). TURKISHNY, Web: <http://www.turkishny.com/economy-news/7-economy-news/219976-turk-muteahhitler-bahreynde-dev-bir-sehir-insa-edecek> 11 Mayıs 2017'de alınmıştır.

¹⁶⁶ İnternet: "Türk işadamları, 1,7 trilyon dolarlık körfez ekonomisiyle Bahreyn'de işbirliği arayacak" (2016, Ekim). TOBB. Web: <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=21507&lst=MansetListesi> 22 Kasım 2017'de alınmıştır.

¹⁶⁷ İnternet: "Bank of Bahrain and Kuwait, Türkiye'de temsilcilik açtı". (2017, Aralık). Hürriyet. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/bank-of-bahrain-and-kuwait-turkiyede-temsilcilik-acti-40299442> 22 Kasım 2017'de alınmıştır.

- Bahreyn Merkezli Venture Capital Bankası ile Yaşar Dondurma ve Gıda ile MADO, stratejik ortaklık imzalaması¹⁶⁸,
- ALBİMO Mobilya firmasının, Bahreyn’de mağaza açılması¹⁶⁹,
- Bahreyn Yatırım Ajansı’nın, 1 Ocak 2017 itibariyle Türkiye’de ofis açması ve Bahreyn Havalimanı inşaatının da bir Türk firması tarafından yapılması¹⁷⁰.

2.1.3.8. Bahreyn – Türkiye dış ticaret hacmi

Bahreyn’in, ihracatındaki başlıca ülkeler Suudi Arabistan, BAE, ABD, Kuveyt, Mısır, Katar, Cezayir, Hindistan, Umman ve Fas’tır. Türkiye’ye ihracatı ise 2017 yılında 176.694 bin dolar’dır. Bahreyn’in, 2018 yılında toplam ithalatı 17.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁷¹ Bahreyn, ithalat yaptığı başlıca ülkeler Suudi Arabistan, ABD, Çin, Japonya, Birleşik Krallık, Hindistan, Almanya, İsviçre. Bahreyn istatistiklerine göre 2016 yılında Türkiye’nin Bahreyn’den ithalatı 83,2 milyon dolarken, Türkiye istatistiklerine göre bu rakam 127,8 milyon dolardır¹⁷².

2018 yılında, Bahreyn’e olan Türkiye ihracatı 274 milyon dolar iken, Bahreyn’den, Türkiye’ye ithalat 176.694 milyon dolar olarak, toplam ticaret hacmi 450.727 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Uzun yıllar Türkiye’nin, Bahreyn’e ihracatı 35-40 milyon dolar seviyesinde seyretmiş, 2008 yılında en yüksek seviyesi olan 308 milyon dolara ulaşmıştır. Ancak, küresel ekonomik krizin ağırlaştığı 2009 yılı başlarından itibaren, Türkiye’nin demir-çelik ürünleri ihracatı hem birim fiyatların düşmesi, hem talepte yaşanan gerileme hem de Suudi Arabistan’ın, bu ürünlerin Bahreyn’e olan ihracatını serbest bırakması nedeniyle düşüş kaydedilmiştir. Türkiye’nin ihracatının, daha da artma potansiyeli mevcuttur. Bununla birlikte, Bahreyn piyasasının küçüklüğünü göz ardı etmemek gerekir.

¹⁶⁸ İnternet: “MADO dünya markası olma yolunda önemli adım attı”. (2016, Aralık). Dünya Gazetesi. Web: <https://www.dunya.com/sirketler/mado-dunya-markasi-olma-yolunda-onemli-adim-atti-haberi-340752> 22 Kasım 2017’de alınmıştır.

¹⁶⁹ İnternet: “Alanya firması ALBİMO Bahreyn’de”. (2016, Aralık). Yeni Alanya Gazetesi. Web: <https://www.yenialanya.com/guncel/alanya-firmasi-albimo-bahreyn-de-h214243.html> 22 Kasım 2017’de alınmıştır.

¹⁷⁰ İnternet: “Bahreyn’in Türkiye İçin Önemi Artıyor”. (2017, Mart). DEİK. Web: <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-bahreyn-in-turkiye-icin-onemi-artiyor> 8 Ağustos 2017’de alınmıştır.

¹⁷¹ Ticaret Müşavirliği, T.C Manama Büyükelçiliği. (2019). Bahreyn Ülke Raporu 2019, 11,18.

¹⁷² Ticaret Müşavirliği, T.C Manama Büyükelçiliği. (2019). Bahreyn Ülke Raporu 2019, 12.

Türkiye'nin, ihracatı tütün ve tütün ürünleri, elektrikli transformatörler, dokunmuş mensucat, demir çelikten çubuklar, mobilyalar, makine halıları ve çikolatalı ürünleridir. İthalatımızda ise, petrol yağları, işlenmemiş alüminyum, alüminyum teller ve pamuklu mensucatlar ana kalemleri teşkil etmektedir. 2016 yılında Türkiye'den, Bahreyn'e 193 milyon dolarlık ihracat yapılmış olup; ihraç edilen ürünlerin % 36'sını tütün/tütün yerine geçen maddelerden purolar, sigaralar, % 6'sını demir çelik çubuklar oluşturmaktadır. 2016 yılında, Bahreyn'den 127,7 milyon dolarlık ithalat yapılmıştır. İthal edilen ürünler içinde, işlenmemiş alüminyum, gübreler, petrol yağları, alüminyum teller, pamuklu mensucat dokuma yer almaktadır¹⁷³.

2.1.3.9. Türkiye'nin Bahreyn ile ticari ilişkileri (bin ABD doları)

Çizelge 2.1. İkili ilişkilerde ekonomi verileri

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2002	16 936	18 987	35 923	-2 051
2003	28 856	15 173	44 029	13 683
2004	54 416	18 101	72 517	36 315
2005	41 915	18 929	60 844	22 987
2006	35 303	44 852	80 155	-9 549
2007	76 651	119 423	196 074	-42 772
2008	308 223	95 516	403 740	212 707
2009	113 712	24 289	138 001	89 423
2010	171 795	71 682	243 477	100 113
2011	160 436	111 454	271 890	48 982
2012	208 519	158 922	367 441	49 597
2013	199 064	172 478	371 542	26 586
2014	204 085	294 342	498 427	-90 257
2015	225 353	104 470	329 823	120 883
2016	193 283	127 780	321 063	65 503
2016	93 830	65 682	159 512	28 148
2017 ¹⁷⁴	108 340	91 771	200 111	16 569

¹⁷³ İnternet: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. Web: <https://www.ekonomi.gov.tr/> 8 Ağustos 2017'de alınmıştır

¹⁷⁴ Haziran 2017

2.1.3.10. Türkiye'nin Bahreyn'e ihraç ettiği başlıca ürünler (bin dolar)

Çizelge 2.2. Bahreyn'e ihraç edilen başlıca ürünler

GTİP	Ürünler	2014	2015	2016
TOPLAM		204085	225298	193283
2402	Tütün/tütün yerine geçen maddelerden purolar, sigarillolar ve sigaralar	72983	85062	70061
7214	Demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş)	3859	14949	11702
2601	Demir cevherleri ve konsantreleri	0	0	6399
9403	Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	3602	4104	4155
5702	Dokunmuş halılar, yer kaplamaları (kilim, sumak, karaman vb.)	3018	3675	2837
3302	Sanayide hammadde olarak kullanılan koku veren maddelerin karışımları	17	1122	2689
9401	Oturmaya mahsus mobilyalar, aksam-parçaları	1669	3025	2459
3923	Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	830	1580	2322
0407	Kus ve kümes hayvanlarının kabuklu yumurtaları	0	167	2220
0406	Peynir ve lor	2049	2388	2151
1806	Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	2980	2650	2009
3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamalar	532	457	1860
1905	Ekmek, pasta, kek, bisküvi vs. İle boş ilaç kapsülü mühür güllacı vs.	499	1354	1825
5201	Pamuk (kardesiz, taranmamış)	996	1193	1712
7308	Demir/çelikten inşaat ve aksamı	127	418	1632
6802	Yontulmaya, inşaat elverişli işlenmiş taşlar (kayagan hariç)	1796	2165	1611
1704	Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dâhil)	1649	1486	1488
8418	Buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları	1286	1458	1396
8428	Kaldırma, istifleme, yükleme, boşaltma makine ve cihazları	593	209	1368
2201	Sular (tatlandırıcısız, lezzetlendirilmemiş)	680	1156	1358
3917	Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb.	912	1892	1306
8544	İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik k	1215	1250	1278
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	2911	1654	1243
8504	Elektrik transformatörleri, statik konvertörler, endüktörler	10627	1416	1229
6204	Kadın/kız çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	1164	1293	1218
7113	Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	136	443	1144
4011	Kauçuktan yeni dış lastikler	2585	1735	1143
5516	Devamsız suni liften dokumalar (ağırlıkça %85 < suni)	8859	6523	1111
1512	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	953	990	1017
8537	Elektrik kontrol, dağıtım tabloları, mücehhez tablolar	284	583	942
6910	Seramik musluk taşları, lavabolar, küvetler, bideler vb.	923	1616	917
2203	Biralar (malttan)	1598	1415	914
5603	Dokunmamış mensucat (emdirilmiş)	6	2	810
9406	Prefabrik yapılar	11	7	792
3906	Akrilik polimerleri (ilk şekilde)	613	450	775
8422	Yıkama, temizleme, kurutma, doldurma vb. İşler için makine, cihaz	721	314	733
3304	Güzellik/makyaj ve cilt bakımı için müstahzarları	567	678	712
0207	Kümes hayvanlarının etleri ve yenilen sakatları	99	570	684
8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektro termik cihazlar (şofbenler)	345	510	653
8481	Muslukçu, borucu eşyası-basınç düşürücü, termostattık valf dâhil	496	830	641
3809	Mensucat, kâğıt, deri vb. için boya, finisaj müstahzarları	577	471	639
3921	Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamalar	5	5	610
9405	Diğer aydınlatma cihazları, lambalar, ışıklı tabela, plaka vb.	643	922	577

2.1.3.11. Türkiye'nin Bahreyn'den ithal ettiği başlıca ürünler (bin dolar)

Çizelge 2.3. Bahreyn'den ihraç edilen başlıca ürünler

GTİP	Ürünler	2014	2015	2016
TOPLAM		294342	104471	127780
7601	İşlenmemiş alüminyum	96836	63674	86219
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	135854	1696	19742
5209	Pamuk men (dokuma %85 < pamuklu 200g/m2 den fazla)	21781	10771	14233
3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamalar	3004	4489	5174
7606	Alüminyum sac, levha ve şeritler, kalınlık>0, 2mm	253	3619	746
4102	Koyun ve kuzuların ham derileri	1996	412	226
7602	Alüminyum döküntü ve hurdaları	0	34	220
2818	Suni korendon alüminyum oksit ve hidroksit	0	138	217
9403	Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	1836	104	200
5211	Pamuk men (dokuma, %85 >pamuklu, suni-sentetik karışık, 200g/m2 den ağır)	244	60	178
0504	Hayvan bağırsak, mesane ve midesi (taze/soğutulmuş/dondurulmuş vs.)	847	91	141
7019	Cam lifleri, cam yünü ve mamulleri-iplik, dokuma vb.	1470	222	119
9999	Başka yerde belirtilmemiş ürünler	148	41	52
8450	Çamaşır yıkama makineleri	0	0	52
7603	Alüminyum tozları ve ince pulları	427	56	46
6204	Kadın/kız çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	340	199	31
4901	Kitap, broşür, risale vb. Matbu	0	2	31
7616	Alüminyumdan diğer eşya	126	35	28
5101	Yün ve yapağı (kardesiz/taranmamış)	18	0	27
6908	Sırlı seramikten döşeme, kaldırım taşları, şömine, duvar karosu	0	0	20
7229	Alaşımlı çelikten teller	0	0	20
3824	Kimya ve bağlı sanayide kullanılan kimyasal ürünler	0	22	9
4101	Sığır ve at cinsi hayvanların derileri-ham	64	0	7
7113	Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	0	0	7
9025	Dansimetre, aerometre vb. Termometre, pirometre, higrometre vb.	0	0	7
3307	Tıraş müstahzarları, vücut deodorantları, tuvalet müstahzarları	6	0	6
8543	Kendine has fonksiyonlu elektrikli makine ve cihazlar	0	0	4
7303	Dökme demirden tüpler, borular, içi boş profiller	0	0	4
2505	Her nevi tabii kum	5	0	3
4202	Deri ve kösele vb. Den seyahat eşyası	0	0	3
8207	El aletlerinin, makineli aletlerin değişebilir parçaları	0	1	1

2.1.4. Kültürel İşbirliği

İki hükümet arasında, 24 yıl önce bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma, Bahreyn adına Bahreyn Başbakanı Prens halife Bin Salman El-Halife, Türk tarafı adına eski Başbakan Süleyman Demirel tarafından Bahreyn’de 28 Ocak 1993 tarihinde imzalanmıştır. İş bu anlaşma, kültürel, bilimsel, araştırma, eğitim, sanatsal, medya ve spor kuruluşları arasındaki işbirliğinin teşvik edilmesini vurgulamaktadır. Söz konusu anlaşmada yer alan maddeler aşağıda belirtilmiştir:

1. Madde: Anlaşmanın iki tarafı, bilgi, uzmanlık ve araştırmaların değişim yoluyla kendi kültürel, bilimsel, eğitim ve sanatsal kuruluşları arasındaki işbirliği teşvik etmeye çalışacaklardır.

5. Madde: İki ülke arasında daha fazla iş birliği yapılması, her ülkenin halkına diğer ülkeye ait kültür ve uygarlığının tanıtılması için anlaşmanın iki tarafı aşağıdaki hususları yapacaklardır:

- Kültürel, edebi ve sanatsal kuruluşlar arasındaki bağların güçlendirilmesi ve iş birliğinin kolaylaştırılması.
- Kitap, eser, süreli yayınlar ve tarihi belgeler indeksleri ile el yazmaları fotoğraflarının değişimi.
- Bilimsel, eğitimsel ile sanatsal fuarların değişimi ve düzenlenmesi.
- Edebiyatçılar, basın mensupları ve aydınlar arasında karşılıklı ziyaretlerin teşvik edilmesi.

8. Madde: İş bu anlaşmanın uygulanması için, anlaşma iki tarafının temsilcilerinden oluşan ortak bir komisyon kurulacak olup, komisyon, aralarında gelecek yıllara yönelik değişim programlarının ortaya konulması ve bu programların uygulanmasıyla ilgili mali konuların belirlenmesi için, toplantılarını Türkiye ve Bahreyn’de dönüşümlü olarak yapacaktır.

Ancak, Bahreyn Ankara Büyükelçilik raporuna göre, bu anlaşmayı, iki ülkede kültür sektöründen sorumlu yetkililer tarafından iyi bir şekilde etkinleştirilmediği konusunda sonucuna varmış, özellikle iki taraf arasında ortak komisyon kurulmasıyla ilgili anlaşmanın önemli 8. maddesine göre her iki taraf diğer tarafın imkânları ve ihtiyaçlarını tanımaya

fırsat bulamamıştır. Oysa bu ihtiyaç ve imkânlar, iş bu anlaşma alanlarındaki işbirliğinin güçlendirilmesine katkı sağlayabilirdi¹⁷⁵.

2.1.5. Stratejik Çalışmalar ve Araştırma Alanında İş birliği

Uluslararası ilişkiler, dış politika, bölgesel ve uluslararası güvenlik ve siyasal gelişmeler ile ilgili konularda bilgi alış verişi ve araştırma iş birliğini amaçlayan, Türkiye'nin dışişleri bakanlığı ve Bahreyn'in Araştırma merkezi arasında, 2 Mayıs 2006 tarihinde imzalanan Mutabakat Zaptı'na rağmen, etkinleştirilmemiştir. İki ülke arasındaki, araştırmalar alanında iş birliği ve özellikle stratejik çalışmalar alanında iş birliğinin çok sınırlı olduğu hatta bir iş birliğinin bulunmadığı söylenebilir¹⁷⁶.

2.1.6. Spor ve Gençlik Alanında İş birliği

Türkiye ile Bahreyn arasında, Spor ve gençlik alanında iş birliği 2016 yılında başladı diyebiliriz. 25 Ağustos ayında, iki ülke arasında spor ve gençlik alanında bir iş birliği protokolü imzalandı, buna göre, iki ülke arasında düzenlenen uluslararası spor etkinliklerine katılmak ve bunlarda yer almak için karşılıklı davetler gönderilerek, spor federasyonları arasında ortak dostluk maçları ve antrenman kampları düzenlenecektir. Bilgi, deneyim ve iş odaklı spor çalışmalarının yanı sıra, iki ülke spor yetkilileri karşılıklı ziyaretlerde bulunacaktır. Spora hizmet edecek alanlarda iş birliği ve bunun gelişimi, spor tesislerinin idare ve idamesi, antrenör, spor teknisyenleri ve spor deneyimlerinin değişimi sağlanacaktır. Anlaşmaya göre, ayrıca iki ülke arasında gençlere yönelik ortak çalışmalar yürütülecek¹⁷⁷.

---

¹⁷⁵ Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2010). Bahreyn krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasına kültürel İşbirliğinin etkinleştirilmesi ve Geliştirilmesine ilişkin rapor, Ankara. Bahreyn Ankara Büyükelçiliği, 12.

¹⁷⁶ Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2010). Bahreyn krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasına kültürel İşbirliğinin etkinleştirilmesi ve Geliştirilmesine ilişkin rapor, Ankara. Bahreyn Ankara Büyükelçiliği, 7.

¹⁷⁷ İnternet: "Türkiye ile Bahreyn Krallığı arasında sporda iş birliği". (2016, Aralık). Konhaber. Web: http://www.konhaber.com/haber-turkiye_ile_bahreyn_kralligi_arasinda_sporda_is_birligi-651472.html 25 Eylül 2017'de alınmıştır.

2.1.7. Tarım Alanında İşbirliği

8 Ocak 1990 tarihine imzalanan Ekonomik Endüstriyel ve Teknik İş birliği Anlaşması çerçevesinde; iki ülke arasında tarım, gıda sanayi, hayvancılık ve köy işleri alanlarında iş birliğini güçlendirmek, genişletmek ve her iki ülkenin karşılıklı çıkarları doğrultusunda geliştirmek amacıyla, 14 Nisan 2009 tarihinde Manama’da, ‘Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bahreyn Krallığı Hükümeti Arasında Tarım Alanında İş birliği Konusunda Mutabakat Zaptı’ imzalanmıştır. Mutabakat Zaptı, iki ülke arasında tarım, gıda ve tarıma dayalı sanayi alanlarında iş birliğini güçlendirmek ve geliştirmek, bilimsel ve teknik bilgi ve doküman, araştırma sonuçlarının ve bitkisel ve hayvansal genetik ve biyolojik materyal ve karşılıklı uzman mübadelesi ve tarafların ilgili kuruluşları arasında ortak çalışmaların tesisi gibi konuları kapsamaktadır.¹⁷⁸

---

¹⁷⁸ İnternet: “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bahreyn Krallığı Hükümeti Arasında Tarım Alanında İşbirliği Konusunda Mutabakat Zaptı”. (2009, Ağustos). TBMM. Web: <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0354.pdf> 20 Kasım 2017’de alınmıştır.

3. BÖLÜM

İKİLİ İLİŞKİLERE ETKİ EDEN ÖNEMLİ UNSURLAR

3.1. Amerikan Hegemonyası ve Bahreyn-Türkiye İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı ile uluslararası sahnede boy göstermeye başlayan Amerika, Ortadoğu'da İngiltere'nin bulunduğu topraklarda hâkimiyet kurmuş ve günümüze kadar gelen süreçte bölgeye hâkim tek güç olma sıfatını hiç kaybetmemiştir¹⁷⁹.

ABD, Küresel gücün belirleyici dört alanında en üstün durumdadır. Askeri olarak eşi olmayan bir küresel erişime sahiptir. Ekonomik olarak, her ne kadar Japonya ve Almanya bazı bakımlardan rakip olsalar da, küresel büyümenin lokomotifi olmaya devam etmektedir. Teknolojik olarak yeniliğin tüm ileri uçlarında önderliği elinde tutmaktadır ve kültürel olarak, bazı aşırılıklara karşın, özellikle dünya gençleri arasında rakipsiz bir cazibeye sahiptir. Tüm bunlar Amerika'ya başka hiçbir devletin yakınlarına bile yaklaşmadığı siyasi bir nüfuz sağlamaktadır. Amerika'yı tek kapsamlı küresel süper güç yapan bu dördünün birleşimidir¹⁸⁰.

Bir Amerikalı yazara göre: 'Bugünün uluslararası sistemi güç dengesine göre değil, Amerikan hegemonyasına göre oluşturulmuştur'. ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan, o zamana kadar ki, en öncü güç olarak çıktı. Teknolojik ve üretimde üstünlüğü ele geçirdi. Dünya altın arzının desteğini arkasına alan dolar en değerli para ve bu paranın askeri aygıtı en güçlü ordu haline geldi. Uluslararası ilişkilerde ABD, kendisini özgürlüklerin ve özel mülkiyet haklarının baş savunucusu olarak sundu. 'Özgür Dünya' içinde, ABD, ticaret, ekonomik kalkınma ve hızlı sermaye birikimi için açık bir uluslararası düzen oluşturmaya

¹⁷⁹ İnternet: Öztürk, T. (Temmuz, 2009). "Barack Obama İmaji Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası". Türkiye Asya Stratejik Araştırma Merkezi. Web: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1102/barack_obama_imaji_uzerinden_amerikan_dis_politikasinin_yeniden_insasi adresinden 3 Mart 2018'de alınmıştır.

¹⁸⁰ Yılmaz, 2008, 73.

çalıştı. ABD on yıllardır olduğu gibi bugün de dünyanın, kendisini sonsuz sermaye birikimine adanmış kesimine liderlik etmektedir.¹⁸¹

Amerika'nın dünyadaki rolü, zamanımızın iki yeni ana gerçekliğinden kaynaklanmaktadır: daha önce benzeri görülmemiş Amerikan Askeri gücü ve küresel karşılıklı iletişim: Bunlardan ilki Amerikan hegemonyasının uluslararası ilişkiler tarihinde tek-kutuplu dönemini, ikincisi ise küreselleşmenin ulus-devletleri aşan süreciyle tanımlanmaktadır. ABD, sahip olduğu idealler, uyguladığı diplomasi ve askeri gücü ile dünya olaylarına şekil verecek güç ve kudrete sahip bulunmaktadır. Demokrasiyi yayma, güçlü bir ekonomi ve silah kuvvetlere sahip olma ve serbest Pazar ekonomisini sorunlardaki rolü, iş birliği rolünden 'dünya polisi' rolüne doğru kaymaktadır. Soğuk Savaş döneminde kurulan siyasi ve askeri bölgesel ittifaklar ile ABD'nin resmi güç projeksiyonu, ABD'nin askeri gücünün temel çerçevesini oluşturmaktadır. Atlantik-Batı Avrupa- Türkiye arasında kalan bölgede, NATO Güney ve Doğu Asya başta olmak üzere çeşitli ikili ve çoklu anlaşmalara dayanan savunma ittifakları (Japonya, Filipinler vb.) ABD askeri gücünün deniz aşırı varlığına meşruiyet sağlamaktadır. ABD, terörizm ve kitle imha silahlarına karşı kampanyada kendisine destek veren ve yardım edenlere koruma sağlamaktadır. Kitle imha silahlarının peşinde olanlar ve teröristlere yardım edenler ise düşman tarafındadır. Onlara verilen tek şans ise, kitle imha silahı üretme hırsı olmayan ya da ABD ile dost olan bir hükümete sahip olmak için 'rejim değişikliğine' gitmeleridir. Amerikan ekonomisi dünyanın en büyük ekonomisidir. Dünya üretiminde %27'lik bir paya sahiptir ki, bu oran Amerika'yı izleyen üç ülkenin (Japonya, Almanya, Fransa) toplam üretimine eşittir. Dünya nüfusunun yirmide birinden az bir nüfusa sahip olmasına rağmen, dünyadaki ekonomik faaliyetlerin dörtten birinden fazlasını yapmaktadır. ABD, uluslararası siyasi düzende BM Örgütü ve G-8'ler vasıtasıyla, uluslararası ekonomik politik düzende ise finans kuruluşları IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) vasıtasıyla hegemonyasını sürdürmektedir. ABD, ekonomik ve politik bölgesel ittifaklar; NAFTA, APEC ve AB-Transatlantik İttifakı'nda da son derece güçlü bir konumdadır¹⁸².

---

¹⁸¹ Yılmaz, 2008, 73.

¹⁸² Yılmaz, 2008, 74.

Basra Körfez bölgesi, ABD'nin üstünlüğü devam ettirmesi ve enerji güvenliği için önemlidir, hem jeopolitik hem de jeoekonomik açıdan dünyanın en önemli bölgesidir. Basra Körfezi, esas itibariyle Hint Okyanus'unun 970 km. uzunluğundaki uzantısından oluşan ve Arap Yarımadası'nın doğusu ile İran'ın güney batısı arasında kalan 240.000 km (88.800 deniz mil)'lik alanıdır. Kuzeybatıda Şattül Arap'tan, güneydoğuda Hürmüz Boğazı ile Umman Körfezine kadar 615 mil uzunluğundadır. Sanayileşmiş Batı ülkeleri olmak üzere, genel olarak dünya ekonomisinin petrole bağımlılığı dikkate alındığında, Basra Körfezi bölgesi, tarih boyunca stratejik konumu ve yeraltı zenginlikleri nedeniyle, önemli güçlerin mücadele alanı olmuştur. Bu güçlerden en önemlileri, Portekizliler, Osmanlılar, İngilizler ve günümüzde Amerikalılardır¹⁸³.

Başkan Carter'ın ifade ettiği gibi Körfezin önemi açık bir şekilde belirlenmişti: 'Basra Körfezi'nde kontrolü ele geçirmek için dışarıdan gelecek herhangi bir müdahaleyi, ABD'nin hayati çıkarlarına karşı bir tehdit olarak göreceğiz ve bunu engellemek için askeri güç kullanmak dâhil, gereken her türlü tedbiri alacağız'¹⁸⁴.

Amerika, dünya petrolünün % 10'unu üreten ve petrol ihtiyacının yarısını dışarıdan karşılayan bir ülkedir ve bu nedenle Ortadoğu'nun enerji kaynakları ve özellikle Körfezin petrolüne muhtaçtır. Sadece Suudi Arabistan, dünya petrol rezervlerinin 1/4'üne sahip ve bu rakam ABD'nin sahip olduğu petrol rezervlerinin on katı büyüklüğündedir.¹⁸⁵ Ayrıca, Hürmüz Boğazı'ndan geçen petrol, dünya ticaretindeki petrolün %40'ıdır, bu 600 mil uzunluğundaki su kütlesi, İran'ı Arap yarımadasından ayırır ve dünya petrol taşımacılığındaki önemi açısından en önemli stratejik su yollarından biri olması sebebiyle bütün nazarları üzerine çekmesine sebep olmaktadır¹⁸⁶.

Ortadoğu'da meydana gelen en önemli olaylardan birisi, 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'dir. Körfez güvenliği özellikle bu tarihten itibaren uluslararası gündeme

¹⁸³ Kaya, B. (2009). Orta Doğu'da "Küçük" Ama "Önemli" Olabilmek: "Katar" Örneği. **Akademik ORTADOĞU**, (4)1, 30-32.

¹⁸⁴ Senate, U. S. (2012, June). The Gulf Security Architecture: Partnership with the Gulf Cooperation Council. a majority staff report prepared for the use of the Committee on Foreign Relations, United States Senate, One Hundred Twelfth Congress, Second Session, Washington, DC: US Government Printing Office. 13.

¹⁸⁵ Gürbüz, M. V. (2003). Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 9, 133-168.

¹⁸⁶ Özer, A. Hürmüz Boğazı; İran ve Petrol, 2016, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2.

konu olmuştur aynı zamanda, İran Devrimi, değişen oranlarda Şii nüfusa sahip Körfez ülkelerinde büyük bir tedirginliğin doğmasına neden olmuştur¹⁸⁷.

ABD ise Devrim'den beri İran'ı bölgedeki devletlerin egemenliklerini tanımayarak rejim ihraç etmeye çalışmakla, terörist hareketleri desteklemekle, insan haklarını ihlal etmekle ve kitle imha silahları elde etmeye çalışmakla suçlamaktadır. Gerçekten de devrimden sonra İran, ABD'nin bölgedeki müttefikleri için en büyük tehdit olmuştur. İran, devrimci/İslamcı ideolojisi çerçevesinde hem bölgedeki "statüko"ya meydan okumaya hem de ABD ile ittifak halinde olan muhafazakâr Arap devletlerini tehdit etmeye başlamıştır¹⁸⁸.

1970'lerden itibaren ABD, Körfez'in jandarmalığını yapmaya başlamıştır. Bir süper güç olması nedeniyle, Körfez güvenliğinin en belirleyici aktörlerinden birinin de ABD olduğu gözden kaçırılmaması gereken önemli bir unsurdur¹⁸⁹.

2000'li yıllardan itibaren, Körfez'in ABD dış politika önceliği olması, bölge politikasının önemli bir etkenidir. ABD bölgede hâkimiyeti kurmak ve nüfuzunu geliştirmek için, 'ortak düşman' ve 'terör ile mücadele' gibi kavramlar kullanmaktadır. Bunun yanı sıra, ABD bölge ülkeleri arasında ayrışma politikasını teşvik etmek, KİK ülkelerinin pazarlarının ABD mal ve yatırımlarına açmak, silah talebinin artırmak ve hatta onlara silah sağlayan tek kaynak olması için çalışmaktadır. KİK ülkelerinin güvenliği için ABD askerinin desteği hala birinci tercihtir.

3.1.1. ABD-Bahreyn Güvenlik ve Dış Politika İlişkileri

Bahreyn, büyük komşuları kontrol altında tutmak için, kendi güvenliğini uzun süre ABD'ye bağlamıştır. ABD de, Irak, İran ve Afganistan'daki tehditlere karşılık Bahreyn'in tesislerinden faydalanmaktadır. İki ülke arasındaki iş birliğinin önemli adımı, Mart 2002'de dönemin Başkanı Bush'un, Bahreyn'i, 'NATO dışı ana müttefik' seviyesine

---

¹⁸⁷ Pakin Albayrakoğlu, E. (2011). "ABD-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkilerinde İran Faktörü". **Uluslararası İlişkiler**, (1), 102.

¹⁸⁸ Sinkaya, B. (2009). "Obama Döneminde ABD-İran İlişkileri ve "Değişim" Şansı". **Ortadoğu Analiz**, 1(1), 44.

¹⁸⁹ Ekşi, M., (2009). "Körfez'de Güvenlik: Güvenlik Sistemi, Güvenlik Sorunları ve Yapılanmaları". **Akademik Orta Doğu**, 3(2), 121.

yükseltmesi oldu. Bu da, Bahreyn'in, ABD'den NATO müttefikleri kadar silah satın alabilmesine yol açtı. Ancak, Bahreyn- ABD ilişkileri, 2011 yılında Bahreyn'deki olaylar, hükümetin tutumu ve ABD'nin eleştirileri yüzünden biraz gerginleşti. Buna rağmen, Amerikalı yetkililer, ABD savunma iş birliğinin ciddi bir zarara uğramadığını söylüyorlar. Yine de, Bahreyn hükümetinin ABD'den aldığı askeri desteğin gerginlik başlamadan önceki seviyeden daha az olduğu söylenebilir. Bahreyn'in başkenti Manama'daki ABD Büyükelçiliği, 1971'de Bahreyn'in bağımsızlığı ile birlikte açılmıştır. O tarihten itibaren, savunma meseleleri, ABD-Bahreyn ilişkilerinin en önemli belirleyicisi oldu. İran'ın nükleer programı yanı sıra, terörizm ve korsanlık sadece Bahreyn'in değil, bütün Basra Körfez ülkelerinin güvenliğini tehdit etmektedir¹⁹⁰.

ABD-Bahreyn savunma ilişkilerinin temeli, ABD'nin Bahreyn deniz tesislerine erişimiyle başlar. ABD Donanma Komutanlığı, 5. Filo merkezi, Bahreyn'de "Deniz Destek Aktivitesi-Bahreyn" olarak adlandırılan bir tesiste bulunmaktadır. Tesis şu anda 100 dönümlük bir araziye sahip ve yaklaşık 5.000 ABD personelini barınmaktadır.¹⁹¹ Bunun yanı sıra, ABD Hava Kuvvetlerinin uçakları Şeyh İsa Hava üssüne yerleştirilmiştir. Bazı görüşlere göre Bahreyn'deki 2011 yılında gerçekleştiren olaylar nedeniyle, ABD'nin alternatif tesisleri incelemeye başlaması gerektiği söylenebilir de, Bahreyn'in ABD'nin deniz üssüne ev sahipliği yapmaya devam etmesi bekleniyor. ABD'li yetkililere göre, Bahreyn'in Körfez tesisleri, diğer büyük ABD gemilerine yerleşme kolaylığı sağlanmaktadır. Bahreyn, 1991 yılında Kuveyt'ten Irak'ı çıkaran ABD liderliğindeki müttefik koalisyonun bir parçasıydı. Bahreyn'in, ABD donanma merkezine ev sahipliği yaptığı anlaşmayı genişletmek için, iki ülke 28 Ekim 1991 tarihinde 10 yıllık savunma paketi imzaladı ve bu paketi, 2001 yılında yenilendi. Savunma paketi, sadece ABD'nin Bahreyn'in hava üssüne ve daha önce konumlanmış stratejik harp malzemesinin erişimine sağlamayı değil, aynı zamanda Bahreyn'in güvenliği tehlikeye girdiğinde Bahreyn'le işbirliği etmeyi ve Bahreyn'in askeri güçlerine eğitim vermeyi içeriyor¹⁹².

Şubat 1991'de Kuveyt'in kurtuluşunu takiben, 1990'lı yıllarda, Saddam Hüseyin'in rejimini devirmek için yaklaşık 1300 ABD askeri personeli, Bahreyn'de konumlandı ve

¹⁹⁰ Katzman, 2010, 23.

¹⁹¹ Katzman, 2010, 23.

¹⁹² Katzman, 2010, 24.

savaş sırasında Bahreyn pilotları, Irak üzerinde hava saldırılarına katıldılar, Irak'ın, Bahreyn'e ateşlediği dokuz Scud füzesinden üçü de buradaki tesislere isabet etti. 1991-1998 yıllarında Bahreyn, BM Irak silah denetimleri bölgesel merkezliğini ve 1991-2003 yıllarında da, Irak'a uygulanan BM ambargosu çerçevesinde, ABD önderliğindeki çok uluslu tecrit kuvvetlerine (Multinational Interdiction Force (MIF)) ev sahipliği yaptı. Yukarıda bahsi geçen deniz kuvvetlerinin merkezi, Irak'ın (2003-2011) ve Afganistan'daki (2001-günümüz) ABD askeri operasyonları ile ABD ve müttefik kuvvetleri, deniz harekâtlarına destek görevlerini yerine getiren 20'den fazla ABD savaş gemisi operasyonunu koordine etmek için kullanılmıştır. Bu savaş gemileri, Arap Deniz'indeki teröristleri, silahları ya da kitle imha silahları ile ilgili teknolojiyi ve narkotik ekiplerini ilgilendiren materyalleri ve korsanlık hareketlerini engellemeye çalışan Kombine Görev Gücü'nün (Combined Task Force- CTF) bir parçasıdır. Bahreyn, Mart 2008 ve Aralık 2010'da, CTF-152 ve Ekim 2010'da da korsanlığa karşı görev gücünü komuta etti. Bahreyn, ABD'nin Afganistan'a yönelik başlattığı 'Sürekli Özgürlük Harekâtı' ve Saddam Hüseyin'in rejimini devrilmesini de desteklemiştir. Bahreyn, Amerika savaş uçaklarının Şeyh İsa hava üssünü kullanmasını kabul etmiş ve Ekim 2001 ile Mayıs 2003 tarihleri arasında yaklaşık 4000 Amerikalı askeri personeline ev sahipliği yapmıştır. Bahreyn, Ocak 2009'da, Bahreyn, 100 polis memurunu Afganistan'daki ABD/NATO önderliğindeki stabilizasyon operasyonlarına yardım etmek için göndermiştir¹⁹³.

ABD yönetimi, Bahreyn'in bölgesel güvenlik konularında ABD ile iş birliği yapma kabiliyetini artırmak için, Bahreyn'in mali kaynaklarını gerekçe göstererek, Bahreyn'in küçük kuvvetlerine askeri yardım desteği sağlamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığına göre, ABD 2008'den beri Bahreyn'e 1,4 milyar dolar değerinde silah satmıştır; bu silahların çoğunluğu Bahreyn'in kendi ulusal fonlarıyla satın alınmıştır, küçük kısmı ise ABD'nin verdiği askeri yardım ile alınmıştır. Amerikan yönetimi, Bahreyn'in dış savunma imkânlarını ve ABD'nin bölgedeki harekâtlarını desteklemek için uygun ekipman sağlamaya devam ederken, Bahreyn'deki 2011 yılında gerçekleşen karışıklık nedeniyle, göstericilere karşı kolayca kullanılacak ekipmanların satışları ise Amerikan yönetimi tarafından askıya alınmıştır. Bazı İnsan Hakları grupları, Bahreyn savunma güçlerine verilen ekipmanın ve eğitimin göstericilere karşı kullanılmayacağından emin

---

¹⁹³ Katzman, 2010, 25.

olunamayacağını ifade etmişlerdir. Amerika Yönetimi'ne göre ise, yabancı askeri finansman fonu (FMF) Amerika silahlarına bakım yapmak, iki ülke arasındaki müşterek çalışmaları geliştirmek, Bahreyn'in hava savunma sistemlerini güçlendirmek ve terörle mücadele yeteneklerini geliştirmek için verilmektedir.¹⁹⁴ Ayrıca, ABD, Bahreyn'e askeri eğitim ve tatbikat fonları sağlamaktadır. 1998'de, Bahreyn, ABD'den 390 milyon dolar değerinde 10 F-16Cs savaş uçağı satın almıştır. Ertesi yıl, 26 gelişmiş orta menzilli füze ve 2000 yılında yaklaşık 70 milyon dolar değerinde 30 adet Ordu Taktik Füze Sistemleri satın almıştır. Bunun yanı sıra, ortak silah kontrol anlaşması imzalanmıştır. Bahreyn'e yapılan bazı son satışlar, Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın 2006 yılında İran'a karşı başlattığı "Körfez Güvenlik Diyalogu" kapsamındadır ki, KİK ülkeleri o diyalog altında 20 milyar dolar değerinde ABD'den silah satın alabilecektir¹⁹⁵.

14 Eylül 2011 tarihinde, yani Bahreyn'de yaşanan gerginlikten 7 ay sonra, ABD'nin Bahreyn'e yönelttiği eleştirilere rağmen, 44 "Humvee" (M115A1B2) zırhlı aracı ve çeşitli modellerde birkaç yüz TOW füzesi, ilgili ekipman ve destek ile birlikte, 53 milyon dolar değerinde satış yapıldığı ilan edilmiştir. Bahreynli muhalifler ve çeşitli insan hakları grupları, rejimin protestolara karşı kullanabileceği için, satışlara, özellikle "Humvee" satışlarına, itiraz etmişlerdir. Yine de, ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün 27 Ocak 2012'de yaptığı açıklamada, Bahreyn'e yönelik güvenlik yardımlarına reformlar konusunda daha fazla ilerleme olmadan ara vereceğini belirtmiştir. ABD dışişlerinin açıklamasına göre, ABD, Bahreyn'e daha önce bildirilen ve onaylanan -1 milyon-Amerikan doları değerindeki Beşinci Filo operasyonlarını desteklemek adına ve Bahreyn'in dış savunması için gerekli bakım ve yedek parça satışlarının serbest bıraktığını bildirmiştir ve bu satışta göre, satılan parçalar hiç bir şekilde protestoculara karşı kullanılmayacaktır. Yukarıda ele alındığı gibi, 11 Mayıs 2012 tarihinde, Bahreyn'in Veliaht Prensi Salman, Washington, DC'yi ziyaret ettiğinde, ABD, Bahreyn'e dair devam eden endişelerine rağmen, ek satın alma işlemi açacağını ve satılan silahların kalabalıkların kontrolünde genellikle kullanılmadığını belirtti¹⁹⁶.

---

¹⁹⁴ Katzman, 2010, 26.

¹⁹⁵ Katzman, 2010, 27.

¹⁹⁶ Katzman, 2010, 28.

ABD, Bahreyn iç işleri bakanlığına ait güvenlik güçlerine, bölgeyi dolaşan terörist gruplara karşı, ABD ile iş birliği yaptığı için az miktarda yardım sağlamaktadır. ABD Dışişleri bakanlığı tarafından hazırlanan 2011 terörizm raporuna göre, ABD terörle mücadele çabaları ile güçlü iş birliği içinde olan Bahreyn'e itibar vermiştir¹⁹⁷.

3.1.2. ABD ve Bahreyn – Türkiye İlişkisi

Bahreyn, ABD ile stratejik ittifaklarını sürdürmeye kararlı olmasına rağmen, 2011 yılının olayları neticesinde, ABD'nin silah satışlarını geçici bir sürede askıya almasından dolayı, iki ülkenin ilişkileri gerginleşti ve bu gerginlik Bahreyn'i yeni müttefikler arayışına sevk etti.

Protestoculara karşı kullanılabilen Humvee araçları, göz yaşartıcı gaz tüpleri ve sersemletici bombaların satışları Kongre kararı ile durduruldu. Senato Tahsisat Komitesi, bu maddeler hakkında daha fazla kısıtlama getirerek ülkelere verilen askeri yardımlar o ülkelerin ifade özgürlüğü seviyesine bağlamıştır açıklamasında bulundu. Ancak bu tür kısıtlamalar önemsemeye değmeyecek bir etki yarattı. Bahreyn muhalefetine göre, ülkedeki rejim Brezilya ve Çin'den küçük ölçekte silah cephaneleri satın alarak, ABD'nin koyduğu kısıtlamaları aşmıştır. Ve en önemlisi de, Bahreyn, ABD'den alamadığı Humvee araçları yerine, Türk yapımı Cobra zırhlı personel taşıyıcılar almıştır, aktivistlere göre, Cobra, Humvee'den daha etkili bir kalabalık kontrol aracıdır, çünkü şasisi daha küçüktür ve Bahreyn köylerinin dar sokakları için daha uygundur¹⁹⁸.

Burada askeri eğitim ve üretim alanında uzun tecrübeye dayanan bir NATO üyesi olan Türkiye, potansiyel bir ortak olarak ortaya çıkmaktadır. ABD ve Bahreyn arasındaki geçici gerginlik, Bahreyn ve Türkiye arasında güvenlik ve askeri alanında bir iş birliği fırsatı yaratmıştır.

3.1.3. İran ve Türkiye – Bahreyn İlişkileri

---

¹⁹⁷ Katzman, 2010, 29.

¹⁹⁸ İnternet: Wehrey, F. (Mayıs, 2012). "The March of Bahrain's Hardliners". Carnegie Endowment For International Peace. Web: <http://carnegieendowment.org/2012/05/31/march-of-bahrain-s-hardliners-pub-48299> adresinden 10 Nisan 2018'de alınmıştır.

1979 yılında, Ayetullah Humeyni'nin önderliğinde İran'da yaşanan devrim sonucunda, ideolojisini Şiilikten alan İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, Orta Doğu'da siyasi dengelerde köklü değişiklikler yaşandı.¹⁹⁹ Devrimden önce İran, Körfezde bölgesel bir hegemonya sayılıyor ve Arap dünyası İran'ı kendilerine büyük bir tehdit göreyerek İran'ın bu bölgeye lider olmasından kaygı duyuyorlardı. Devrimden sonra ise, Arap Devletleri açısından İran devrimi, Fars Milliyetçilik tehdidinin yerine Şii radikalizmi koydu²⁰⁰

Diğer KİK ülkeleri gibi, Bahreyn'in, bölge siyasetini belirleyen parametrelerin başında, İran'dan geldiğini düşündüğü güvenlik ve mezhepsel tehdit gelmektedir. İslam Devrimi'nden sonra, İran'daki yeni rejimin kullandığı devrimci dil, kayda değer bir Şii nüfusu bulduran Körfez ülkelerinde doğrudan bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. 1979 Devrimi'yle birlikte Batı karşıtı siyaset izleyen İran, Batı'nın ajanları olarak gördüğü Körfez ülkeleriyle de zıt düşmüştür. Devrimi ihraç ederek Körfez'deki hanedanlıkların yıkılmasını öngören İran politikası, Körfez ülkelerinin birleşerek Batı'ya daha da yaklaşmasına neden olmuştur. Körfez ülkeleri, İran tehdidine karşı 1981 yılında Suudi Arabistan'ın öncülüğünde toplanarak, kendi savunma paktları olarak Körfez İşbirliği Konseyi'ni (KİK) kurmuşlardır²⁰¹.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın Genel Esasların 12. maddesinde İran'ın resmi dininin İslam, mezhebinin İsnaaşeri-Caferi olduğu, bu esasın ilelebet değiştirilemeyeceği vurgulanır²⁰². Bunun Neticesinde, İran dış politikasında, son dönemde belki de en önemli unsur olarak Şii inancının etkili olduğu görülmektedir. İran İslam Cumhuriyeti, Şii devlet kimliğini ön plana çıkartarak ve Şiiilerle arasındaki tarihi, kültürel ve dini bağları kullanarak her zaman bölgede etkinlik kurmaya çalışmıştır²⁰³.

İran ve Irak'tan sonra, Körfez bölgesinde Şii nüfusun, Sünni nüfustan fazla olduğu tek ülke Bahreyn'dir. Bunun için, Bahreyn dış politikasında, İran en belirgin etken haline gelmiştir.

¹⁹⁹ Şahin, M. (2006). "Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller". **Akademik ORTA DOĞU**, 1(1), 39.

²⁰⁰ Poustinchi, Z. (2008). Transition from Shatter Belt: Remaking of the Cooperative Security in the Persian Gulf. *Quarterly Geopolitics*, 4 (11), 141.

²⁰¹ Aksoy, M. (2015). "İran Enerji ve Mezhep Politikalarının Düğüm Noktası", Dağ, A (Editör). *Ortadoğu Çatışmaları*. Birinci Baskı. İstanbul. İHH İnsani ve Sosyal Araştırma Merkezi, s.161-190

²⁰² Kaplan, D. (2014). "İran'da Şii-Sünni Yakınlaştırma Çalışmaları". **Mezhep Araştırmaları Dergisi**, 6(2), 261.

²⁰³ Şahin, 2006, 41.

Bahreyn üzerindeki, İran'ın etkisinden birinci bölümde bahsedilmiştir ki, tarihsel egemenlik iddialarının yanı sıra, İran her ihtiyaç duyduğunda, Bahreyn'de Şii kartını kullanagelmıştır. Bu yüzden Bahreyn, dış politikasını İran üzerine yoğunlaştırmıştır. Nitekim Bahreyn Hükümeti, İran'ın, Bahreyn'deki Sünni yönetimin egemenliği altında bulunan muhalif Şii gruplarını desteklediğine kesin olarak inanmaktadır.

Bahreyn'in mevcut demografik yapısı İran'ın Bahreyn üzerinde etkili olmasını mümkün kılarken, aynı zamanda İran'ın bölgesel denkleme cevap üretme alanlarından biri olmasını da sağlamaktadır. Dolayısıyla Bahreyn iç politikada yaşadığı gerilimlerin müsebbibi olarak Tahran yönetimini ve bölgedeki uzantılarını göstermektedir²⁰⁴.

Bahreyn'in, demografik yapısının yanı sıra, bu gelişmelerden etkilenmesine neden olan ve bu etkiyi ziyadesiyle artıran birçok faktör bunda pay sahibidir. Bu faktörlerden en önemlisi, bu ülkenin bir ada ülkesi olması, nüfusunun az olması ve Bahreynlilerin büyük bir bölümünün bazı komşu Arap ülkelerinden çok, dış kaynaklı diğer tehditlere maruz kalma ihtimali düşüncelerinin olmasıdır. Bu korkular, Bahreyn'deki en önemli askeri varlık olan ABD ile İran arasında şiddetli askeri çatışmalara sahne olan ABD ile İran arasında şiddetli askeri çatışmalara sahne olan İran-Irak savaşı (1980-1988) ile birlikte artış göstermiştir. Buna ek olarak, Hükümette ve Sünni topluluklar arasında yer alan birçok kişi, Bahreyn'deki Şii unsurların mevcut düzeni kuşatan girişimlere sürekli sempati duymasından ve Bahreyn'de bir İslam Cumhuriyeti kurulmasından ciddi bir endişe duymaktadırlar. Bu bağlamda, İran'daki İslam Devrimi, Bahreyn'in siyaset sahnesinin ve bunun getirdiği aktif hareketlerin, gözle görülür derecede dönüştürülmesine o derece katkıda bulunmuş ki; milliyetçilik, laiklik ve sol görüş yanlılarının rolünü geriletmiş ve muhalefete yön veren İslami hareketlerin rolünü yükseltmiştir. Din adamlarının (özellikle de Şii din Âlimlerinin) siyasal yaşamdaki rolü tırmanışa geçmiş ve dini söylemin kullanımı yaygınlaşmıştır²⁰⁵.

İran'ın, doğrudan olmasa da bu Şii topluma yönelik olan müdahalesi, Bahreyn'deki toplumsal ve siyasal hayatın realitesi üzerinde gözle görülür bir şekilde etki etmiştir. Bu

²⁰⁴ Erboğa, A. (2014). "Bahreyn 2014"., İnat, K., Ataman, M. (Editörler). Ortadoğu Yıllığı 2014, Birinci Baskı. Açılım Kitap, s. 315-335.

²⁰⁵ Bassiouni, 2011, 49-50.

bağlamda, Bahreyn'deki Şiilerin bir bölümünün, İran'ın en önemli dini merkezlerinden biri olan Kum Medresesine bir aidiyet hissetmesi ve referanslarını oradan alması bu realitenin bir yansımasıdır.²⁰⁶ Aslında, Bahreyn Şiilerinin büyük çoğunluğunun, 12 imamcı Caferi mezhebinden olmaları göz önünde bulundurulması gereken önemli bir olgudur. Bu çerçevede Bahreyn'deki Şiilerin büyük bir kısmı, “Velayeti Fakih” (Şii siyasi düşüncesinde dini ve siyasi otorite / yönetim ve vesayet yetkisi) müessesesini siyasi ve ideolojik anlamda benimseyen Kum medresesinden gelen İran Ayetullah Hamaney'i takip eder. Bu müessesenin (Velayeti Fakih) öngördüğü yetki, İran'da hem devlet işleri hem de din işleriyle ilgili meselelerde Ayetullah Hamaney'in en yetkili konumda olmasına olanak tanır. Bununla birlikte, Bahreyn'deki diğer bir Şii topluluk ise, “Velayeti Fakih” düşüncesini benimsemeyen ve Irak'ın Necef kenti menşeli olan Ayetullah Ali Sistani'yi kendilerine rehber edinirler. Bahreyn'deki Şiilerin uleması ve dini sembolik yönüyle onları, Bahreyn'deki tüm Şii grup ve toplulukları ilgilendiren yargı ile ilgili konularda, ideolojik ve dini konularda olmak üzere, genel anlamda bu toplulukları ilgilendiren hemen her konuda gerekli koordinasyonu ve müşavereyi sağlayan ve onları bir “İslam Âlimler Konseyi”²⁰⁷ adı altında tek bir çatıda birleştiren Konsey bulunur²⁰⁸.

“Velayeti Fakih” düşüncesi ve “İslami Âlimler Konseyi”nden dolayı, Bahreynli Şiilerin etkilenmesi kolaylaştırmıştır. İran İslam Devrimi'nin ardından, 1981 yılında Bahreyn'de, Bahreyn İslami Özgürlük Cephesi tarafından bir darbe girişimi gerçekleştirilmiştir. Bahreyn Hükümeti, rejimi yıkmaya yönelik bu türden devrim ve darbe girişimlerinin arkasında, İran'ın siyasi ve mali desteğinin bulunduğu savıyla İran'ı suçlamıştır. Bu başarısız darbe girişimini takip eden yıllarda, Bahreyn'de köklü bir siyasi değişimi ihdas etmeyi amaçlayan veya hedefleyen ve bunu açık bir şekilde ifade eden çok sayıda İslami örgüt ortaya çıkmıştır. Bu hareketler veya örgütler, zaman zaman, Bahreyn'deki mevcut yönetim sistemini değiştirip, yerine İslam Cumhuriyeti ikame edilmesi taleplerini dile

²⁰⁶ Alqodrah, A. (2014). The Political And Social Dimensions And Its Effects On The Political System in Bahrain (2002-2013), Yüksek Lisans Tezi, Al-Azhar University, Department of History and Political Science, Gaza, 86.

²⁰⁷ İnternet: Ocak 2014'te tasfiye edilmiştir, İnternet: “qarar b hl almjls alelmayy watasfiat 'amwalih fi albahrayn”. Alhurra.Web: <https://www.alhurra.com/a/bahrain-court-shuts-shite-cleric-council/242585.html> 27 Mayıs 2018'de alınmıştır.

²⁰⁸ Bassiouni, 2011, 42-43.

getirmişlerdir. Bu örgütlerin çoğunun yönetimini ve idaresini ise din adamları ve Şii şahsiyetler üstlenmiştir²⁰⁹.

Aynı şekilde, 1994 senesinde ayaklanma olmuştur. Bu kez sebep, artan işsizlik oranlarıdır. Şii çoğunluk %25'i bulan işsizlik nedeniyle ayaklanmış ve bu sefer ayaklanmanın içerisinde Sünniler de bulunmuştur. Sünni yönetim, İran'ı sorumlu tutmuş ve ilk defa açık açık İran'ı suçlayarak büyükelçisini geri çağırmıştır²¹⁰.

1996 yılında, Bahreyn Hükümeti, yabancıları hedef alan ve ölümlere yol açan terör saldırısının, "Bahreyn Hizbullahı" adındaki bir örgüt tarafından gerçekleştirildiği ve bu örgütün İran tarafından desteklendiği hususunda İran'a suçlamalar yöneltmiştir. Devlet düzenini korumak adına, yetkililer bu saldırıya şiddetle cevap vermiş, hatta bu örgütün yöneticilerini ve üyelerinden birçoğunu, Bahreyn'deki mevcut düzeni kuşatmak için komplo kurmak ve yabancı bir devlet ile iş birliğine giderek, Bahreyn'de bir İslam Cumhuriyet kurmak için, planlama yapmak suçlamalarıyla Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne çıkarmışlardır²¹¹. Ve en son 2011 eylemlerinde, Bahreyn Hükümeti önceki olaylarda olduğu gibi yine İran'ı suçlamıştır.

İran, hem siyasi seviyede hem de halk nezdinde, Bahreyn'de mezhepsel gerginliğe etki etmektedir ve buna sebep olmaktadır. İran'ın, Arap Körfez bölgesine, özellikle de Bahreyn'e yönelik güttüğü bu kışkırtıcı siyaseti, resmi ve yarı resmi ağızlarca provokatif ve maksatlı açıklamalar yapılmasını amaçlamaktadır. Örneğin, Hamaney'in müsteşarı ve Keyhan Gazetesi'nin genel yayın yöneticisi olan Hüseyin Şeriatimedari'nin, 2007 yılında neşrettiği makalede şu ifadeler yer almaktadır: "*Bahreyn; Şah ile Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya Hükümetleri arasında kanuna uygun olmayan bir çözümle, İran'dan ayrılmış olan bir İran vilayetidir. Şüphesiz bu anlamda Bahreyn halkının en temel talebi, bu vilayetin (ilin) tekrar ana vatanına (İran'a) iade edilmesidir.*" Bu makale, Bahreyn genelinde öfkeye ve sert tepkilere neden olmuş ve Şiiilerle, Sünniler arasındaki gerilimi artırmaktan başka bir şeye yol açmamıştır²¹². Ayrıca, 27 Ocak 2009 tarihinde parlamento

²⁰⁹ Bassiouni, 2011, 51.

²¹⁰ Karakoç, 2017, 24.

²¹¹ Bassiouni, 2011,51-52.

²¹² Alqodrah, 2014, 75.

üyesi Daryuş Kanberi, Dışişleri Bakanı Manuşehr Muttaki'nin de hazır bulunduğu, İran Şura Konseyi'nde ve buradaki uluslararası basın önünde şunu ifade etmiştir: “*İran topraklarının bir parçası olagelen Bahreyn, şüpheli bir referandumla neredeyse 40 yıldan beridir İran'dan ayrılmıştır.*” Yine bu minvalde, 2009 Şubat ayında, İran Devrim Muhafızları Birliğinde Genel Denetim Başkanı olan Ali Ekber Natıknuri; Bahreyn'in, İran'a tabi olduğunu ve esasında İran'ın 14. vilayeti olduğunu ve hatta İran Ulusal Şura Konseyi'nde bir milletvekili ile temsil edildiğini iddia etmiştir²¹³.

Aslında, Bahreyn ve Tahran'daki Şii din adamları arasında vaki olan ilişkinin açık ve net olduğuna dair hiçbir şüphe yoktur. Örneğin, Bahreyn'de Şii çoğunluğa sahip Duraz şehrindeki “Cuma Namazı İmamı” olan ve aynı zamanda ana muhalefet cemiyeti el-Vifak'ın ruhani lideri olan Şeyh İsa Ahmed Kasım, kendisinin, Humusun (Şii Müslümanların yıllık gelirlerinin fazlalığından devlet veya hükümet eliyle toplanan vergi tarzında ve 5/1 oranında bir dini ödeme) toplanmasında Hamaney'in temsilcisi olduğunu ifade etmiştir. Şeyh İsa Kasım, kendi dini otoritesini yayarak, insanları diğer referansları taklit etmek yerine, kendisini taklit etmeleri hususunda teşvik etmiştir. Öyle ki, bu anlamda Hamaney onu, “Şii mezhebinin gökyüzündeki yıldızı” olarak vasıf etmiştir²¹⁴.

Bu bağlamda, Bahreyn-Türkiye ilişkilerinde, İran politikalarının etkisini anlamak için, Bahreyn'de 2011 yılında gerçekleşen olaylarda, İran'ın ve Türkiye'nin tutumu ele alınacaktır. Arap Baharı, 2011 yılında Tunus'ta başlamıştır ve Kuzey Afrika'dan Ortadoğu coğrafyasına yayılmıştır. Arap Baharı, ülkeden ülkeye farklı yansımalar yapmış ve Bahreyn'de Şii muhalefet ile Sünni monarşi arasındaki gerginliğin artmasına neden olmuştur. 14 Şubat 2011'de başkent Manama'da, protesto başlamıştır ve güvenlik güçlerinin sert müdahalesinden dolayı iki protestocu hayatını kaybetmiştir. Büyük çoğunluğunu Şiiilerin oluşturduğu göstericiler, başkent Manama'daki Lulu (İnci) Meydanı'nı protestoların merkezi olarak kullanmıştır. 17 Şubat'ta protestocuları bastırmak ve itirazlara son vermek amacıyla Lulu meydanına askeri birlikler gönderilmiştir. Bahreynli askerlerin, saldırısı sırasında dört kişi öldürülmüş, onlarca kişi de yaralanmıştır. Ve böylece, bu olaylar hem şiddet uygulanmasına ve hem de bu şiddete itirazların devam

²¹³ Alqodrah, 2014, 82.

²¹⁴ Alqodrah, 2014, 83.

etmesine sebep olmuş²¹⁵ ve gösteriler artan bir şekilde devam etmiştir. Başkentte önemli yerlerde, protesto düzenlenmiş, okullar ve üniversiteler kapanmıştır, gösteriler kralın sarayının önünde bile düzenlenecek seviyeye gelmiştir²¹⁶. Hatta bazı muhalefet cemiyetleri, Bahreyn’de İslam Cumhuriyeti kurulmasını istemiştir²¹⁷.

13 Mart 2011 tarihinde, ülkedeki olaylar mezhep çatışmasına varacak şekilde genişlemiş, Bahreyn Üniversitesi’nde Şii ve Sünni gençler arasında çatışmalar çıkmıştır. Aynı gün, polis İnci Meydanı’ndaki göstericilere yeniden sert müdahalede bulunmuştur.²¹⁸ Gittikçe büyüyen kitlesel gösteriler karşısında yetersiz kalan Bahreyn Hükümeti, müttefiki Suudi Arabistan’dan gösterileri bastırmak üzere destek talep etmiştir. Riyad yönetimi bu talebi kabul ederek, 14 Mart 2011’de KİK bünyesindeki Suudi askerlerini Bahreyn’e göndermiştir. Başta Suudi Arabistan olmak üzere, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)’nin katılımıyla oluşturulan KİK bünyesindeki Yarımada Kalkanı askeri güçleri, Bahreyn’i Suudi Arabistan’a bağlayan 25 kilometre uzunluğundaki Kral Fahd Köprüsü’nden geçerek Manama hükümetini korumaya almışlardır²¹⁹.

Suudi Hükümeti ise, Bahreyn Bakanlar Kurulu’ndan “güvenlik tehdidine” karşı gelen yardım talebine cevap verdiğini açıklamıştır²²⁰. Riyad, KİK’e üye olan altı ülke arasındaki anlaşma uyarınca, üyelerden birinin güvenliğinin tehdit edilmesinin, tüm üyelerin güvenliğinin tehdidi olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Ve Bahreyn’deki gösterilerin merkezi İnci Meydanı’ndaki İnci Anıtı yıkılmıştır²²¹ Bu olayların ardından, hemen üç aylık

²¹⁵ İnternet: “Bahreyn’de Krizin Devam Etme Sebepleri ve Sonuçları”. (2014, Nisan). İran Turkish Radio. Web: <http://turkish.irib.ir/makaleler/siyasi-makaleler/item/313185-bahreyn-de-krizin-devam-etme-sebepleri-ve-sonu%C3%A7lar%C4%B1> 4 Haziran 2016’da alınmıştır.

²¹⁶ İnternet: Alfardan, H. (Mart, 2011). “Protest in Front of the Safriyah Palace without any Security Presence and end in peace”. Alwasat Newspaper. Web: <http://www.alwasatnews.com/news/532128.html> adresinden 6 Mayıs 2016’da alınmıştır.

²¹⁷ Alhasan, O. (2013). The Course of the National Dialogue and the Developments of the Political Scene in Bahrain, Doha, Aljazeera Centre for Studies, 3.

²¹⁸ Öztürk, A. (2012). “Bahreyn 2011”, İnat, k., Ataman, M., Aydın, F., Yıldırım, B., Ortadoğu Yıllığı 2011. Birinci Baskı. Sakarya. Açılım Kitap, s.457-484.

²¹⁹ Akdoğan, İ. (2012). “Arap Baharı’nın İran-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerindeki Etkisi”. K. İnat ve M. Ataman (Editörler). Ortadoğu Yıllığı 2012, Birinci Baskı. İstanbul. Açılım Kitap, s.463-482.

²²⁰ İnternet: “Forces From The Peninsula Shield Enter Bahrain in Response to Manama's Request for Support”. (2011, Mart). Alarabiya. Web: <http://www.alarabiya.net/articles/2011/03/14/141506.html> 25 Haziran 2016’da alınmıştır.

²²¹ İnternet: “Bahreyn’de 'İnci Anıtı' Yıkıldı!”. (2011, Mart). Milliyet. Web: <http://www.milliyet.com.tr/bahreyn-de-inci-aniti-yikildi-/dunya/dunyadetay/18.03.2011/1366130/default.htm> 8 Haziran 2016’da alınmıştır.

olağanüstü hal ilan edilmiş, olağanüstü hal ilanıyla birlikte, ülkenin sorumluluğu güvenlik güçlerine teslim edilmiş oldu.

Olaylar sonucunda 34 kişi hayatını kaybetti, 1400 kişi tutuklandı ve olaylarla ilgisi olan/olduğu iddia edilen 3600 kişi işini kaybetti. İşten çıkarmalar, hem kamu hem de özel sektörü içermekteydi²²². Hükümet ülkedeki tüm protesto gösterilerinin yasaklandığını açıkladı²²³.

Bahreyn Hükümeti, İran'ın özel bölgesel hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla protesto hareketlerini yürüttüğünü ve bu hedefin, Bahreyn Hükümetini temelden değiştirmeyi hedefleyen Şii ajandayla bağlantılı olduğunu söyledi. Bu açıdan, İran, protesto hareketlerini desteklediğini gizlemediğinden, İran için casusluk yapmakla suçlanan 14 Şubat Hareketi'ne katılan bazı üyeler tutuklandı. Ve daha sonra 2012 ile 2013 yılları arasında meydana gelen bombalı saldırı eylemini yapanların, İran ile ilişkili oldukları gerekçesiyle, İran, Bahreyn devletinin içişlerine karışmakla itham edildi²²⁴.

Nisan 2014'de Bahreyn'de yaklaşık bir yıldır yargılanan 12 kişi "İran adına casusluk yaptıkları" iddiası ile ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Bahreyn 3. Ağır Ceza Mahkemesi kararında, yargılanan kişilerin İran'da eğitim gördükten sonra ülkeye dönerek casusluk faaliyetlerinde bulduklarının tespit edildiğini duyurdu. Kararda, yargılanan 14 kişinin, "terörist örgütü kurup, İran devrim güçleri ve Irak Hizbullah'ı adına casusluk yaptıkları" ifade edildi²²⁵.

Krizi çözmek için Bahreyn Hükümeti tarafından atılan adımlardan biri diyalog yolu çözümü oldu. Hükümetten diyalog için ilk girişim, 18 Şubat 2011'de, yani olayların başlamasından 4 gün sonra, Kral Hamad diyalog başlaması için Veliatta talimatta bulundu. BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon, görüşmelerin başlamasını memnuniyetle karşılarken, Bahreynli yetkililerden uluslararası insan hakları yükümlülüklerine daha fazla

²²² Babacan, A., Yiğit, Ü., ve Tahiroğlu, M., 2013, 37.

²²³ İnternet: "Bahreyn'de Gösteri Yasağı". (2012,Ekim). Aljazeera. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-gosteri-yasagi> 10 Haziran 2016'da alınmıştır.

²²⁴ İnternet: "Bahrain accuses opponents of spying for Iran". (2013, Ekim). Aljazeera.Web: <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2013/10/1> 24 Mayıs 2016'da alınmıştır.

²²⁵ İnternet: "Bahreyn'de Casusluk Cezası". (2014, Nisan). Aljazeera. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-casusluk-cezasi> 10 Haziran 2016'da alınmıştır.

uyumasını istemiştir.²²⁶ Ancak bu girişim muhalefet tarafından reddedilmiştir. Muhalefetin boykot etmesi, diyalog akışında etkili olmamıştır. 31 Temmuz 2011 tarihinde diyalog çabaları sonuçlandırıldı ve anayasal reformlar yapıldı²²⁷.

Ekim 2011’de, hükümet tekrar diyalog çağırısında bulundu. Muhalefetin yazın boykot ettiği “ulusal diyalog” sonuçlarının, gerçek bir reform için uygun platformun oluşmasını sağlayamadığını belirtmiştir²²⁸. Ardından Muhalefet, bütün istekleri içeren “Manama Vesikası” adında bir belge yayınlandı²²⁹. İkinci diyalog girişimi, 7 Aralık 2012 tarihinde Veliaht prens tarafından gerçekleştirilmiştir²³⁰.

21 Ocak 2013 tarihinde Bahreyn Kralı, tekrar diyalog çağırısında bulundu, yalnız Muhalefet, diyaloga katılmak için tekrar aynı şartları öne sürdü; diğer siyasi cemiyetlerin bertaraf edilerek, diyalogun sadece muhalefet ile hükümet arasında olmasını istedi²³¹. Hal böyleyken, Hükümet bu şartları kabul etmedi ve gösteriler 14 Şubat 2013’te yeniden başladı. 22 Mayıs’ta Şii lider Şeyh İsa Kasım’ın evi polis tarafından arandıktan sonra, muhalefet, diyalog görüşmelerini iki hafta boykot etmiştir.²³² Buna rağmen, diyalog diğer siyasi cemiyetler ile devam etmiştir. Ancak muhalefet (Şii cemiyetler) diyaloga katılmak için tekrar şartlar öne sürmüştür: yeni bir geçiş hükümeti kurulması, seçim yasasının değiştirilmesi, yeni anayasa gibi. Diyaloga, muhalif olmayan tarafların katılmaması ve muhalif diğer siyasi cemiyetlerin dışlanması diyalogu başarısız kılmıştır.²³³ Hülasa, bütün

²²⁶ İnternet: “Bahreyn Ulusal Diyalogu’nda Derin Çatlak”. (2011, Temmuz). Dünya Bülteni. Web: <http://www.dunyabulteni.net/haber/166427/bahreyn-ulusal-diyalogunda-derin-catlak> 13 Haziran 2016’da alınmıştır.

²²⁷ İnternet: Alhasan, O. (Şubat, 2013). “National Dialogue in Bahrain and The Requirements for its Success”, Akhbar Alkhaleej, Web: http://www.akhbar-alkhaleej.com/12749/article_touch/8361.html adresinden 13 Haziran 2016’da alınmıştır.

²²⁸ İnternet: “Muhalefetten Hükümete Diyalog Çağırısı”. (2011, Aralık). Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/muhalefetten-hukumete-diyalog-cagrisi/dunya/dunyadetay/19.12.2011/1477579/default.htm> 8 Haziran 2016’da alınmıştır.

²²⁹ İnternet: “Manama Document”. (2011). Alwefaq, <http://alwefaq.net/cms/2011/10/12/5934/> 8 Haziran 2016’da alınmıştır.

²³⁰ İnternet: “Bahrain’s Crown Prince Renews Calls For Dialogue With Opposition”. (2012, Aralık). Panarmenian. Web: <http://www.panarmenian.net/eng/news/136458/> 13 Haziran 2016’da alınmıştır.

²³¹ Alhasan, O. (2013). The Course of the National Dialogue and the Developments of the Political Scene in Bahrain, Doha, Aljazeera Centre for Studies, 5.

²³² İnternet: Almosawi, A. (Mayıs, 2013). “Al-Wefaq Suspended its Participation in Two Sessions of The Dialogue”. Alwasat News. Web: <http://www.alwasatnews.com/news/774583.html> adresinden 8 Haziran 2016’da alınmıştır.

²³³ İnternet: “The intransigence of the opposition and the preconditions missed the opportunities for dialogue”. (2012, Temmuz). Alwatan News. Web:

girişimlere rağmen, muhalefet aynı stratejiyi kullanmıştır: diyaloga katılmak için şartlar öne sürmek, katılmayı kabul ettikten sonra, farklı bahaneler yüzünden çekilmek gibi. Ve bu yüzden de iki yıl süren diyalog girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Kraliyet, Olaylara çözüm bulmak için, bir Kararname ile Bağımsız Soruşturma Komisyonu oluşturmuştur (Bahrain Independent Commission of Inquiry (BICI))²³⁴. Bu komisyonun, BICI raporu Şubat ve Mart aylarında güvenlik güçlerinin yaptığı işkenceleri tespit etmiştir. Komisyon sonuç olarak, bu süreçte meydana gelen birçok insan hakları ihlalinin ve hükümet sansürünün gevşetilmesini, davaların askeri mahkemelerden sivil mahkemelere aktarılmasını, göstericilere yardım etmek gerekçesiyle tutuklanan sağlık personelinin serbest bırakılmasını, üniversite öğrencilerinin ve sivil çalışanların haklarının iade edilmesini, özgür seçimlerin yapılmasını, yüksek dereceli ifade hakkının tanınması gibi yönetimin atacağı öncelikli adımları da içeren 500 sayfadan fazla bir rapor yayınladı²³⁵.

Bahreyn yönetimi, rapora ilişkin olarak yaptığı yazılı açıklamada, komisyonun eleştirilerini 'kabul ettiğini' belirtti.²³⁶ Kral ise, insan hakları ihlallerinden sorumlu olanların, adları açıklanıp görevlerinden alınarak, haklarında yasal işlem yapılacağını söyledi. Hamad Bin İsa El-Halife, bir daha bu tip olayların tekrarlanmaması amacıyla ülke yasalarının uluslararası standartlarda reforma tabi tutulacağını belirtirken, ülkedeki olaylardan İran'ı sorumlu tuttu²³⁷.

[http://www.alwatannews.net/\(S\(2o1wiqzbf0w2cbhdtikc2wj\)\)/PrintedNewsViewer.aspx?ID=B78sSo0Z5iH8T0AahLnulA_939__939_6](http://www.alwatannews.net/(S(2o1wiqzbf0w2cbhdtikc2wj))/PrintedNewsViewer.aspx?ID=B78sSo0Z5iH8T0AahLnulA_939__939_6) Haziran 2016'da alınmıştır.

²³⁴ Kraliyet Kararname No. (28). Bahreyn Resmi Gazetesi. (30 Haziran 2011). 6-9.

²³⁵ İnternet: "Bahreyn Yönetimi Medya Ağı Örmek İçin Milyonları Nasıl Harcıyor?". (2016, Nisan). Medya Şafak. Web: <http://medyasafak.net/haber/54/bahreyn-yonetimi-medya-agi-ormek-icin-milyonlari-nasil-harciliyor> 4 Haziran 2016'da alınmıştır.

²³⁶ İnternet: "Bahreyn'de işkence yapıldı". (2011, Kasım). Aljazeera. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-iskence-yapildi#overlay-context=inset/insan-haklar%25C4%25B1-raporunun-bulgular%25C4%25B1> 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

²³⁷ İnternet: "Bahreyn'de Muhalifler Yine Sokaklarda". (2011, Kasım), Aljazeera, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-muhalifler-yine-sokaklarda> 10 Haziran 2016'de alınmıştır.

3.1.3.1. Bahreyn 2011 ayaklanmasına İran'ın tepkisi

İran'ın ve İran halkının, Bahreyn'deki olaylarla ilgili aldığı tavır, Bahreyn'deki halk protestolarını desteklemek, savunmak ve taleplerinin meşru olduğunu dillendirmek şeklinde kendisini göstermiştir. Mısır, Tunus, Yemen ve Libya'da ortaya çıkan halk devrimleri açısından, İran'ın tutumu genel anlamda bu halk devrimlerini destekler nitelikte olmakla birlikte, bu tutum ve destek, İran sözcüleri tarafından kullanılan dil seviyesinde olsun, bu konuda İran tarafından alınan tedbirler seviyesinde olsun, Bahreyn'de meydana gelen halk protestolarında farklı bir karaktere bürünmüştür.

Ayaklanma, İran hükümeti tarafından teşvik edilmiş olmasa bile, İranlı yetkililerin Arap Baharı sürecinde yaptıkları bazı açıklamalar ve yayınlar, Bahreyn ve Suudi hükümetlerinin, devrimin arkasında Tahran yönetiminin olduğu tezini güçlendirmiştir. Ayaklanma başlar başlamaz, İran'ın ruhani lideri Ayetullah Hamaney ayaklanmadan coşku ile bahsetmiş ve Sünni hükümetin baskısı karşısında Şiilere manevi destek veren konuşmalar yapmıştır. İslami Uyanış ve Gençlik Konferansı'nın 30 Ocak 2012 tarihinde yapılan bir toplantısında Hamaney dinleyicilere hitaben şöyle demiştir: *“Sizler Mısır'da, Tunus'ta, Libya'da ne yaptınız, yine sizler Yemen'de ve Bahreyn'de ne yapıyorsunuz... Bu olanlar iki yüzyıldır insanlık onuru bastırılmış olanların tehlikeli ve zararlı bir diktatörlük karşısındaki mücadelesinin parçasıdır”*²³⁸. Halk hareketleri, İran için iyi bir bahane olmuş ve Bahreyn'deki muhalif göstericilere yapılan baskıyı açık bir şekilde eleştirmiştir. Bu durum, Manama ve Tahran'ı karşı karşıya getirmiş ve diplomatik ilişkiler asgari düzeye inmiştir. Suudi Arabistan'ın öncülüğündeki KİK'nin kontrolünde, Bahreyn'e askeri güç gönderilmesine, İran ve Irak şiddetle karşı çıkmıştır. İran, özellikle bu hareketten sonra, Bahreyn'deki muhaliflere destek vermiştir²³⁹.

Suudi Arabistan'ın, Bahreyn'e asker göndermesi ve iki ülkenin birleşmesine dair haberler ve resmi açıklamalar çıkmasıyla²⁴⁰ İran'ın tepkisi daha yükselmişti. Dönemin İran

²³⁸ Ocak, H. (2017). Bahreyn'de Şii Muhalefet Hareketleri (1971-2015), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2017, 89.

²³⁹ Rad, E. (2011). “Basra Körfezi'ndeki Arap Baharı”, **21. Yüzyıl**, 11(36), 29.

²⁴⁰ İnternet: “Ortadoğu'da İki Ülke Birleşiyor”. (2012, Mayıs). Milliyet. Web: <http://www.milliyet.com.tr/ortadogu-da-iki-ulke-birlesiyor/dunya/dunyadetay/14.05.2012/1540196/default.htm> 6 Haziran 2016'da alınmıştır.

Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad, Bahreyn'e yapılan 'askeri müdahaleyi' kınayarak, sorumlu ülkeleri ABD ve İsrail'in çıkarlarına hizmet etmekle suçlamıştır, İran'da, 6 Nisan 2011'de toplanan Şura Meclisi altında, 200 meclis üyesinin imzasının bulunduğu ortak bildiriye ilan ederek, askeri müdahaleyi işgal olarak nitelendirmiştir. Bu bildiriden önce de, Şura Meclisi 257 meclis üyesinin desteğiyle yaptığı açıklamada, Suudi rejiminin meşruiyetinin olmadığına vurgu yaparak, askeri müdahalenin Riyad açısından tehlikeli sonuçları olabileceğini ifade etmiştir. İran'ın, askeri müdahale hususundaki ağır eleştirileri karşısında, Bahreyn tepki olarak, Tahran'daki Büyükelçisini geri çağırmıştır.²⁴¹ İran'ın, kutsal kentlerinden Meşhed ve Kum'daki ilim havzaları, Bahreyn'in "işgali" ve bu ülke yönetiminin kendi halkına karşı tutumunu protesto için, bir gün süreyle derslere ara verme kararı almıştır²⁴².

Bu bağlamda, İran Dışişleri Bakanlığı, İran'daki Suudi Arabistan Büyükelçisini ve Bahreyn Büyükelçiliği'ndeki Bahreyn Maslahatgüzarını, Körfez İşbirliği Konseyi güçlerinin Bahreyn'de yayılım göstermesi durumunu resmi olarak protesto etmek amacıyla Dışişleri Bakanlığı'na çağırmıştır. Yine bu bağlamda, İran Dışişleri Bakanı, Bahreyn'deki bu durumu BM Genel Sekreteri ile görüşmüş ve bu gelişmelere ilişkin BM'i aktif bir rol oynamaya davet etmiştir²⁴³.

İran İslami Şura Meclisi Başkanı Laricani, Bahreyn'i kendine mal etmek isteyen Suudi Arabistan'ın bu girişimine tepki göstererek, Bahreyn'in, Suudi Arabistan için kolay bir lokma olmadığını söylemiştir. Başka bir açıklamada, Laricani, Nisan 2011'de Bahreyn'in durumunu incelemek için Uluslararası Parlamento Birliğinden özel bir araştırma komitesi oluşturulmasını talep etmiştir²⁴⁴. İran Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Hasan Feyruz Abadi, toprak talebi olarak sadece Bahreyn'i talep etmekle kalmamış, bilakis Arap Körfezinin tamamını isteyerek; Arap Körfezinin adının, mülkiyetinin ve aidiyetinin,

²⁴¹ Akdoğan, 2012, 477.

²⁴² İnternet: "Suudi Arabistan'ın Bahreyn'e Müdahalesine Tepki". (2011, Nisan). Milliyet. Web: <http://www.milliyet.com.tr/suudi-arabistan-in-bahreyn-e-mudahalesine-tepki/dunya/dunyadetay/06.04.2011/1374160/default.htm> 9 Haziran 2016'da alınmıştır.

²⁴³ Bassiouni, 2011,196.

²⁴⁴ İnternet: "Iran Urges IPU To Set Up Bahrain CMTE". (2011, Nisan). Press TV. Web: <http://previous.presstv.ir/detail.aspx?id=177134&sectionid=351020101> 6 Haziran 2016'da alınmıştır.

kanuni ve tarihi doküman ve belgelere bakıldığında, İranlılara ait olduğunu ifade etmiştir²⁴⁵.

Yine 2012 yılı Mayıs ayında, İran parlamento üyesi Hüseyin Ali Şehriyar, şöyle bir açıklama yapmıştır: “Bildiğiniz üzere Bahreyn, 1971 yılına kadar İran’ın 14. vilayeti olagelmıştır. Ancak üzülecek belirtmek gerekir ki, Şah’ın ihaneti ve o dönemki Şura Meclisi’nin çok kötü bir üne sahip olan kararı ile Bahreyn, İran’dan ayrılmıştır.”²⁴⁶

Bahreyn Dışişleri Bakanı, bazı İranlı yetkililer tarafından yapılan açıklamaların, Bahreyn’in içişlerine bariz bir müdahale niteliği taşıdığını ve bu anlamda İran’ı, Bahreyn’e yönelik politikalarını gözden geçirmeye ve özellikle de İran’ın, uluslararası topluma Bahreyn’in (iç) işlerine müdahale etmek için, çağrıda bulunmasını yeniden değerlendirmeye davet ettiğini ifade etmiştir²⁴⁷.

İran Dışişleri Bakanlığı, Manama’daki İran Büyükelçiliği personelinde bir diplomatın, istenmeyen kişi ilan edilmesine (persona non grata) tepki olarak, Tahran’daki Bahreyn Büyükelçiliği Maslahatgüzarını çağırarak, Büyükelçilik personelinde bir diplomatın ülkeyi terk etmesini talep etmiştir. İçişlerine müdahale etmesine ilişkin, bu durumu protesto eden bir mektubu BM Genel Sekreterine sunmuştur. Aynı zamanda, Bahreyn Krallığı’nın Cidde Başkonsolosu, buna benzer bir mektubu İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Genel Sekreterine sunmuştur²⁴⁸.

Bahreyn Hükümeti, İran İslam Cumhuriyeti’nin, Şubat ve Mart 2011 tarihlerinde Bahreyn’de, meydana gelen olaylara ilişkin devletin içişlerine müdahale ettiğini doğrulamıştır. Bu bağlamda Bahreyn Hükümeti, İran’ın, 1979 İran İslam Devrimi’nden bu yana, Krallık’ta tedirginliğe sebebiyet verecek olayları idare etmek, bu olayları yönlendirmek veya bu durumu provoke etmekle ilgilendiğini vurgulayarak, İran’ın böyle bir müdahalesinin olduğunu doğrulamıştır. Bu açıdan Bahreyn Hükümeti’nin, İran’ın Bahreyn’de meydana gelen Şubat-Mart olaylarında, bu ülkenin içişlerine müdahale

---

²⁴⁵ Alqodrah, 2014, 83.

²⁴⁶ Alqodrah, 2014, 83.

²⁴⁷ Bassiouni, 2011,202.

²⁴⁸ Bassiouni, 2011, 207.

ettiğinin ve buna dair takındığı tavır sabit olduğu, Bahreyn'in içişlerine, İran tarafından devamlı bir şekilde müdahalede bulunulmasının, İran'ın güttüğü siyasetin bir bölümünü göstermesi bakımından da önemli olduğunu belirtmiştir. Bahreyn Hükümeti, Manama'daki İran Büyükelçiliği diplomatik personelinin, Bahreynli muhalif gruplar ve liderlerle sürekli olarak bağlantı kurduklarını vurgulamıştır. Bahreyn Hükümet kaynaklarının iddialarına göre, muhalif topluluklar ve liderleriyle kurulan bu (İran menşeli) bağlantılar, protesto hareketlerinin liderlerini düzenledikleri gösterileri devamlı olarak yapmaları hususunda ve bu gösterilerdeki taleplerini artırmaları yönünde, onları teşvik etmeyi kapsamaya kadar varılmıştır. Yine bu bağlamda Hükümet kaynakları, İran Büyükelçiliği'ndeki görevlilerin, Bahreyn muhalefetini ulusal diyalog çağrısını kabul etmemeleri yönünde teşvik etmiş olduklarını ortaya koymuştur. Buna ilaveten, Bahreyn hükümeti, önceki yıllar boyunca İran istihbarat ajanlarının, ülkedeki muhalefet guruplarına mali destek sunulması amacıyla, içinde bankaların da bulunduğu ticari ve mali teşkilatlar kurduklarını iddia etmiştir²⁴⁹.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, BICI raporuna göre, Bahreyn Hükümeti tarafından İran'ın, Bahreyn'in içişlerine müdahalesine ilişkin komisyona sunduğu kanıtlar, Şubat ve Mart 2011'de meydana gelen özel olaylar arasında herhangi fark edilebilir bir bağlantı oluşturmamaktadır. Bunun yanı sıra, Suudi Arabistan'ın askerlerinin, gösterileri bastırmak ile ilgili çıkan iddialara ilişkin hiçbir kanıt yoktur²⁵⁰.

Suudi Arabistan ile Sünni monarşi tarafından yönetilen Bahreyn'in, birleşmesi için yapılan toplantı İran'da sert tepkiyle karşılandı, Tahran'da binlerce kişi Sünni monarşiyle yönetilen Bahreyn ile Suudi Arabistan'ın birleşmesi yönündeki öneriyi protesto etmek için bir araya gelmiştir. Öneriden, ABD'yi sorumlu tutan İranlı yetkililer, vatandaşlarını Bahreyn yönetimini protesto etmeye çağırmıştır²⁵¹.

Manama ile Riyad arasında planlanan birlik projesiyle birlikte, İran ve Bahreyn arasındaki gerilim hiddetini artırarak devam etmiştir. Yine bununla bağlantılı olarak, İran Parlamentosu Başkanı Ali Laricani ise, iki körfez ülkesinin (Suudi Arabistan-Bahreyn)

²⁴⁹ Bassiouni, 2011, 486-487.

²⁵⁰ Bassiouni, 2011, 491.

²⁵¹ İnternet: "Tahran'da Bahreyn Mitingi". (2012, Mayıs). Aljazeera. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tahranda-bahreyn-mitingi> 10 Haziran 2016'de alınmıştır.

birleşmesini öngören projeye tepki olarak şunu söylemiştir: “Bahreyn, Suudi Arabistan’ın bir ısırtıkta yutabileceği kolay bir lokma değildir.”²⁵².

Bahreyn ve Suudi Arabistan’ın “Birlik” ilan edeceklerine dair beklentilerden sonra, Hamanyi’ye yakın olan Keyhan Gazetesi, İran’ın, Bahreyn’i kendi topraklarına katması çağrısında bulunmuş ve Bahreyn halkının büyük bir bölümünün bunu istediğini iddia etmiştir. Tabi beklendiği üzere Körfez basını bu iddiaya sert tepki göstermiştir.²⁵³.

Eski İran Devrim Muhafızları komutanı ve Hamaney’in Danışmanı General Said Kassami’ye göre, Bahreyn İran’ın bir kentidir ve Buşehr’e ilhak edilmesini talep etmiştir: ‘Kassami devamla ‘Bahreyn, İran’ın bir vilayeti ve İslam Cumhuriyeti’ne ilhak edilmelidir. Bu ülkenin (Bahreyn’in) toprakları Buşehr kentimize aittir ve zor zamanlarımızda İran’dan koparılmıştır’ şeklinde konuşma yapmıştır.²⁵⁴.

3.1.3.2. Bahreyn 2011 ayaklanmanın Türkiye’nin tepkisi

Türkiye’nin tutumuna gelecek olursak; Türkiye KİK ülkeleriyle olan siyasi ve diplomatik ilişkilerini koruyacak şekilde olaylara yaklaştı. Bahreyn’deki olaylarda ise, güvenliğe dayalı bir politika izledi. Türkiye’nin, Bahreyn olaylarının bir mezhep çatışmasına dönüşmesi ve uluslararası alana yayılmasına ilişkin korkular vardı. Türkiye’nin endişeleri, özellikle de medyada ve siyasi alanda yer bulan körfez ülkeleri ve İran arasında ciddi atışmalara dair idi. KİK ülkeleriyle ilişkileri bozmamak için, Türkiye’nin meseleye yaklaşımının dikkatli olduğu söylenebilir. Ankara, taraflardan sakin olmalarını ve krizin ciddi bir Sünni –Şii çatışmasına dönüşmemesini istedi.²⁵⁵.

Ankara’daki, Bahreyn Krallığı Büyükelçiliği’nin raporlarına göre, Türk yetkililer, Bahreyn ile sürekli dayanışmalarını teyit ettiklerini ve bu anlamda Bahreyn’e yardım sağlama konusunda hazır olduklarını vurgulamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı,

²⁵² Alqodrah, 2014, 85.

²⁵³ Kinninmont, J. (2012). Bahrain: Beyond the Impasse. Chatham House, London, 14.

²⁵⁴ İnternet: “Hamaney’in Danışmanı: Bahreyn’i İran’a İlhak Etmeliyiz”. (2016, Nisan). İslah Haber. Web: <http://www.islahhaber.net/hamaney-in-danismani--bahreyn-i-iran-a-ilhak-etmeliyiz-53920.html> 13 Haziran 2016’de alınmıştır.

²⁵⁵ Alqodrah, A., 2014, 102.

Türkiye'nin tüm imkânlarını Bahreyn'e sunacağını ve Bahreyn'de devam eden reform sürecini ve Türkiye'nin, Bahreyn'in istikrar ve toprak bütünlüğünü korumadaki menfaatini desteklemek için, daima onun yanında olduğunu ve olacağını teyit etmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, çeşitli münasebetlerle, Bahreyn'deki siyasi reform sürecinin Sünniler ve Şiiler arasında bir mezhep çatışmasına dönüşmemesi gerektiğinin önemini vurguladı. Bu bağlamda Türkiye'nin, bölgede can kaybıyla sonuçlanabilecek mezhepsel çatışmaları hiçbir suretle kabul etmeyeceğini teyit etmiştir²⁵⁶.

Türkiye'nin, Bahreyn'deki siyasi cemiyetler ile Hükümet arasında ulusal bir diyalog çağrısı yapılması yönündeki tutumuna gelince, Bahreyn'in tüm taraflarla ciddi, kapsayıcı ve açık bir diyalog tesis etme çağrısını tam anlamıyla destekler bir tutum sergilemiştir. Türkiye, muhalifleri Bahreyn'deki siyasi liderliğin sunduğu iyi niyetli görüşmelere ve reformlara yanıt vermeye çağırıştır. Yine bu bağlamda, hem TBMM Başkanı hem de Başbakan, Bahreyn'in, Körfez İşbirliği Konseyi'ne tabi olan Yarımada Kalkan Kuvvetleri'nden yardım istemesinin meşru olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye ayrıca, Şubat ve Mart 2011 tarihlerinde vuku bulan olayları araştırmak üzere Bahreyn Kralı'nın, insan hakları alanında uluslararası tecrübeye sahip bağımsız uzmanlardan oluşan "Bağımsız Soruşturma Komisyonu" kurmasına yönelik olarak, açık ve destekleyici bir tutum sergilemiştir²⁵⁷.

Türk yetkililer, uluslararası sözleşmelerin ve iyi komşuluk ilkelerinin, İran tarafından ihlal edildiğini, yine İran tarafından, Bahreyn'in içişlerine çeşitli müdahale edildiğini dile getirirken, diğer KİK ülkelerine ilaveten, Bahreyn'in de ulusal güvenliğine, İran tarafından komplo kurulduğunun ve yine İran'ın bölgede mezhepsel fitne ve tefrika yaymak niyetinde olduğunun farkındadırlar. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Bahreyn'deki olayların mezhepsel fitne ve çatışmaya dönüşmesinin, Türkiye'yi ziyadesiyle endişelendirdiğine işaret etmiştir. Nitekim bu durum, özellikle de Türkiye'nin bölgedeki sorunları sıfırlamak için, bölgede istikrar ve güvenliğin gerçekleşmesine yönelik çaba sarf ettiği bir süreçte,

²⁵⁶ Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2011). Büyükelçiliğin Yıllık Raporu. Ankara, 19.

²⁵⁷ Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2011). Büyükelçiliğin Yıllık Raporu. Ankara.

bölgedeki istikrarın sarsılmasına yol açacak ve bölgedeki hiç kimsenin çıkarına hizmet etmeyecektir²⁵⁸.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın 22 Mart 2011 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada; Türkiye olarak, Bahreyn'de süre giden olayların bir mezhep çatışmasına dönüşmesinden ciddi manada endişe ettiklerini belirtmiştir. Yine Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, yaşanan bu olaylar esnasında, İran'dan kendine hâkim olmasını istemiş ve Bahreyn'de devam eden krize ilişkin doğrudan bir müdahale hususunda İran'ı uyarmış ve şahsi olarak da İran Cumhur Başkanı Mahmud Ahmedinejad'a bunları ileterek, İran'ın istemesi halinde, Türkiye'nin aracı olmak istediğini söylemiştir²⁵⁹.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise, İran'ın müdahalesi bağlamında aşağıdaki şu açıklamaları yapmıştır: Herkese hitaben, Körfez bölgesindeki istikrarı olumsuz yönde etkileyebilecek şekilde, Bahreyn'deki olaylara hiç kimsenin etki etmemesi çağrısında bulunmuştur. Türkiye için, en önemli ve hayati olgunun, Bahreyn'in toprak bütünlüğü ve egemenliği olduğunu vurgulamış, Arap Körfezi bölgesindeki komşu ülkelerin, aralarında güvenilir bir ilişkiyi muhafaza etmeleri zaruretinin altını çizmiştir. Yine bir televizyon röportajında, Bahreyn Krallığı'nın yaşadığı bu huzursuzlukların uluslararası bir anlaşmazlığa gidebileceğini ifade etmiş ve bölgenin tamamına yayılabilecek bir Sünni-Şii gerginliğinin uzayıp gidebileceğine vurgu yapmıştır. Ayrıca Türkiye'nin, Bahreyn'in reform sürecini tamamlaması adına sunduğu desteği devam ettireceğine dikkat çekmiştir²⁶⁰.

Yukarıdaki açıklamaların yanı sıra, Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Bahreyn'deki olaylara ilişkin şu 4 açıklamayı yapmıştır:

- Bahreyn'de cereyan eden olaylara ilişkin 17 Mart 2011 tarihinde yapılan açıklama,²⁶¹

²⁵⁸ Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2011). Büyükelçiliğin Yıllık Raporu. Ankara.

²⁵⁹ Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2011). Büyükelçiliğin Yıllık Raporu. Ankara.

²⁶⁰ Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2011). Büyükelçiliğin Yıllık Raporu. Ankara.

²⁶¹ İnternet: "No: 72 Bahreyn'de Meydana Gelen Olaylar Hk.". (2011, Mart). T.C Dış işleri Bakanlığı. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-72_-17-mart-2011_-bahreyn_de-meydana-gelen-olaylar-hk_.tr.mfa 2 Haziran 2018'de alınmıştır.

- Bahreyn Dışışleri Bakanı Şeyh Halit bin Ahmet bin Muhammed el-Halife'nin 22-23 Mart 2011 tarihlerinde Ankara'yı ziyareti esnasında yapılan açıklama olup, Bahreyn'deki duruma ilişkin yapılan görüşmeleri ele almıştır,²⁶²
- 2 Temmuz 2011 yılında yapılan bu açıklama, Bahreyn'de gerçekleştirilecek olan planlı reformlar ve gerçekleri araştırmak üzere, Kraliyet Bağımsız Soruşturma Komisyonu ve Bahreyn'deki tüm grupların, Ulusal Diyaloga katılımına ilişkin yapılan açıklamadır²⁶³.
- Dördüncü Açıklama ise, Bağımsız Araştırma Komisyonu Raporu'nun Yayınlanması hakkında idi, 25 Kasım 2011 tarihinde yapılmış olup, Bahreyn'in rapordan çıkan tavsiyelere göre, gerekli adımları atacağını ilan etmesini, Türkiye'nin olumlu karşılmasına ilişkin de bir açıklamadır²⁶⁴.

Yapılan bu siyasi açıklamalardan çıkarılacak sonuçlar ise aşağıdaki gibidir:

1. Türkiye, Bahreyn Hükümeti'nin, aldığı tedbirlere destek verilmesi, özellikle de siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda yapılacak kapsamlı reformların gerçekleştirilmesi adına diyalog çağrısında bulunmasına destek vermiştir.
2. Türkiye, Bahreynlilerin, gerçekleştirmekte oldukları reformlarda, sarf ettikleri tüm çabalarında, Bahreynli kardeşlerine her türlü yardımı sağlamaya hazırdır.
3. Türkiye, Bahreyn Krallığı'nın, kendi talebiyle, KİK Anlaşması kuralları uyarınca Körfez İşbirliği Konseyi'ne tabi olan Yarımada Kalkan Kuvvetleri'nin, ülkesine gelişini anlayışla karşılamaktadır.
4. Türkiye, Bahreyn Kralı'nın, gerçekleri araştırmak adına bağımsız bir komisyon kurmasını, nitelikli ve olumlu bir adım olarak değerlendirmektedir.

²⁶² İnternet: "No: 78, 22 Mart 2011, Bahreyn DİB Ziyareti Hk". (2011, Mart). T.C Dış işleri Bakanlığı. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-78_-22-mart-2011_-bahreyn-dib-ziyareti-hk_.tr.mfa 2 Haziran 2018'de alınmıştır.

²⁶³ İnternet: "No:157, 2 Temmuz 2011, Bahreyn'de Gerçekleştirilmesi Öngörülen Reformlar Hk" (2011, Temmuz). T.C Dış işleri Bakanlığı. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_157_-2-temmuz-2011_-bahreyn_de-gerceklesmesi-ongorulen-reformlar-hk_.tr.mfa 2 Haziran 2018'de alınmıştır.

²⁶⁴ İnternet: "No: 264, 25 Kasım 2011, Bahreyn'de Bağımsız Araştırma Komisyonu Raporu'nun Yayınlanması Hk". (2011, Kasım). T.C Dış işleri Bakanlığı. Web: http://www.mfa.gov.tr/no_-264_-25-kasim-2011_-bahreyn_de-bagimsiz-arastirma-komisyonu-raporu_nun-yayinlanmasi-hk_.tr.mfa 2 Haziran 2018'de alınmıştır.

5. Bahreyn Bağımsız Soruşturma Komisyonu'nun, raporundan çıkan öneriler ve sonuçlar açısından, Bahreyn Hükümeti'nin gerekli tüm adımları atacağına Türkiye derinden inanmaktadır.
6. Türkiye'nin, İran'a kendisine hâkim olması yönünde çağrı yapması ve Bahreyn Krallığı'nda devam eden krize ilişkin, doğrudan bir müdahale hususunda İran'ı uyarması ve bunun bölgedeki istikrar için, ciddi sonuçları olabileceği hususunda yine İran'a uyarıda bulunmasıdır.²⁶⁵

Böylece Bahreyn'in, 2011 yılında maruz kaldığı olaylar süresince, Türkiye'nin resmi açıklamalarında destekleyici nitelikteki tutumlarının, iki ülke arasındaki ilişkilerde bir yakınlaşmaya zemin hazırlayan bir faktör olduğu sonucuna varıyoruz. Türkiye, Bahreyn ve Körfez ülkeleri ile İran tehdidine ilişkin kaygılarını paylaşmasa da, bu tehditleri iyi bir şekilde idrak etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Bahreyn'e Şubat 2017 yılında gerçekleştirdiği ziyareti esnasında, Uluslararası Barış Enstitüsü'nde yaptığı konuşmada, Irak ve Suriye'yi taksim etmeye çalışan bir "Fars" milliyetçiliğine işaret etmiştir.²⁶⁶ Erdoğan'ın, bu konuşmasından yapılan alıntı ile bu tanımlama Bahreyn'in en önde gelen gazetelerinde "Fars Irkçılığı" manşetleriyle verilmiştir. Yine bu bağlamda, bir diğer gazete olan Alwatan Gazetesi de, manşetine şu başlığı taşımıştır: Erdoğan Manama'da: "Fars Irkçılığına Karşı Mücadele".²⁶⁷

Bahreyn'in, Türkiye'yle ticareti, diğer beş KİK üyesinin gerisinde kalsa da, ikili ilişkilerin önemli güvenlik boyutları var. Türkiye, "İran tehdidine", Bahreyn veya Suudi merceğinden bakmamaktadır. Aksine, AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılından bu yana, Türkiye'yle İran arasındaki ekonomik ilişkiler derinleşti. Ankara 2015'te İran nükleer anlaşmasına güçlü destek verdi, Tahran ise Temmuzdaki darbe girişiminde, hemen Erdoğan'ın tarafında yer aldı. Ankara-Washington gerilimi yükselirken, Doğu'ya doğru jeopolitik bir dönüş yapan Türkiye'nin, dış politika hesaplarında, İran önemli bir faktör oluşturmaktadır. Dahası Kürt meselesinin, iki hükümet arasındaki ortak zemini genişletmesi beklenmektedir. Ancak

²⁶⁵ Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2011). Büyükelçiliğin Yıllık Raporu. Ankara,33-34.

²⁶⁶ İnternet: , "Bahreyn'de "Türkiye'nin Ortadoğu'da Barışa Yönelik Girişimci Vizyonu" Konulu Konferansında Yaptıkları Konuşma". (2017, Şubat). T.C. Cumhurbaşkanlığı. Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/71040/bahreynde-turkiyenin-ortadoguda-barisa-yonelik-girisimci-vizyonu-konulu-konferansinda-yaptiklari-konusma.html> 6 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁶⁷ İbrahim, H., Erdogan from Manama: Addressing Persian Racism. (2012, Şubat 17), Alwatan News Paper,1.

Türkiye-İran ilişkilerinin son derece iyi olduğu da söylenmez. Erdoğan yönetiminin nazarında, İran ve Irak'taki İran destekli Şii milisler, Türkiye'nin tarihsel nüfuz alanındaki topraklara tecavüz etmektedir. Erdoğan 2015'te, İran'ın bölgeyi "domine etme" çabalarının, Ankara'yı "rahatsız ettiğini" söylemişti.²⁶⁸

Bahreyn ve KİK'in diğer üyeleri, İran'ın, Arap dünyasında kazandığı nüfuz karşısında kendilerini giderek tehdiye açık hissetmektedir. Bu nedenle, Türkiye, mezhepsel olarak Sünni İslam'ından olması, özellikle Bahreyn için oldukça önemli bir faktör, zira gelişmiş ekonomik yapısı, demokrasisi, NATO üyeliği ve radikalizmi desteklemeyen dış politikasıyla, Türkiye'nin, bölgede stratejik ortaklık kurulabilecek ve İran etkisini dengeleyebilecek önemli bir konumu vardır. Binaenaleyh, İran tehdidi, Bahreyn-Türkiye ilişkilerini yakınlaştıran bir etkiye sahiptir.

Bahreyn, bu anlamda bölgesel krizlerde, Türkiye'yle iş birliğine yönelen Suudi Arabistan ve Katar'ın izinden gitmektedir. Ağustosta 2016'da, Türkiye'ye giden Bahreyn Kralı Hamad Bin İsa El Halife, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye'yi ziyaret eden ilk Arap lider oldu. Kral ve onu sıcak bir şekilde karşılayan Erdoğan, havacılık, kültür, eğitim, hukuk ve spor alanlarında bir dizi anlaşma imzaladılar. Bahreyn Haber Ajansı'na göre, iki lider ayrıca "güçlenen ikili ilişkileri, bölgesel ve uluslararası konuları ve son gelişmeleri" ele aldılar. Erdoğan, iki tarafın heyetlerine hitap ederken "Bu tutumunuz, Türkiye tarafından unutulmayacak, hafızlarımıza kazınacak." derken, Hamad da iki ülke arasındaki "kardeşçe iletişimin önemini" vurguladı. Öte yandan, DAESH terör örgütü, kuzey Suriye'de diri diri yaktığı iki Türk askerinin görüntülerini 22 Aralık'ta yayınlayınca, Bahreynli yetkililer "vahşi terör suçu" diye tanımladıkları bu barbar eylemi hemen kınadılar. Bu hızlı tepki, bölgede yükselen güvenlik tehditlerine karşı, Bahreyn ile Türkiye arasında derinleşen ortaklığın yeni bir işaretiydi.²⁶⁹

²⁶⁸ İnternet: Cafiero, G. (Ocak, 2017). "Yeni müttefikler arayan Bahreyn'in gözü Türkiye'de". 7 Sabah .Web: <http://www.7sabah.com.tr/haber/8346/yeni-muttefikler-arayan-bahreyn-gozu-turkiyede/> adresinden 6 Mart 2018'de alınmıştır.

²⁶⁹ İnternet: Cafiero, G. (Ocak, 2017). "Yeni müttefikler arayan Bahreyn'in gözü Türkiye'de". 7 Sabah .Web: <http://www.7sabah.com.tr/haber/8346/yeni-muttefikler-arayan-bahreyn-gozu-turkiyede/> adresinden 6 Mart 2018'de alınmıştır.

3.1.4. Bahreyn-Türkiye İlişkileri ve Suudi Arabistan ve Katar Etkisi

3.1.4.1. Bahreyn – Suudi Arabistan ilişkileri

Bahreyn – Suudi Arabistan ilişkileri, Bahreyn dış politikasını etkileyen en önemli ana faktörlerden biri sayılmaktadır; Bahreyn Krallığı, Suudi Arabistan Krallığı ile olan ilişkilerini, önceliklerinin ilk sırasına yerleştirmektedir, zira Suudi Arabistan, Bahreyn yönetimi tarafından özel bir ilgi görmektedir; bu yönetim, Arap ve İslam dünyasında ağırlığa ve ayrıcalıklı statüye sahip olan Suudi Arabistan'ı, vazgeçilmez stratejik derinlik, bölgedeki güvenlik ve istikrarın ana omurgası olarak görmektedir. Bu iki ülke, ortak kadere sahip olmanın yanı sıra, benzer vizyonlara, din, toprak, konum, tarih, kan ve akrabalık bağları açısından birbirlerini tamamlayan unsurlara sahip olan iki krallıktır. İki ülke arasında güçlü ilişkilerin ifade edilmesi ve ortak iş birliğini arttırmak amacıyla birçok sözleşme imzalandı²⁷⁰.

Bahreyn, Suudi Arabistan'ı abisi olarak görmekte ve hiçbir şartta vazgeçemeyeceği ve alternatif bulamayacağı stratejik derinlik addetmektedir. Ancak bununla da kalmayarak, Suudi Arabistan'ı Basra Körfezi bölgesinin güvenlik ve istikrarın temeli olarak görmektedir. Bu da, bölgede meydana gelen çeşitli gelişmeler ve tehditler tarafından ispatlanmış bir olgudur. Buna ek olarak Bahreyn, stratejik açıdan, Suudi Arabistan'ın dünyadaki etkin rolü ve statüsü, ayrıca uluslararası ve bölgesel politikalarda bir Arap ülkesi olarak, oynadığı uluslararası rol temel olarak değerlendirmektedir. Öte yandan, Suudi Arabistan Krallığı, Bahreyn'i Basra Körfezi bölgesinin doğu kapısı ve Suudi Arabistan'ın doğu duvarı olarak görmektedir. Bu yüzden iki ülkenin liderleri, iletişimin, istişarelerin ve ortak koordinasyonun devam etmesine dikkat etmektedir. Bu iki ülkenin yöneticileri arasında, çeşitli düzeylerde gerçekleştirilen ziyaretlerin fazlalığından, uluslararası ve bölgesel olan çeşitli meselelere karşı gösterilen tutumların sertliğinden anlaşılmaktadır.²⁷¹

²⁷⁰ Bahrain Ministry of Media. (2004). *Malik wakhams sanawat min al'ijnjaz*, Bahrain Ministry of Media 2004,91-92.

²⁷¹ Al Saud, M. (2015). Strategic Assessment of Saudi - Bahraini Relationships and Its Impact on the Security of the Arab Gulf, Yüksek Lisans Tezi, Naif Arab University for Security Sciences, Department of Strategic Studies, Riyad, 112-113.

Bunun yanı sıra, iki ülke arasındaki ilişki ve temaslar, İran tehdidi ve Arap siyasi yönetimlerinin dâhil olduğu Arap coğrafyasındaki bölgesel huzursuzluklar olmak üzere, ortak tehditler ışığında anlamlandırılmalıdır. Bahreyn – Suudi Arabistan ilişkileri, 2011 yılından itibaren tamamen değişmiştir, bunun nedeni Manama’da yaşanan gelişmelerdir. Bu değişimin, KİK üyesi iki ülke arasındaki ilişkinin daha önce yaşadığı değişimlerden farklı olduğu dikkat çekmektedir. Bu da Bahreyn – Suudi Arabistan ilişkilerinin gelişimini, şu anda çok ayrıcalıklı kılmakta, çünkü bu ilişkiler sadece liderler ya da hükümetler düzeyinde değil, halk düzeyinde de gelişmiş bulunmaktadır. Kral Fahd Köprüsü’nün, 1980’li yılların sonunda inşa edilmesinden beri, Bahreyn ve Suudi Arabistan arasındaki bağ güçlenmektedir. Aynı şey, Suudi Arabistan için de geçerlidir, iki ülke birbirlerinin stratejik derinliği sayılmaktadır. Güvenlik denkleminde olabilecek bir değişim, sadece birinde değil, iki ülkede de güvenlikte dengesizliğe neden olacaktır²⁷².

Siyasi açıdan ise, iki ülke arasındaki ilişki, KİK, Arap Birliği, İslam İş birliği Teşkilatı, BM ve diğer uluslararası arenalarda ele alınan, uluslararası ve bölgesel meselelere karşı tutuma ilişkin yüksek düzeyde koordinasyon içermektedir. Bu meselelerin başında, Filistin Meselesi gelmektedir, zira iki ülke de, Filistin halkının meşru haklarını elde etmesini garanti altına alan adil çözümün gerekliliğine inanan ortak vizyona sahiptir. İki ülke de Ortadoğu’daki barış sürecini desteklemekte, ayrıca Irak’ta istikrarın sağlanması için çabaların yoğunlaştırılması gerektiğine inanmaktadır. Buna ek olarak, iki ülke terör ile mücadele alanında işbirliği yapmakta, Ortadoğu bölgesinin kitle imha silahlarından arındırılması, ayrıca, körfez ve Arap bölgesindeki ortak işbirliğinin uluslararası alanda aktif hale getirilmesi için çabalamaktadır.²⁷³

Hatta Bahreyn, Suudi Arabistan eski Kralı Abdullah bin Abdülaziz Al Suud’un, Körfez İş birliği Konseyi’nin 2011 yılında gerçekleştirilen 32. Zirvesinde başlattığı, Körfez İş birliği Konseyi’nin “iş birliği”nden “birlik” aşamasına geçme sürecini destekleyen tek körfez ülkesi olmuştur.²⁷⁴ Analistler Bahreyn’in, Suudi Arabistan iradesi ile tamamen uyumlu

²⁷² Al Saud, 2015, 31-32.

²⁷³ Al Saud, 2015, 109.

²⁷⁴ İnternet: “Gulf fears about the union between Saudi Arabia and Bahrain”. (2012, Mayıs). Albawaba, Web: <https://www.albawaba.com/ar/%D8%A3%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1/%D8%A7%D8%AA%D8%AD%D8%A7%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%88%D8%AF%D9%8A%D8%A9->

olan tutumlarını anlamakta zorluk çekmemektedir. Bu tutumlar, Körfez Birliği fikri, İran'ın bölgeye yönelik projesi, Arap Baharı meseleleri, terör, Mısır'daki gelişmeler ve "Müslüman Kardeşler" cemaati veya Filistin meselesine karşı takınılan tutumlardır. Bahreyn'in bu hayret verici tutumu, Doha'daki büyükelçilerin, Mart 2014 tarihinde geri çekilmesi sürecinde uç noktaya varmıştır.²⁷⁵ Daha sonrasında ise, Katar ile olan diplomatik ilişkilerin Haziran 2017'de kesilmesi, hava sahası, limanlar ve kara sularının Katar'a ve Katar'dan yapılacak ulaşımına kapatılmasıdır.²⁷⁶

Ekonomik ilişkiler açısından bakmak gerekirse, petrolün bulunmasından önce de, iki ülke arasında ticari bağların olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Birçok Bahreynli ve Suudi Arabistanlı, iki ülke arasında yapılan ticaretle geçimlerini sağlıyordu. Petrolün bulunmasının ardından, Suudi Arabistan petrolünün büyük kısmı, Bahreyn petrol rafinesinde işlenmeye başladı. Kral Fahd Köprüsü inşa edildikten sonra ise, iki ülke arasındaki ticari ve sosyal ilişkiler arttı ve iki ülke arasında ortak şirketler ve bankalar kuruldu, ekonomik projeler geliştirildi. İki ülke arasındaki ticaret artması, aralarında ortak pazar benzeri bir ortam oluşturmuş, hemen ardından iki ülke arasında insan kaynakları, ekonomi ve inşaat alanlarında yatırımlar artmıştır.²⁷⁷ Ayrıca, Bahreyn'deki, Suudi Arabistan yatırımlarının değeri, 13 Milyar Suudi Arabistan Riyalini aşmış durumdadır. Ekonomik faktörler, özellikle de iki ülke arasında ortak projelerin ve güçlü bir iletişim kanalının olmasından dolayı, iki ülke arasındaki güçlü ilişkileri güçlendiren ve tamamlayan bileşenlerdir.²⁷⁸

Suudi Arabistan, Bahreyn petrol sektörü için önemli rol oynamaktadır, nitekim Sitra'daki petrol rafinesinin ürettiği petrol ürünlerinin %85'i Suudi Arabistan petrolünden gelmektedir. Durumun iyice anlaşılması için, "Bahreyn Rafinesinin günlük 262 bin petrol

---

%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D9%86-%D8%AF%D9%88%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%84%D9%8A%D8%AC-425354 17 Şubat 2017'de alınmıştır.

²⁷⁵ Al Saud, 2015, 68-69.

²⁷⁶ İnternet: "albahrayn taqatae ealaqatiha mae qatar watamna muatiniha min alsafar 'iilayha". (2017, Haziran). Alayam. Web: <http://www.alayam.com/online/local/655768/News.html> 5 Aralık 2018'de alınmıştır.

²⁷⁷ Al Saud, 2015, 36.

²⁷⁸ Al Saud, 2015, 88-89.

varili işlediğini ve bunlardan 242 bin varilinin Suudi Arabistan'dan ithal edildiğini söylemek yeterlidir²⁷⁹.

Buna ilaveten, KİK üyeleri tarafından Bahreyn ve Umman'a ekonomik yardım olarak verilen 10 Milyar dolarlık bir yardım söz konusudur. Bu rakam 2011 yılından itibaren her yıl bir milyar dolar olacak şekilde tahsis edilmiştir. Aslında bu desteğe dair gerçekliği olan güncel bilgiler mevcut değil, ancak iki ülke arasındaki ilişkiler göz önüne alınırsa, Bahreyn'e verilen bu körfez desteğine, Suudi Arabistan'ın öncülük ettiği uzak bir ihtimal sayılamaz. Özet olarak, Bahreyn sadece siyasi açıdan değil, aynı zamanda ekonomik açıdan da Suudi Arabistan'a daha çok bağımlı duruma gelmiştir. Bu Şubat 2011 tarihinde, su yüzüne çıkan krizin yönetilme şeklinin doğrudan bir sonucudur, ancak olumsuz açıdan bakılırsa, Bahreyn ekonomisi, devamlılığını sürdürmek için Suudi Arabistan'ın ekonomik yardımına daha bağımlı hale gelmiştir²⁸⁰.

3.1.4.2. Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri

Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri, 11 Eylül sonrası Ortadoğu denklemine stratejik ortaklık düzeyine yükselmiş ve son on yılda önemli bir mesafe kaydetmiştir. 11 Eylül'ün meydana getirdiği bölgesel siyasi iklim içerisinde, Ankara ve Riyad'ın bölgesel hedef ve önceliklerinin azami ölçüde örtüşmesi ve birbirlerinin niyet ve hedeflerine ilişkin karşılıklı güven ortamının tesis edilmesi sayesinde, iki ülke ilişkilerinin iş birliği sahaları çeşitlenerek ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda ivme kazandığı söylenebilir. İki ülke ilişkilerinin bu durumu, Arap Baharı'nın yol açtığı bölgesel değişim ve dönüşüm atmosferinde, özellikle Suriye krizi üzerinde yoğunlaşarak devam etmiştir. Ne var ki Arap Baharı sürecinin, Suriye engeline takılıp uzaması ve hatta 3 Temmuz 2013 Mısır darbesiyle tersine dönmüş olması ve son olarak da Kuzey Afrika'da Arap ayaklanmalarının kısmen başarıya ulaştığı Arap ülkelerinde devrim karşıtı hareketlenmelerin ortaya çıkması, Türkiye ve Suudi Arabistan'ı rakip kamplara konumlandırmıştır. Bunun nedeni çok açıktır; Suudi Arabistan, Arap Baharı'nın yol açtığı bölgesel değişimin tersine döndürülmesini öncelikli dış politika hedefi haline getirirken, buna karşılık Türkiye, bölgesel hedef ve

²⁷⁹ Al Saud, 2015, 102.

²⁸⁰ Al Saud, 2015, 135-134.

önceliklerine ulaşma noktasında değişimin devam etmesi ve başarıya ulaşmasını stratejik hedef olarak belirlemektedir²⁸¹.

Türkiye- Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri ilişkilerinde, siyasal iş birliği bağlamında görüş ayrılıkları oluşmaya başlamıştır. İlişkilerin siyasal anlamda olumsuz seyir izlemesinde en önemli dönüm noktası, 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen Mısır'daki askeri darbedir. Türkiye'nin, bölgesel ve küresel düzeyde Mısır'da yaşanan darbeye en sert ve en net tavır alan ülke olması, darbenin bölgesel düzeydeki en ciddi destekçisi Suudi Arabistan ve BAE'yle ilişkilerinde gerilime yol açmıştır. 2008 yılında, KİK'in, Türkiye'yi stratejik ortak olarak ilan etmesinin ardından, her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Türkiye-KİK Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog Toplantısı, yaşanan görüş ayrılıkları nedeniyle 2013'te yapılmamıştır. 2002-2012 döneminde, Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında oluşan karşılıklı saygı ve güven ortamı, 2013 yılında büyük darbe almıştır. Mısır darbesinde, Türkiye'nin Müslüman Kardeşler safında yer alması ve darbe yönetimini doğrudan eleştirmesi, KİK'in en önemli ülkesi olan Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir. Diğer taraftan, KİK'in önemli üyelerinden Katar'ın da, Türkiye'ye benzer bir tavır takınarak Mısır'daki darbe konusunda, Müslüman Kardeşlerin Türkiye'nin yanında yer alması, diğer Körfez ülkeleri nezdinde Türkiye'ye yönelik iki olumsuz algının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri, Türkiye'nin, Katar'ı yönlendirerek KİK içerisinde ayrılığa neden olduğunu ve üyelerin arasını bozduğunu iddia etmişlerdir. Müslüman Kardeşler'in, bölgede nüfuz kazanması Katar dışındaki Körfez ülkeleri tarafından hayati tehlike olarak görülmeye başlanmıştır. Türkiye'nin, darbeye iktidardan uzaklaşan Müslüman Kardeşler'i desteklemesi, Körfez ülkeleri açısından revizyonist politikaları nedeniyle tehlike olarak görülen, daha önceki Mısır, İran, Suriye ve Irak'a ilişkin olumsuz algıyı andıran bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur²⁸².

Türkiye'nin, Körfez ülkeleriyle ilişkilerinin ne düzeyde olacağı ve hangi yöne doğru evirileceği daha çok, Türkiye'nin, Körfez'in merkezi ülkesi Suudi Arabistan'la ilişkilerinin seyriyle alakalıdır. Türkiye'nin, büyük çaba harcayarak KİK ile inşa ettiği ekonomi, siyasal

---

²⁸¹ Akdoğan, İ. (2015). "Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Yemen Politikası 2014", Duran, B., İnat, K.. ve Balcı, A. (Editörler). Türk Dış Politikası 2014. Birinci Baskı. İstanbul. SETA yayımları, s.231-262.

²⁸² Ataman, M., Akdoğan, İ., (2013). "Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Ürdün Politikası 2013". Sakarya Üniversitesi,3-4.

ve güvenlik konularındaki stratejik ortaklığın devamı, Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye yaklaşımındaki güven algısının varlığını sürdürmesine bağlıdır²⁸³.

İlişkilerde tansiyonun yükseldiği bu dönemde, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 28 Ağustos 2013'te Suudi Arabistan'a ziyaret gerçekleştirmek suretiyle iki ülke arasındaki gerilimi düşürmeye çalışmıştır. Suudi mevkidaşı Suud el-Faysal'la Cidde'de bir araya gelen Davutoğlu, başta Mısır ve Suriye olmak üzere, bölgesel meseleler üzerine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerin ardından bir açıklama yapan Davutoğlu, Mısır'da yaşananlar hakkında Ankara ve Riyad'ın farklı görüşlere sahip olduğunu, ancak bunun çözümü engelleyeceği anlamına gelmediğini ifade etmiştir. 2013 Hac sezonunda Kral Abdullah'ın, Cumhurbaşkanı Gül'ü Hacca davet etmesi taraflar arasındaki gerilimin azaltılması açısından önemli bir fırsat olmuştur²⁸⁴.

2016 yılında, iki ülke arasındaki iş birliğinin oldukça derinleştirildiği bir zaman dilimi olmuştur. Bir süredir ikili ilişkileri rehin alan siyasi gerilim, Ocak 2015'te tahta geçen Kral Selman bin Abdülaziz ile birlikte yerini mümkün olan her alanda ikili ilişkilerin güçlendirilmeye başlandığı stratejik ortaklığa bırakmıştır. Her ne kadar 2011'den bu yana, Suriye krizinde aynı safta konumlanmış olsalar da, Temmuz 2013'te Mısır'da yaşanan darbeye dair taraflar arasındaki derin görüş ayrılığı, Ankara-Riyad hattında soğukluğa yol açmış, bölgesel tehditler karşısındaki iş birliğini fazlasıyla zayıflatmıştır. Ancak gelinen noktada 2016 yılı itibarıyla, iki ülke ilişkilerinin siyasi anlaşmazlığın ortaya çıktığı dönem öncesinden daha ileri bir safhaya ulaştığını söylemek mümkündür. İlişkilerin bu aşamaya varmasında rol oynayan birkaç faktörden söz edilebilir: Her şeyden önce, ABD'nin son yıllarda "geriden idare" niteliği alan Ortadoğu politikasının, bölgede ortaya çıkardığı güç boşluğundan manevra alanı genişleyen ve yayılmacı bölgesel etkinliğini git gide artıran İran'ın dengelenmesi noktasında Suudi Arabistan, Türkiye'yi bölgesel bir müttefik olarak görmektedir. İkinci olarak 2013 yazından itibaren Suudi Arabistan'ın, siyasi, askeri ve ekonomik yatırımlarına karşın, 2016 yılı itibarıyla Suriye iç savaşı ve İran'ın bölgesel yayılmacılığı gibi bazı bölgesel meseleler hakkında, Riyad ile Kahire arasında görüş ayrılıklarının belirmesi ikili ilişkilerde gerilime yol açmıştır. Bu durumun, Riyad-Ankara

²⁸³ Ataman, M., Akdoğan, İ., 2013, 4.

²⁸⁴ Ataman, M., Akdoğan, İ., 2013, 6.

ilişkileri üzerindeki yansımaları olumlu olmuştur. Çünkü Suudi Arabistan ve Türkiye arasındaki anlaşmazlığın kaynağı, bu iki ülkenin Mısır politikalarının çatışmasıdır. Böylece sadece taraflar arasında gerilime yol açan temel dinamik ortadan kalkmamış aynı zamanda Suudi yönetimi açısından, bölgesel tehditler karşısında iş birliği yapılabilecek güvenilir ortağın Türkiye olduğu yeniden kanıtlanmıştır²⁸⁵.

Türkiye-Suudi Arabistan yaklaşmasını, mümkün kılan üçüncü faktör ise, Riyad'daki siyasi elit görünümünün Kral Abdullah sonrasında köklü değişim geçirmesidir. Kral Abdullah'ın ardından, ülkenin iç ve dış siyasetine yön veren yeni siyasi kadro; Kral Selman, İçişleri Bakanı Muhammed bin Nayif, Savunma Bakanı Muhammed bin Selman ve Dışişleri Bakanı Adil Cubeyr'den oluşmaktadır. Bu yeni siyasi kadronun öne çıkan tarafı, ulusal güvenliği tehlikeye düşüren tehdit önceliklerini daha rasyonel bir şekilde belirlemek ve proaktif bir dış politikayla bunlarla mücadeleyi yürütmektir. Bu ve benzeri rasyonel yaklaşımlar, gereksiz yere ilişkilerin soğuduğu ülkelerle yeniden yaklaşmanın önünü açmaktadır. 2016 yılının içerisinde iki ülke ilişkilerinin geldiği noktayı göstermesi açısından, Ankara ve Riyad'ın birbirlerine açık destek verdikleri dört husus dikkat çeken uluslararası gelişmeye değinilecektir. Türkiye'nin, İran ile yaşadığı idam krizi ve ABD ile yaşadığı JASTA (Terörizm Destekçilerine Karşı Adalet Yasası) krizinde, Suudi Arabistan'ın yanında davranış sergilerken, aynı şekilde Suudi Arabistan da 15 Temmuz darbe girişimi ve Fırat Kalkanı Harekâtı'na yönelik izlediği politikasıyla Türkiye'nin yanında yer almıştır²⁸⁶.

Suudi Arabistan'ın, 2 Ocak'ta aralarında Şii din adamı Nimr Bakır Nimr'in de bulunduğu terör suçundan mahkûm olmuş 47 kişiyi idam etmesiyle Riyad ile Tahran arasında patlak veren diplomatik krize ilişkin Türkiye'nin aldığı tavır dikkatleri üzerine çekmiştir. İdam kararından dolayı İran'ın, Suudi Arabistan'ı kınaması, bazı İranlı liderlerin tehditleri ve Meşhed ile Tahran'daki temsilciliklerinin saldırıya uğraması üzerine, Riyad yönetimi, 3 Ocak'ta Tahran'la diplomatik ilişkilerine son vermiştir. Türkiye, bu süreçte Suudi Arabistan'ın yanında yer almış ve İran'ın tutumuna sert tepki göstermiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, idam kararının Suudi Arabistan'ın iç hukuk meselesi olduğunun altını çizerek,

²⁸⁵ Akdoğan, İ., Üçağaç, A., 2017, 249-250.

²⁸⁶ Akdoğan, İ., Üçağaç, A., 2017, 249-250.

İran'daki Suudi diplomatik temsilciliklerinin saldırıya uğramasının asla kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Aynı konuşmasında Cumhurbaşkanı Erdoğan, İran'ın bölge politikasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir²⁸⁷.

Diğer taraftan Suudi Arabistan ise, 15 Temmuz darbe girişimine yönelik ortaya koyduğu tutum ve davranışlarıyla Türkiye'nin yanında yer aldığını göstermiştir. 16 Temmuz öğle saatlerinde yaptığı resmi açıklamayla darbenin püskürtülmesinden duyduğu memnuniyeti ifade eden Riyad yönetimi, Suudi Arabistan'ın, dost ülke Türkiye'nin güvenlik ve istikrarına zarar veren gelişmeleri kaygıyla izlediğine değinerek, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve seçilmiş hükümetin liderliğinde, Türkiye'deki durumun normalleşmesini olumlu karşıladığını ifade etmiştir. Ayrıca bu süreçte Suudi yönetimi, yurt dışındaki darbeci subaylarla mücadele konusunda Ankara ile dayanışma içinde olmuştur. Türkiye'nin, Suriye'nin kuzeyinde başlattığı Fırat Kalkanı Harekâtı'na da Suudi Arabistan'dan destek açıklaması gelmiştir. Ekim ayında, Kral Selman başkanlığında gerçekleştirilen kabine toplantısında, aşırı örgütleri yok etmeyi amaçlayan Fırat Kalkanı Harekâtı'nın memnuniyetle karşılandığı açıklamıştır. 2016 yılında bölgesel gelişmelerin masaya yatırıldığı, fikir teatisinde bulunulduğu ve ikili ilişkilerinin derinleştirilmesine yönelik olanakların görüşüldüğü karşılıklı üst düzey diplomatik ziyaretler de yoğun bir şekilde devam etmiştir.²⁸⁸ Kral Selman'ın, 12-13 Nisan tarihlerinde Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaret, ikili ilişkilere yeni bir ivme kazandırmıştır. Ziyarete, Suudi-Türk Koordinasyon Konseyi'nin kurulmasını öngören mutabakat zaptı imzalanmıştır. İki ülke dışişleri bakanları himayesinde çalışacak olan bu mekanizma kapsamında, güvenlik, terörizm, askeri, ticari, finans, yatırım, sosyal ve kültürel alanlarda alt çalışma grupları faaliyetler yürüteceklerdir²⁸⁹.

Türkiye ile Suudi Arabistan arasında, 8 milyar dolara ulaşan ticaret hacminin daha da artırılması için çaba sarf edilmektedir. Bu bağlamda Suudi Arabistanlı yatırımcılar, Türkiye ekonomisinde ayrıcalıklı bir konum elde etmişken, Türk yatırımcılar da Suudi Arabistan'da yapılan altyapı projelerinde yer almaktadır. İki ülkenin, iş adamları tarafından

²⁸⁷ Akdoğan, İ., Üçağaç, A., 2017, 250-251.

²⁸⁸ Akdoğan, İ., Üçağaç, A., 2017, 252.

²⁸⁹ Akdoğan, İ., Üçağaç, A., 2017, 253.

oluşturulan Türkiye-Suudi Arabistan İş Konseyi de, ticari ilişkilerin geliştirilmesine destek verilmesi yönünde çalışmalar yapmaktadır²⁹⁰.

3.1.5. Katar Krizi'nin Etkisi

Katar, geleneksel monarşi rejimi ile yönetilmektedir. El Thani Hanedanı yönetimde bulunmaktadır. 1870'lere kadar Katar'ın denetimi, 1783'te Bahreyn'i denetimlerine alan el-Halife hanedanının elinde bulunmaktaydı. Bu tarihte El-Thani hanedanının, Osmanlı'nın süzeranlığını kabul etmesiyle beraber, el-Halife hanedanı, Katar'ı terk etmek zorunda kalmıştır. I . Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı'nın etkisi altında kalan Katar, 1916'da İngiltere'nin denetimine girmiştir. Söz konusu tarihte iki ülke arasında yapılan bir anlaşmayla Katar da, Bahreyn ve Kuveyt gibi İngiliz sömürgesi haline getirilmekte ve bu bağlamda Londra'nın izni olmadan, bir başka devlete toprak terk etmekten, herhangi bir taviz vermekten ve anlaşma yapmaktan vazgeçmeyi kabul ederek, İngiltere'nin protektorası olmaktadır. Katar, aynı statüdeki diğer bölge ülkeleri gibi 1971'de bağımsızlığını kazanmıştır.²⁹¹ Katar, aynı tarihlerde BM'ye ve Arap Birliği'ne, 1981 yılında da Körfez İş birliği Konseyi'ne üye olmuştur.²⁹² Kuzeyde Basra Körfezi, güneyde ise, Suudi Arabistan ve BAE'yle çevrili olan Katar'da, 824,789 (Temmuz 2008) dolayındaki nüfusun % 70'ini yabancılar oluşturmakta ve iş gücünün de %90'ı yabancılardan meydana gelmektedir. Nüfusun sadece 200 bin dolayındaki kısmı Katar vatandaşıdır.²⁹³

Bölge geneline bakıldığında Katar'ın jeopolitik konumu ve iki yönetici ailenin de Vahhabi inancına bağlı olmalarından dolayı Suudi Arabistan ile yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Katar bölgesel ve küresel sorunların birçoğunda Suudi Arabistan'ı izlemektedir. Katar, 1995 yılında yapılan ve yönetimin daha genç bir kadroya geçtiği zamana kadar, bölgede Suudi Arabistan'ın gölgesinde dış politikasını oluşturan bir devlet görünümündeydi. Sosyal ve ideolojik benzerliklere sahip olan bu iki ülke, gerek petrol

²⁹⁰ İnternet: El-Mısri, A. "Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri ivme kazanıyor". (Eylül,2016). Anadolu Ajansı. Web: <https://aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-suudi-arabistan-iliskileri-ivme-kazaniyor/655768#> adresinden 15 Nisan 2018'de alınmıştır.

²⁹¹ Gerçeksever, 2005, 348.

²⁹² Konya Ticaret Odası. (2017). **Katar Ülke Raporu**, Konya: Dış Ticaret Müdürlüğü, 3.

²⁹³ Kaya, B. (2009). Orta Doğu'da "Küçük" Ama "Önemli" Olabilmek: "Katar" Örneği. **Akademik ORTADOĞU**, 4(1), 44.

politikalarını gerekse bölgesel dış politikalarını ortak olarak belirlemektedirler. Ancak bu yıldan sonra Katar, adeta geçmişinden öç alırcasına bir Suudi karşıtı politika takip etmeye başlamıştır. Katar yeni dış politikasıyla KİK ülkeleri arasında provokatif olmakla suçlanmaktadır²⁹⁴.

Katar'ı, bugünkü konumuna getiren aktör şüphesiz Şeyh Hamad'dır. Haziran 1995'te bir saray darbesiyle babasının koltuğuna oturan Şey Hamad, Haziran 2013'te de koltuğu oğlu Şeyh Temim bin Hamad El-Sani'ye devretmiştir.²⁹⁵ Hâlen Katar Emiri olan Şeyh Temim, göreve gelir gelmez "Arap Bahar'ının" Katar lehine sonuçlar üretecek şekilde yönlendirilmesine çalışmış, Suriye'deki iç savaşa müdahil olmuş, Taliban ve Hamas gibi örgütlerle barış görüşmelerini yürütmüş, Sudan krizinin çözümü gibi konularda Katar'ın rolünü ve müdahalelerini artırmıştır. Şeyh Tamim, bunları yaparken çalışmalarının kaynağını ülkesinin devasa gaz rezervlerinden elde ettiği millî gelire dayandırmıştır²⁹⁶. Katar'ın, dış politikasının temelinde şu denklem yatmaktadır: Jeopolitik düzlemde çatışmaları arabuluculuk ve tarafsızlık politikası izlemek, kendi güvenliğini garanti altına almak ve kendine atfettiği liderlik konumu yeniden üretmek, diğer yandan da sosyolojik düzlemde bölgede harekete geçen toplumsal fay hatlarının kesintiye uğramadan gelişim göstermesini sağlamaya çalışmaktadır.²⁹⁷ Katar'ın, özellikle Suudi Arabistan ile sınır sorunu, Bahreyn ile de Huvar adaları sorunu, bu ülkenin komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesine sürekli engel oluşturmuştur²⁹⁸. Son dönemde ortaya çıkan Katar Krizi ve Türkiye'nin tutumu, genel olarak KİK ülkeleri-Türkiye ilişkilerinin gelişimini etkileyen faktörlerden biri haline gelmiştir.

3.1.5.1. Katar Krizi'nin süreci

5 Haziran 2017 tarihinde, Suudi Arabistan'ın başını çektiği Mısır, BAE ve Bahreyn'in içinde bulunduğu Arap bloku, ortak bir tavır sergileyerek birden bire Katar'la bütün diplomatik ilişkilerini kestiğini ve ticari ilişkilerini askıya aldığını duyurdu. Kendi

²⁹⁴ Gerçeksever, 2005, 354.

²⁹⁵ Akkaya, N., Elrantisi, M. (2015). "Arap Baharı Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti", SETA, 138, 8.

²⁹⁶ Erkin, B. (2017). "Değişen ABD Politikalarının Bir Yansıması Olarak Katar Krizi". Türk Akademisi Siyasi Stratejik Araştırmalar Vakfı, 2.

²⁹⁷ Aslan, A. (2014). "Körfez İşbirliği Konseyi'nde Diplomatik Çatlak", SETA Perspektif, 38, 4.

²⁹⁸ Gerçeksever, 2005, 355.

diplomatik temsilcilerini geri çağıran bu ülkeler, Katar'ın diplomatik temsilcilerinin ülkelerini terk etmesi için 48 saat süre tanıdılar. Dahası, 14 gün içinde Katar vatandaşlarının kendi ülkelerini terk etmesini istemekle kalmayan Arap bloku, tavırlarını sertleştirmek suretiyle hava sahalarını, kara sınırlarını ve deniz limanlarını Katar'ın kullanımına kapattı²⁹⁹.

Katar'ın, diğer Körfez ülkelerinden ayrılan dış politikası (özellikle İran konusunda), Müslüman Kardeşler'e farklı yaklaşımları, Al-Jazeera televizyonunun 'kışkırtıcı' yayınları, BAE'nin bölgesel ekonomik merkez olma hususunda Katar'la rekabeti ve ABD'nin konuyla ilgili çelişkili tutumu, krize yol açan başlıca faktörlerdir. Tabiatıyla Katar'a karşı tutum alan ülkelerin gerekçeleri arasında farklılıklar görülmektedir³⁰⁰.

Arap bloku, Katar'a yönelik son derece ağır birtakım suçlamalarda bulundu. Bu suçlamalar arasından en fazla göze çarpanlar şunlardır; ülkesinde terör örgütlerini barındırma, İhvan üyelerine ev sahipliği yapma, El-Kaide ve IŞİD fikrini yayma, Suudi Arabistan'da, İran destekli Şii gruplara destek çıkma, Sina Yarımadası'nda terör örgütlerini destekleme, Yemen'de, Husilerle iş birliği yapma ve basın-yayın organlarında terör örgütlerinin propagandasını yapma³⁰¹.

Katar ise, dört ülkenin suçlamalarını kabul etmeyip, bu ülkeleri, Katar'ın içişlerine müdahale etmekle suçladı. Katar Başbakanı Şeyh Abdullah bin Nasır bin Halife Al Sani, Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve Mısır'ın Katar'a uyguladığı ablukanın, ülkenin içişlerine müdahaleyi hedeflediğini ve bunun kabul edilemez olduğunu söylemiştir. Krizin çözümüne ilişkin de değerlendirmelerde bulunan Al Sani, şunları kaydetti: "Katar'ın egemenliği ve içişlerine müdahale etmeme koşuluyla, krizin tek çözüm yolu diyalogdur.

---

²⁹⁹ Akdoğan, İ. (2017). "Katar Krizi: Değişen Bölgesel Güç Dengisinin İlk Pratik Yanısması". *Ortadoğu Analiz*, 9 (81), 18.

³⁰⁰ Diriöz, A. (2017). "Körfez'de Katar Krizi Sonucu Bölgesel Ayrışma ve ABD'nin Bölgesel Vizyon Eksiklikleri". *Ortadoğu Analiz*, (9)81, 29.

³⁰¹ Akdoğan, 2017, 18.

Katar'a abluka uygulayan ülkelerin, herhangi bir delili varsa, kanıtını ortaya koysun ki, karşılıklı saygı çerçevesinde tartışalım.³⁰²

Boykot eden ülkeler, Katar'a 13 maddelik talep listesi ilemiştir, üstelik kabul edilmesi için Katar'a 10 gün süre verilmiştir, Katar'a iletilen talepler şu şekildedir:

1. İran'la diplomatik ilişkileri kesmesi ve İran'daki ofislerini kapatması, İran Devrim Muhafızları üyelerini Katar'dan göndermesi, İran'la askeri iş birliğini sonlandırması, İran'la ticarete ABD yaptırımlarına uyması,
2. Müslüman Kardeşler, DEAŞ, El Kaide ve Lübnan Hizbullah'ı gibi 'terörist organizasyonlarla' ilişkisini bitirmesi, Resmi olarak bu yapıları terörist ilan etmesi.
3. Al Jazeera'yi ve bağlantılı istasyonlarını kapatması.
4. Arabi21, Rassd, Al Arabiya Al-Jadeed ve Middle East Eye da dâhil olmak üzere direkt veya dolaylı yoldan Katar fonlu olan medya kuruluşlarını kapatması.
5. Türkiye'nin Katar'daki askeri varlığını derhal iptal etmesi. Katar toprağında Türkiye'yle askeri iş birliğini bitirmesi.
6. Suudi Arabistan, BAE, Mısır, Bahreyn, ABD, Kanada ve diğer ülkeler tarafından terörist olarak görülen kişiler, gruplar ve organizasyonlara her türlü yardımı kesmesi.
7. Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn tarafından aranan teröristleri teslim etmesi, Mal varlıklarını dondurması, hareketleri ve finansal durumları ile ilgili istenen bilgileri paylaşması.
8. Başka ülkelerin içişlerine karışmayı kesmesi, Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn vatandaşlarına Katar vatandaşlığı vermemesi, Katar vatandaşlığı bulunanların kendi ülkelerinin yasalarını ihlal etmeleri durumunda pasaportlarını iptal etmesi.
9. Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn'deki muhalif gruplarla tüm ilişkileri kesmesi, Katar'ın bu gruplarla önceki ilişkileri ve bu gruplara sunduğu desteğin tüm belgelerini teslim etmesi,
10. Katar'ın politikaları nedeniyle son yıllarda yaşanan can ve mal kayıpları için tazminat ödemesi, tazminat miktarı daha sonra Katar'la birlikte belirlenecek.

³⁰² İnternet: "Krizin amacı Katar'ın içişlerine müdahale". (2017, Kasım). Dünya Bülteni, Web: <http://www.dunyabulteni.net/irak/412174/krizin-amaci-katarin-icislerine-mudahale> 12 Aralık 2017'de alınmıştır.

11. Askeri, politik, sosyal ve ekonomik olarak diğer Körfez ve Arap ülkeleriyle 2014'te Suudi Arabistan'da belirlenen çizgiye gelmesi.
12. Tüm talepler Katar'a ulaştıktan sonra 10 gün içerisinde kabul edilmezse, talep listesi geçersiz olacaktır. Bu doküman, Katar'ın talepleri kabul etmemesi durumunda ülkelerin ne yapacağını açıklamaz.
13. Taleplerin kabulünden sonra ilk yıl için aylık denetimlere razı olması, İkinci yılda her çeyrekte, takip eden 10 yılda ise yıllık denetimleri kabul etmesi.³⁰³

Ancak Katar, talepler listesini reddettiğini açıklamıştır. Katar Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed bin Abdurrahman El-Sani, listenin “mantıklı ve uygulanabilir” olmadığını, Al Jazeera kanalı'nın da, kapatılma talebinin ifade özgürlüğünü engelleme olduğunu belirtmiştir³⁰⁴.

3.1.5.2. Bahreyn – Katar ilişkileri

İran'dan sonra, Katar, Bahreyn için bir başka bölgesel tehdit kaynağıdır, kabile yapılarının çok önemli olduğu bölgede, iki ülkedeki hanedanların tarihten gelen düşmanlıkları ve aralarındaki toprak sorunları, iki ülke ilişkilerinin sağlam bir zeminde olmadığını gösteren sorunlardır.³⁰⁵ Huvar adaları sorunu yüzünden, iki ülke arasındaki ilişkilerin 1986'da bir askeri çatışmaya dönüşmesi, Suudi Arabistan'ın devreye girmesiyle önlenebilmiştir.³⁰⁶ Bahreyn, Katar ile gergin bir ilişkiye sahip olup, iki ülkenin arasında birçok kez sona ermeyi kadar varmıştı. Ara sıra Bahreyn-Katar ilişkileri yumuşama dönemleri yaşamıştır, örneğin, 2006 yılında iki ülke arasında bir köprü inşa etme kararı³⁰⁷ gibi, ancak bu durum her an hızlı şekilde bir gerginliğe dönebilir. Bahreyn, Katar', İran'ın Körfez'deki

³⁰³ İnternet: “Körfez ülkelerinden Katar'a 13 maddelik talep listesi ve 10 gün süre!”. (2017, Haziran). Haber Türk. Web: <http://www.haberturk.com/haber/haber/1540368-korfez-ulkelerinden-katar-a-13-maddelik-talep-listesi-ve-10-gun-sure> 18 Nisan 2018'de alınmıştır.

³⁰⁴ İnternet: “Katar 13 maddelik talep listesini reddetti”. (2017, Haziran). BBC. Web: <http://www.bbc.com/turkce/40392468> 1 Nisan 2018'de alınmıştır.

³⁰⁵ Gerçeksever, 2005, 345.

³⁰⁶ Gerçeksever, 2005, 355.

³⁰⁷ İnternet: “Bahreyn Katar İlişkileri”. (2006, Haziran). Bahreyn Resmi Haber Ajansı. Web: <http://www.bna.bh/portal/news/77606?date=2011-03-16> 18 Nisan 2018'de alınmıştır.

göstermelik adayı olarak görmektedir ve Katar politikalarının, Bahreyn'e zarar verebileceğinden endişelenmektedir³⁰⁸.

2014 yılında, iki ülke arasındaki gerginlik tekrar tırmandı. Mart ayında, Bahreyn, BAE ve Suudi Arabistan ile birlikte, Katar'ın "içişlerine müdahale etmesini" ve Katar'ın KİK içinde imzaladığı güvenlik anlaşmasını, fiili olarak yerine getirmediğini gerekçe göstererek Doha'dan büyükelçilerini çekmişti. Ancak, Kasım ayında üç ülke, yeni bir sayfa açıp büyükelçilerini tekrar Katar'a göndermeye karar vermiştir.³⁰⁹ Üç yıl ardından Şubat 2017'de, Bahreyn Başbakanı Şeyh Halife bin Salman El-Halife ve aynı yılda Mart ayında Veliht prensin, Katar'a gidişleri,³¹⁰ ikili ilişkilerinin üzerine beklenen olumlu yansımaları yerine, üç ay sonra Katar Krizi başlamasıyla zıddı bir noktayı varmıştır.

3.1.5.3. Katar Krizi ve Bahreyn'in tutumu

Daha önce belirtildiği gibi, Bahreyn, dış politikası açısından Arabistan'a bağımlı bir politika izlemektedir. Krizi başlatılan duyurunun, ilk defa Bahreyn tarafından açıklandığını ve bunu müteakiben Suudi Arabistan'ın açıklamasını geldiğini görebiliriz, hatta Suudi Arabistan açıklamasında, Doha'daki yetkililer tarafından desteklenen terörist operasyonlara maruz kalan kardeş ülke Bahreyn'in dayanışmayla karar verdiğini belirtmiştir³¹¹.

2011'den itibaren Bahreyn, Katar krizinden, Yemen iç savaşına ve İran'ı sınırlamaktan, Mısır'daki rejimi desteklemeye, Lübnanlı Hizbullah'ı zayıflatmaya kadar tüm bölgesel konularda, bütün Arap Körfez devletlerini daha yakın bir çizgiye getirmiş olan Riyad ve Abu Dabi'nin mali ve güvenlik desteğine karşılık olarak, büyük miktarlarda otonomiden

³⁰⁸ Alhamad, T. (1997). "Will the Gulf Monarchies Work Together?". Middle East Quarterly, 4(1), 47-54.

³⁰⁹ İnternet: "Türk, Elçiler Katar'a dönüyor". (2014, Kasım). Aljazeera, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/elciler-katara-donuyor> 18 Nisan 2018'de alınmıştır.

³¹⁰ İnternet: "wazir alkharijia: mustaqbal waeid amam albahrayn waqatara iithr ziyarat rayiys alwuzara' wawalii aleahd". (2017, Mart). Alwasat Gazetesi. Web: <http://www.alwasatnews.com/news/1217450.html# 5> Aralık 2018'de alınmıştır.

³¹¹ İnternet: "Saudi Arabia Statement on the severance of relations with Qatar ".(2017, Haziran). Alsharq Alawsat, Web: <https://aawsat.com/home/article/943971/%D8%A8%D9%8A%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%88%D8%AF%D9%8A%D8%A9-%D8%A8%D8%B4%D8%A3%D9%86-%D9%82%D8%B7%D8%B9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%82%D8%A7%D8%AA-%D9%85%D8%B9-%D9%82%D8%B7%D8%B1> 7 Aralık 2018'de alınmıştır.

feragat etmiştir. Bahreyn, 5 Haziran sabahı Katar'la olan bağlarını kestiğini açıklayan ilk ülke olmasına rağmen, emirler Riyad'dan çıkmıştır. Körfez'deki anlaşmazlık başladığından beri, Bahreyn'in, Katar'a ilişkin uzun zamandır süren ihtilafı rutin bir temelde iken, Doha'ya yönelik son krizde, Bahreyn'in sert suçlamalarıyla kendini göstermiştir. Bahreynli görevliler, ada krallığındaki kışkırtıcı eylem hazırlamalarından ve takımadadaki İran destekli terör destekçiliğinden, Katarlı meslektaşlarını suçlamışlardır. Bahreyn medya kuruluşları, artık İran İslam Cumhuriyetinden bahseder gibi, Katar "Rejimi"ne ("Devleti" değil) atıfta bulunmaktadır. Dahası Bahreynli savcı, iki Şii muhalefet liderini, Doha ile iletişim/gözetim kurmakla suçlamıştır. Bahreyn'deki otoriteler, Katar vatandaşlarının ve yerleşiklerinin, Bahreyn'e vizesiz girişlerine izin vermeyeceklerini ilan etmişlerdir.³¹² Üstelik Bahreyn, Katar'a "sempati veya ayrıcalık" gösterilmesini veyahutta Bahreyn'in ilişkileri yıkma ve Katar üzerinde ekonomik ve sınır kısıtlamaları uygulama kararına herhangi bir şekilde itiraz edilmesini, beş yıla kadar hapis ve para cezası ile cezalandırılabilir bir suç ilan etmiştir³¹³.

Bahreyn, Katar'ı, "Bahreyn muhalefeti tahrik/teşvik ettiğini" ileri sürmektedir. Bahreyn devlet televizyonu, El-Vifak Cemiyeti'nin Genel Sekreteri Ali Selman ve Katar'ın eski dışişleri bakanı Hamad bin Jasim El-Sani arasındaki telefon kayıtlarını yayınlayarak, Katar'ın, Bahreyn iç işlerin müdahale ettiğini ve 2011 olaylarında rol aldığını kanıtlamak istemiştir.³¹⁴ Katar ise, Bahreyn'in "istikrarını ve güvenliğini sarsma girişimi" suçlamalarını kabul etmemiştir ve Bahreyn muhalefeti ve Katar yetkilileri arasındaki görüşmelerden, Manama'daki yetkililerin haberdar olduğunu belirtmiştir³¹⁵.

³¹² Al-Jaber, K., Cafieroe, G. (Kasım, 2017). " Reopening Bahrain and Qatar's Territorial Dispute", The peninsula Qatar. Web: <https://www.thepeninsulaqatar.com/opinion/18/11/2017/Reopening-Bahrain-and-Qatar%E2%80%99s-territorial-dispute> adresinden 8 Aralık 2018'de alınmıştır.

³¹³ İnternet: DeYoung, K. "Bahrain and UAE criminalize 'sympathy' for Qatar". (2017, Haziran). The Washington post. Web: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/bahrain-and-uae-criminalize-sympathy-for-qatar/2017/06/08/ce74a666-4c70-11e7-9669-250d0b15f83b_story.html?noredirect=on&utm_term=.5df2b5384056 adresinden 15 Aralık 2018'de alınmıştır.

³¹⁴ Abusafi, T. , Hamad bin Jassim and Ali Salman's call reveals the Qatari plot. (2017, Ağustos,17). Alayam, 1.

³¹⁵ İnternet: "Bahreyn'de 3 muhalife "Katar'a casusluk" suçlaması". (Kasım, 2017). My net. Web: <http://www.mynet.com/haber/guncel/bahreynde-3-muhalife-katara-casusluk-suclamasi-3385464-1> 29 Aralık 2017'de alınmıştır.

Bu bağlamda, Bahreyn İçişleri Bakanlığı, Mohammed Suleyman Haydar adında Katarlı bir iş adamının, 'El-Vifak' muhalif cemiyetini 5 yıl boyunca finanse ettiğini açıklamıştır. Bahreyn İçişleri Bakanı'nın açıklamalarına göre, 'El-Vifak' elde ettiği mali yardımları terör operasyonları için kullanmıştır. Ayrıca sosyal düzeyde, Bahreyn 2011 yılında krizi yaşarken, Katar Bahreyn'in demografik yapısını bozmak amacıyla Bahreynli ailelere, Katar vatandaşlığı vermiştir. Bunun yanı sıra, Al-Jazeera TV ve Al-Jazeera İngilizce kanalları, gerçekleri tahrif ederek Bahreyn aleyhinde yayınlar yapmıştır.³¹⁶ Bahreyn Dışişleri Bakan Vekili Vahid Mubarek Seyyar, Arap Birliği Dışişleri Bakanları 148'inci Toplantısında yaptığı açıklamaya göre, Katar'la ilgili Bahreyn yönetimini devirmeyi destekleyen üst düzeyde belgeler olduğunu iddia etmiştir. Katar'ın Al Jazeera kanalı, Bahreyn hakkında 600 yalan haber, rapor ve film hazırlayıp, 8 dile tercüme ettirdiğini söylemiştir³¹⁷.

Bahreyn, 13 maddelik talep listesini dışında, Katar'ın KİK üyeliğini dondurma çağrısında bulunmuştur; Bahreyn Dışişleri Bakanı Halit bin Ahmed el-Halife, ambargo uygulayan ülkelerin isteklerini yerine getirinceye kadar, Katar'ın KİK üyeliğinin dondurulmasını istemiştir. El-Halife, Twitter hesabından yaptığı açıklamada, "KİK'in korunması için, atılması gereken doğru adım, ambargo uygulayan ülkelerin isteklerini yerine getirinceye kadar, Katar'ın üyeliğinin dondurulmasıdır. Bunu yapmadığı takdirde, "Katar'ın KİK'ten çıkması bizim için iyi olacaktır." ifadesini kullanmıştır³¹⁸.

Bunun yanı sıra, Bahreyn, 2001 yılında Katar'la çözülmüş sınır sorununu yeniden ortaya çıkartmayı çalışmıştır. İki ülke arasındaki sınır soruna ilişkin olarak, 1991'de Doha, hâkimiyet anlaşmazlığını, Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) iletmiştir. Mart 2001'de UAD, Zubara ve Janan Adalarını Katar'a, Huvar Adalarını da Bahreyn'e resmi bir kararlar vermiştir. UAD, aynı zamanda anlaşmazlık konusu iki resifin toprak statüsüne ilişkin kararda bulunmuştur: Al Dibal (Katar'a verilmiş) ve Al Jaradah (Bahreyn'e verilmiştir).

³¹⁶ Kayf najahat albahrayn fi'ihbat almuaamarat alqatariat al'iiraniya?. (11 Ağustos 2017). Akhbar Alkhaleej,5.

³¹⁷ İnternet "Arap Birliği Dışişleri Bakanları 148'inci Toplantısı". (2017, Eylül). Anadolu Ajansı, Web: <http://www.mynet.com/haber/guncel/arap-birligi-disisleri-bakanlari-148inci-toplantisi-3251190-1> 30 Aralık 2017'de alınmıştır.

³¹⁸ @khalidalkhalifa, "الخطوة الصحيحة للحفاظ على مجلس التعاون هي تجميد عضوية قطر في المجلس حتى تحكم عقلها و تتجاوب مع مطالب دولنا و الا فنحن بخير بخروجها من المجلس", Twitter, 29 Ekim 2017, <https://twitter.com/khalidalkhalifa/status/924745052311707648>

Bu 2001 kararı, UAD'ın önüne getirilmiş en karışık dava olmuş ve onun çözümü, iki Arap devletinin uluslararası mahkeme aracılığıyla bir hâkimiyet anlaşmazlığını tek seferde çözdüğü dava olmuştur. UAD'nin hükmüne rağmen, Manama'da, Doha'nın Bahreyn'in hâkimiyetini ihlali olarak, Zubara'yı kontrolüne ilişkin açık bir görüş bulunmaktadır. Bahreyn, 4 Kasım'da Zubara adasının, bu adanın "kuzey bölgesinde Katar yönetiminin meşruluğunu reddetmeye ilişkin, "her hakka" sahip olan Bahreynlilerden "zorla koparılmış" olduğunu ilan eden bir basın bülteni ("Hâkimiyet ve meşru haklar: Tarihi gerçekler") yayınladı. Bildiride, "Bahreyn, tahammül edilemeze tahammül ettiği ve KİK'i ikili görüş farklarından uzaklaştırmak için, kendi uluslararası olarak belgelediği tarihi hakların çoğunu teslim ettiği" yer almaktadır. KİK'inin 1981'deki kuruluşuna atıfta bulunarak, bildiri Manama'daki liderliğin "hak iddiasını ertelemeyi kabul ettiğini, kayıpları kabul ettiğini ve Körfezin birliğini sağlamak için, sahip olduklarından vazgeçtiğini" onaylamıştır. Bahreyn'in, Zubara'ya ilişkin nasıl davranacağı veya eylemde bulunup bulunmayacağı konusu belirsiz olmasına rağmen, Manama'nın bu toprak anlaşmazlığını yeniden açması, Katar krizinin tarihi ve (kabileye) ait boyutlarına işaret etmektedir. Görünüşe bakılırsa, Bahreyn'in, Katar'a yönelik bütün şikâyetleri yayınlanmaktadır. Oysa Manama, en azından sembolik ve prensipte Bahreyn'le Katar'ı birleştiren altı-üyeli Konseyin yararına, geçtiğimiz 16 yıl boyunca bu konu hakkında sessiz kalmıştır³¹⁹.

Öte yandan, Bahreyn Kralı, Katar'ın yer alacağı Körfez zirveleri ve toplantılarına katılmayacaklarını söylemiştir. Başkent Manama'daki el-Kudaybiye Sarayı'nda başkanlık ettiği Bakanlar Kurulu toplantısında, "*Katar, bugün sözleşme ve antlaşmaların yanı sıra, Körfez İşbirliği Konseyi'ni (KİK) ayakta tutan bağlara saygı göstermediğini ispatladı ve KİK üyesi ülkelerin güvenliğini hedef alan politikalar izledi.*" demiştir. Katar'ın "*üslubunu düzelterek*", Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve Mısır'ın taleplerine olumlu karşılık vermesi gerektiğini ifade eden el-Halife, aksi halde Katar'ın yer alacağı Körfez zirveleri ve toplantılarına katılmayacaklarını söyledi. KİK'in güçlü ve birbirine bağlı bir oluşum olduğuna dikkat çeken el-Halife, "*Dışarıdan güç almaya çalışarak, kardeşlerinin güvenliğini tehdit edenlere karşı daha kararlı adımlar atmanın zamanı gelmiştir. Hayırlı*

³¹⁹ İnternet: Al-Jaber, K., Cafieroe, G. (Kasım, 2017). "Reopening Bahrain and Qatar's Territorial Dispute", The peninsula Qatar. Web: <https://www.thepeninsulaqatar.com/opinion/18/11/2017/Reopening-Bahrain-and-Qatar%E2%80%99s-territorial-dispute> adresinden 8 Aralık 2018'de alınmıştır.

toplantılar ile zirvelerin, bu sistemin (KİK) iyiliğini istemeyen hatta engeller çıkaranlarla yapılması mümkün değildir.” belirtmiştir³²⁰.

3.1.5.4. Katar Krizi ve Türkiye'nin tutumu

Türkiye, Katar Krizini hal yoluna koymak için aktif bir diplomasi yürütmüştür. Krizin başından beri Katar'a güçlü bir şekilde destek veren Türkiye, aynı zamanda Suudilerle uzlaşısı için çağrıda bulunmuştur. 22 Haziran'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Suudi Kralı Selman ile telefonda görüşmüş ve sorunun barışçıl yollarla çözülmesini arzu ettiklerini iletmiştir. Ancak bu görüşmeden bir gün sonra, Türkiye'nin askeri üssünün kapatılmasının da aralarında olduğu talep listesinin açıklanması ile Türk tarafı memnuniyetsizliğini gizlememiştir.³²¹ Katar, Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkilerinde hep ayrı bir yerde durdu. Suriye konusu, Mısır darbe süreci ve Türkiye ile ilişkiler konusunda diğer Körfez ülkelerinden farklı duruşları vardı³²².

Türkiye için de, krizin önemli ekonomik ve politik sonuçları söz konusudur. Türkiye ile Suudi Arabistan petrol fiyatlarındaki düşüşten önce 8 milyar dolar dış ticaret hacmine ulaşabilmiştir. Ayrıca, Türkiye'de, bugün 500'ü aşkın Suudi Arabistan sermayeli şirket olduğu tahmin edilmektedir. Benzer biçimde Türkiye ile Katar arasında 1 milyar doları aşacak bir dış ticaret potansiyeli söz konusudur. Katar, Türkiye'nin doğalgaz ithalatında arz güvenliğini sağlamak açısından da önemli bir ülkedir. Ayrıca Katar, sahip olduğu finansal servetin büyüklüğüyle Türkiye için, çok önemli doğrudan yabancı yatırım kaynağıdır. Bu nedenle, Katar krizinin bir an önce çözülmesi, Türkiye ekonomisi için de önem arz etmektedir³²³.

Aslında Katar ve Türkiye, Ortadoğu bölgesinde son zamanlarda yaşanan gelişmelere yönelik izledikleri politikaları büyük ölçüde örtüşmüştür. Dünyanın üçüncü büyük doğalgaz rezervlerine sahip ve dünyanın en büyük LNG ihracatçısı olan Katar, büyüyen

³²⁰ Bahrain News, (31 Ekim 2017). Akhbr Alkhaleej, 2.

³²¹ İnternet: Özdemir, Ç. (Temmuz, 2017). “Katar krizi ve Türkiye'nin riskli oyunu”. Deutsche Well. Web: <http://p.dw.com/p/2fvCD> adresinden 2 Mart 2018'de alınmıştır.

³²² İnternet: Dağlı, T. (Ocak 2015). “10 Maddede Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri”, Sabah, Web: <https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/10-maddede-turkiyesuudi-arabistan-iliskileri> 15 Nisan 2018'de alınmıştır.

³²³ Öztürkler, H. (2017). “Katar Krizinin Ekonomi Politikası”. **Ortadoğu Analiz**, 9(81), 78-80.

ekonomisi ve artan bölgesel nüfuzu nedeniyle, Türkiye için bölgede önemli bir ülke haline gelmiştir. Ortadoğu’da meydana gelen gelişmeler ve bölgenin barış ve istikrarının sağlanmasına ilişkin, Ankara ve Doha arasındaki siyasi iş birliği son zamanlarda iyice güçlenmiştir. Ayrıca Basra Körfezi’nde diğer ülkelere nispeten güçlü ve etkili bölgesel aktörler olan Suudi Arabistan ve İran’ı dengeleme hususunda Katar, Türkiye’yle ilişkilerine stratejik önem atfetmektedir. Arap Baharı sürecinde, dış politika öncelik ve hedeflerinin büyük oranda örtüşmesi, Türkiye ve Katar’ın bölgedeki gelişmelere yönelik siyasi iş birliğini iyice güçlendirmiştir. Her iki ülke de, rejim karşıtı göstericilere ekonomik, siyasi ve diplomatik açıdan destek çıkmışlardır. Mısır darbesi konusunda da Katar, Türkiye’ye benzer tavır almış ve Müslüman Kardeşler’i desteklemiştir.³²⁴ Katar’ın, yeni Emir döneminde gerçekleştirdiği en önemli diplomatik-askeri girişim ise, Türkiye ile ilişkilerin kısmen ‘ittifak’ düzeyine çıkarılmasıdır. Bu bağlamda Katar, Ankara’nın 3,000 askerin görev yapacağı Körfez ve Ortadoğu bölgesindeki ilk askeri üssünü Katar’da kurmasını onaylamıştır³²⁵.

3.1.5.5. Türkiye- Bahreyn ilişkileri ve Katar krizi

Geçmişte siyasi ve ekonomik istikrar bölgesi olan Körfez Arap İşbirliği Konseyi’nin geleceği, son yaşananlarla belirsizleşmiştir. Türkiye gibi, hem Katar hem de Suudi Arabistan’la ilişkilerine önem veren ülkeler için bu ayrışma sakıncalıdır.³²⁶ Katar Krizi sonrası, Türkiye’nin Katar’ın yanındaki ısrarlı duruşu, Suudi Arabistan tarafından kendisine yönelik bir hamle olarak algılanıyor ve bundan dolayı Suudi Arabistan-Türkiye ilişkileri tekrar gerginliğe dönüşmüş bulunmaktadır. Suudi Arabistan’ın yanında yer alan Bahreyn, bu gelişmelerden etkilenecektir ve Bahreyn’in, Katar’a yönelik sert tutumu, Türkiye ve Bahreyn arasındaki ilişkilerin üzerinde olumsuz yansımaları getirecektir.

Bahreyn Dışişleri Bakanı Şeyh Halit el-Halife’nin, tezatlı açıklamalarına bakıldığında, bunu net bir şekilde görebiliriz. Çünkü Türkiye’nin, Katar’daki askeri mevcudiyetinin,

³²⁴ Ataman, M., Akdoğan, İ., (2013). “Türkiye’nin Körfez Ülkeleri ve Ürdün Politikası 2013”. Sakarya Üniversitesi, 8-9.

³²⁵ İnternet: Yetim, M. (Temmuz, 2017). “Katar ve ‘Arap Baharı’ Süreci: Dönüşen Bölgesel İlişkiler Derinleşen Kaygılar”. ORSAM, Web: <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/13908?dil=tr> adresinden 28 Nisan 2018’de alınmıştır.

³²⁶ Diriöz, 2017, 29.

devam eden bir Körfez kriziyle hiç bir ilişkisi olmadığını ifade etmesinden sadece iki hafta sonra, Katar'ın başkenti Doha'da Türk birliklerinin uzun süreli yerleştirilmesine açıkça atıfta bulunarak, bölgesel bir diplomatik anlaşmazlık içerisinde “askeri gerginlik” yaratmakla suçlamıştır.

El-Halife, “Katar’la olan anlaşmazlık, politik ve güvenlik anlaşmazlığıdır ve hiçbir zaman askeri nitelikli olmamıştır”, “Ancak zırhlı araçlarıyla birlikte yabancı birliklerin yerleştirilmesi, Katar’ın sonuçlarına katlanacağı askeri gerginliktir.” demiştir. Türk basınına göre, Bahreyn Dışişleri Bakanı, Türk mevkidaşıyla ortak basın konferansı sırasında “Bu üs ortaya çıkabilecek tehditlerden bölgedeki ülkeleri korumak için kurulmuştur. Bizimle Katar arasındaki durumlarla ilgili değildir.” demiştir. Türkiye dış işleri bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, basın konferansında Katar’daki Türk üssüyle ilgili anlaşmayı, Arap Körfez bölgesindeki hiçbir ülke düşmanca görmemelidir demiştir. Ayrıca üssün kurulumunda, tüm Körfez ülkelerinin güvenlik ve istikrarına katkı sağlanması amaçlanmıştır demiştir³²⁷.

---

³²⁷ İnternet: “Bahrain’s FM in about-turn over Turkish base in Qatar”. (2017, Haziran). Aljazeera. Web: <https://www.aljazeera.com/news/2017/06/bahrain-fm-face-turkish-base-qatar-170626134509080.html> 27 Nisan 2018’de alınmıştır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti ile Bahreyn Krallığı arasındaki ilişkilerin ortaya çıkışını ve gelişimini, bu ilişkilerin kapsadığı alanları ve buna etki eden faktörleri araştırmayı hedeflemiştir. Bu anlamda, söz konusu bu çalışma, Arap ülkeleriyle birçok farklı alandaki ilişkilerini güçlendirmeyi ve Doğu ile yakınlaşmayı amaçlayan AKP'nin, Türkiye'de yönetime gelişinden sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu bir şekilde gelişmesi varsayımı dayanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, yıkılması sonucu kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ilk zamanlarda birçok faktörden dolayı Orta Doğu bölgesinde aktif olmamıştır ve Batı ile uyumlu bir dış politika izlemiştir. 2002 yılında iktidara gelen AKP, Türk Dış Politikasına yeni bir anlayış getirmiştir. Bu çerçevede Türkiye, komşularıyla sıfır problem politikası yanı sıra, komşu bölgeler ve ötesiyle iyi ilişkiler kurmak ve çok boyutlu bir dış politikayı izlemeyi başlamıştır. 2002 yılından sonra, Türkiye'nin, Müslüman halklar ve Orta Doğu ülkelerine bakışı değişmiştir. Ankara, daha önce görülmemiş bir şekilde bölgeye sosyal ve ekonomik anlamda angaje olmuştur, ekonomik çıkarları ve bölge istikrarını sağlama yönünde hareket etmiştir. Bu bakımdan, Türkiye'nin dış politikasını, KİK ülkelerine ayrı bir önem atfetmektedir.

Bu bağlamda, 1973 yılından bu yana iki ülke arasındaki resmi diplomatik ilişkilerin varlığına rağmen, iki ülke arasındaki iş birliğinin ancak 2000'li yıllardan sonra aktif olabildiğini/başlayabildiğini ve bu süreçten sonra ivme kazanabilmiştir.

2008 yılı hem Türkiye-KİK ilişkilerin hem de Türkiye-Bahreyn ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasıydı. O sene, Türkiye ve KİK arasındaki imzalanan Mutabakat Muhtırası, iki taraf arasındaki ilişkileri kurumsal bir temele oturtmuştur. Ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda stratejik diyalog ve iş birliğinin derinleşmesine zemin hazırlamıştır.

Türkiye-Bahreyn ilişkileri siyasi, ekonomik ve kültürel yönden önemli bir mesafe kaydetmiştir. Bahreyn- Türkiye ilişkileri 1973'ten 2017 yılına kadar gözden geçirildiğinde, ilişkilerin genelde iyi olduğunu ve düzeyini koruduğu görülmektedir. Siyasi ilişkilere bakıldığında, genel olarak, Türkiye ile Bahreyn arasında siyasi sorun bulunmamaktadır. Karşılıklı üst düzey ziyaretlere bakıldığında, Bahreyn Kralı'nın 2008 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ni ziyaret etmesi ilişkin gerçek dönüm noktasını teşkil etmiştir, çünkü bu

ziyaret, Bahreyn'den Türkiye'ye devlet başkanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olma özelliğini taşır.

Bu ziyaret çerçevesinde, iki ülke arasında ortak birçok bölgesel meselelerde görüş birliğine varılan ortak deklarasyona imza atılmış ve tüm alanlarda ortak iş birliğinin güçlendirilmesi üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Müteakiben, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül, 2009 yılında Bahreyn'e bir ziyaret gerçekleştirmiş olup, bu ziyaret 1999 yılından bu yana Cumhurbaşkanı seviyesinde gerçekleştirilen ilk ziyaret olmuştur.

Bahreyn'den, Türkiye'ye ikinci üst düzey ziyaret, Ağustos 2016'da gerçekleştirmiştir, sembolik açıdan bu ziyaretin önemi, 15 Temmuz darbe girişimden sonrasında Ortadoğu ülkelerinden, Türkiye'ye ilk ziyaret eden devlet başkanı Bahreyn Kralı olmasıdır. Ziyaret sırasında, Bahreyn Kralı, meşru hükümetin yanında yer aldığını ve Ankara ile dayanışma içinde olduklarını açıklamıştır. Öte yandan, Türkiye ile ilişkilere verdikleri öneme değinen Kral Hamad ise, Ankara ile yakın iş birliği kurmayı ve mevcut ilişkileri derinleştirmeyi amaçladıklarını belirtmiştir.

İki ülke arasındaki ilişkilerinin ekonomik ve ticari ayağına bakıldığında, Bahreyn'in pazarı küçüklüğünü rağmen, iki ülke arasındaki ticaret değişimi ve ekonomik iş birliği son yıllarda dikkat çekici gelişmelere tanık olmuştur. Hâlbuki Türkiye Cumhuriyeti ile Bahreyn arasındaki ticaret hacmi, 2015 yılında 329 milyon dolara ulaştı. Bu gelişmelere rağmen, dış ticareti hala düşük düzeyde olduğunu söylenebilir. İki devlet ekonomik sektörde daha fazla ilerleme kaydedebilir.

Çalışmanın bölümlerinde sunulanlar ışığında, iki ülke arasındaki ilişkilerin sürekliliğini, gelişimini ya da gerilemesini etkileyen uluslararası, bölgesel ve iç faktörlerin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Uluslararası faktör olarak, iki ülke arasındaki ilişkiler üzerindeki en önemli etken, ülkelerin dış politikalarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini önemli ölçüde etkileyen Amerikan hegemonyasıdır. Öyle ki Bahreyn, diğer KİK ülkelerinden farklı olarak, ABD'yle güçlü bir ilişkiye sahiptir. Nitekim bu bağlamda, Amerika'nın 5. Filosuna ev sahipliği yapmakta olan Bahreyn, hem Irak'ın Kuveyt'i işgali esnasında hem de 2003 yılında, Amerika'nın, Irak'ı işgalinde ABD'yle iş birliğine gitmiştir. Bununla birlikte, iki ülke arasında var olan

sarsılmaz ilişkiye rağmen, 2011 yılında, ABD'nin, Bahreyn'in insan hakları ihlalleri yaptığına dair suçlamaları ve Bahreyn'in göstericilere karşı silah kullanma ihtimaline binaen, bu ülkeye silah ve teçhizatın satışını yasaklaması, iki ülke arasındaki ilişkilerde ara ara soğukluk ve gerginlik yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum ise, Bahreyn'i yeni kaynak arayışlarına ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu diğer ülkelerden silah satın almaya yönelmesine itmiştir.

Bölgesel olarak, iki ülke arasındaki ilişkilerin, Orta Doğu bölgesinde sahip olduğu bölgesel gücüyle aktif bir rol oynayan İran'ın, Basra Körfez bölgesindeki rolü nedeniyle etkilendiğini mülhaza etmekteyiz. Bu anlamda, İran İslam devriminin başarıya ulaşmasını müteakip, İran'ın bölgesel politikası değişikliğe uğramış ve Arap körfez bölgesindeki Batı çıkarlarını tehdit eder hale gelmiş olup, (İran'ın) devrim ihraç ilkesini benimsemesi, Arap komşularıyla olan ilişkilerinde gerginliğe yol açmıştır. Böylece, Körfez-İran ilişkileri istikrarsız bir hale bürünmüş ve KİK ülkelerindeki liderlerin, İran'ın Körfez'de genişlemeye yönelik her türlü girişimini engellemeye yönelik olarak, Amerikan askeri varlığının adeta bir zırh olması gerekliliğine ilişkin kanaatin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bahreyn'e gelince, İran, Bahreyn'in içişlerine karışmaktan geri durmamış, özellikle de, 2011 yılında Bahreyn'de meydana gelen olaylar esnasında, Suudi Arabistan'ın vaki müdahalesi karşısında, İran'ın elleri kolları bağlı durmayacağı yönünde tehditler savurması nedeniyle Körfez-İran ilişkileri iyiden iyiye gerilmiştir. İran'ın BM'i, Bahreyn'de olup bitenlere karşı gerekli tedbirleri almaya çağırması, var olan anlaşmazlıkların daha da keskinleşmesine yol açmıştır. İran politikaları, Körfez devletlerini, özellikle de Bahreyn'i, maruz kaldıkları riskleri bertaraf etmek adına, onların yanında yer alabilecek ve bu risklere karşı ayakta durabilecek dengeleyici stratejik bir müttefik aramaya sevk etmiştir. Bahreyn'de 2011 yılında, yaşanan olayları ve Türkiye'nin tutumu, iki ülke yaklaşırın önemli bir konudur. Çünkü Türkiye, Bahreyn yönetimini desteklemiştir ve muhalefetin davranışları ve Bahreyn'deki Polise yapılan saldırıları kınamıştır. Bu bakımdan Bahreyn, Türkiye'yi, İran'ın müdahalelerini sınırlayabilecek bölgesel "Sünni" bir güç olarak görmektedir. Diğer taraftan, Suudi Arabistan'ın izlediği politika, son dönemde patlak veren Katar kriziyle birlikte Bahreyn'in, Katar ile ilişkilerini sona erdirmeye yönünde aldığı karar ve bu anlamda Türkiye'nin Katar'a ekonomik ve siyasi destek sunarak onun safında yer almasından kaynaklanan görüş farklılığı, Türk-Bahreyn ilişkilerinde olası bir soğukluğa yol açabilecek niteliktedir.

İç faktörlere ilişkin olarak ise, bu devletin iç politikalarıyla ve devlet içindeki hâkim rejimlerin değişmesiyle ilgilidir. Seçimlere dayanan demokratik bir sistemi olan Türkiye için, iktidar gücünün değişmesi, Türkiye'nin Arap dünyası ve Bahreyn Krallığı ile olan ilişkisi de dâhil olmak üzere dış politika yönelimini etkileyecektir. Babadan oğula geçen bir monarşi sistemine sahip Bahreyn'de ise, dış politikayı etkileyen iç faktörler, Bahreyn hükümetinin, ülkede dönem dönem meydana gelen Şii kaynaklı siyasi huzursuzluklarda, sürekli olarak İran İslam Cumhuriyetini suçlaya geldiği (Bahreyn'deki) mezhepsel gerilimlere ve demografik yapıya bağlıdır. Bu siyasi huzursuzlukların en bariz olanı, Türkiye'nin, Bahreyn Hükümeti'nin yanında yer aldığı ve krizin çözümü için Bahreyn'in aldığı bütün tedbirleri desteklediği 2011 olayları olup, bu durum iki ülke arasındaki yakınlaşmada önemli bir faktör olarak kabul edilebilir.

Yapılan incelemeler ışığında, Türkiye-Bahreyn ilişkilerinin gelecekteki beklentileri şu şekilde olabilir;

- İlişkilerin gelişimi: İlişkilerin gelişimi senaryosu, Bahreyn'inin bölgede güçlü ve önemli bir stratejik müttefik bulmanın önemini idrak etmesine dayanmakta olup, bu yönde Bahreyn, Türkiye'ye yönelmeye ve onunla ilişkilerini geliştirmeye özel önem atfetmiştir. Bu bağlamda iki ülke arasında, güvenlik, askeri ve bankacılık sektörleri gibi özellikle de İslami bankalar alanında ve sanayi, ticaret, tarım, gıda güvenliği ve turizm alanlarında olmak üzere birçok iş birliği alanı bulunmaktadır.
- Türkiye'de iktidara yeni laik bir yönetimin gelmesi Arap ülkelere karşı farklı bir tutum alınmasına yol açabilecek, bu da ilişkilerin gerilemesine sebebiyet verecektir. Bir başka konu ise, Türkiye'nin, Katar krizine ilişkin çözüm şekli, Katar ile ilgili alınan tedbirleri reddetmesi ve Doha'da imzalanan askeri anlaşmaları hızlandırma kararının, (Katar'ı) boykot eden ülkeler arasındaki gerginliği artıran bir tahrike yol açmış olması ve bunun Bahreyn ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişimini olumsuz yönde etkileyecek olmasıdır.

Sonuç olarak, Türk-Bahreyn ilişkilerinin gelişmesi, büyük ölçüde Adalet ve Kalkınma Partisinin Türkiye Cumhuriyeti'nde iktidarda kalmasıyla bağlantılıdır, çünkü bir başka partinin Türkiye'de iktidara gelmesi, Türkiye'nin dış politikasını değiştirmesi ve ilgisini diğer bölgelere ve ülkelere kaydırması gibi değişkenleri beraberinde getirebilecektir. Bahreyn Krallığı açısından, Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkiler büyük ölçüde

Bahreyn'in geleneksel müttefikleriyle olan ilişkilerine bağı olup, bu anlamda güvenlik yönüyle ABD'ye bağı olması, yine bu çerçevede güvenlik, ekonomik ve siyasi açısından Bahreyn Krallığını destekleyen Suudi Arabistan Krallığı'na bağı olmasına dayanır.

Bu doğrultuda, Türkiye ve Bahreyn arasında dengeli bir ilişkinin sürdürülebilmesi için iki ülke arasındaki ortak paydaların yeniden teyit edilmesi ve en önemlisi de ilişkilerin hemen her düzeyde güçlendirilmesine çalışılması zarureti ve iktisadi ve siyasi çıkarların yeniden teyit edilmesi gerekliliğidir.

KAYNAKLAR

- Abdulmalek, B. (2015, Ekim 12). حركة القوميين العرب في البحرين وعقد من الانبعاث والتلاشي. *Alayam Newspaper*, s. 21.
- Abusafi, T. (2017, Ağustos 17). مكالمة حمد بن جاسم وعلي سلمان تكشف المؤامرة القطرية. *Alayam*(10357).
- Akdoğan, İ. (2012). Arap Baharı'nın İran-Suudi Arabistan ilişkileri Üzerindeki Etkisi., K. İnat, & M. Ataman, *Ortadoğu Yıllığı 2012* (ss. 463-482). Açılım Kitap.
- Akdoğan, İ. (2015). Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Yemen Politikası 2014., B. Duran, K. İnat, & A. Balcı, *Türk Dış Politikası 2014* (ss. 231-262). İstanbul: SETA Yayınları.
- Akdoğan, İ. (2017, Temmuz-Ağustos). Katar Krizi: Değişen Bölgesel Güç Dengisinin İlk Pratik Yanışması. *Ortadoğu Analiz*, 9(81).
- Akdoğan, İ., & Üçağaç, A. (2017). Türkiye'nin Körfez Ülkeleri Politikası 2016., B. Duran, K. İnat, & M. Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı* (ss. 247-286). İstanbul: SETA Yayınları.
- Akhbar Alkhaleej. (2017, Ekim 31). *Akhbar Alkhaleej*(14466), s. 2.
- Akhbar Alkhaleej. (2017, Kasım 11). كيف نجحت البحرين في إحباط المؤامرات القطرية - الإيرانية؟. *Akhbar Alkhaleej*.
- Akkan, F. G. (2016). Cumhurbaşkanı Celal Bayar., H. Çakmak, *Cumhurbaşkanlar ve Dış Politika* (ss. 41-60). Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.
- Akkaya, G. N., & Elrantisi, M. (2015, Kasım). Arap Baharı Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti. (138), ss. 1-24.
- Aksoy, M. (2015). İran Enerji ve Mezhep Politikalarının Düğüm Noktası., A. E. Dağ, *Ortadoğu Çatışmaları* (ss. 161-190). İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırma Merkezi.
- Al Saud, M. (2015). *Strategic Assessment of Saudi - Bahraini Relationships and Its Impact on the Security of the Arab Gulf*. Yüksek Lisans Tezi, Naif Arab University for Security Sciences, Department of Strategic Studies, Riyad.
- Alabdulla, İ. (2013). تقرير حول ترسيخ أسس لمرحلة جديدة للشراكة الاقتصادية بين مملكة البحرين والجمهورية التركية. Ankara.
- Alalawi, M. (2000, Kasım 20). أمير البحرين يحدد معالم مستقبل الحياة السياسية. *Alsharq Alawsat*(8020).
- Alayam Gazetesi. (2017, Haziran 5). البحرين تقطع علاقاتها مع قطر وتمنع مواطنيها من السفر إليها. *Alayam*.
- Alhamad, T. (1997, Mart). Will the Gulf Monarchies Work Together? *Middle East Quarterly*, 4(1), 47-54.
- Alhasan, O. (2013). The Course Of The National Dialogue and The Developments Of The Political Scene in Bahrain. Doha: Aljazeera Centre for Studies.

- Al-Jaber, K., & Cafieroe, G. (2017, Kasım 18). Reopening Bahrain and Qatar's Territorial Dispute. *The peninsula Qatar*.
- Aljamri, M. (2010). Shia and The State in Bahrain: Integration and Tension. *Alternative Politics*, 1-24.
- Aljasim, R. (2016). *البحرين وعمقها العربي والإسلامي*. Beirut: Arabic Encyclopedia House.
- Almarshad, A. (2011). *البحرين في دليل الخليج*. Beyrüt: Darfaradees.
- Alsharq Alawsat. (2017, Haziran 5). بيان السعودية بشأن قطع العلاقات مع قطر. *Alsharq Alawsat* (14069).
- Alwasat Gazetesi. (2017, Mart 5). إثر زيارة رئيس الوزراء...مستقبل واعد أمام البحرين وقطر: وزير الخارجية. *Alwasat*, 5294.
- Arı, T., & Ayhan, V. (2010, Kasım). Basra Körfezi Ülkelerinin Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolüne Bakışı. *Ortadoğu Analiz*, 2(23), 8-17.
- Ari, T., & Ferhat, P. (2010). Turkey's New Foreign Policy Towards The Middle East and The Perceptions in Syria and Lebanon. *Gazi Akademik Bakış*, 4(7), 1.
- Aslan, A. (2014, Mart). Körfez İşbirliği Konseyi'nde Diplomatik Çatlak,. *SETA Perspektif*, (38), s. 1-6.
- Atwan, A. (2015). *العلاقات السعودية التركية 2002-2010*. Cairo: Alarabi.
- Babacan, A., Yiğit, Ü., & Tahiroğlu, M. (2013). *Bahreyn İnsan Hakları Raporu*. Ankara: MAZLUMDER (İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği).
- Bahreyn 1973 Anayasa. (1973, Aralık 6). *Bahreyn Resmi Gazete*(1049), ss. 3-26.
- Bahreyn 2002 Anayasa. (2002, Şubat 14). *Bahreyn Resmi Gazete*, ss. 3-32.
- Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2010). Bahreyn Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında kültürel İşbirliğin etkinleştirilmesi ve Geliştirilmesine ilişkin rapor. Ankara.
- Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2010). تقرير حول التعاون في مجال الدراسات والبحوث الاستراتيجية بين مملكة البحرين والجمهورية التركية. Ankara.
- Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2011). Büyükelçiliğin Raporu. Ankara.
- Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. (2012). Büyükelçiliğin Yıllık Raporu. Ankara.
- Bahreyn Ankara Büyükelçiliği. *اتفاقيات ومذكرات التفاهم الموقعة بين مملكة البحرين والجمهورية التركية*. Ankara.
- Bahreyn Resmi Gazetesi. (2011, Haziran 30). Royal Decree No. (28) for the year 2011. *Official Gazzete*, (3006), ss. 6-9.
- Bahreyn Resmi Gazette. (2001, Şubat 21). بإعلان النتيجة العامة للإستفتاء على 2001 لسنة (6)قرار رقم. مشروع ميثاق العمل الوطني. *Resmi Gazette*(2465), ss. 36-37.

- Bahry, L. (1997). The opposition in Bahrain: A bellwether for the Gulf? *Middle East Policy*, 5(2).
- Bassiouni, M. C. (2011). Report of the Bahrain Independent Commission of Inquiry. Manama.
- Berdibek, M. (2016). Türkiye-Ortadoğu İlişkilerinde Karşılıklı Üst Düzey Ziyaretler: (1923-2014). *Akademik Orta Doğu*, 10(2), 73-89.
- Bingöl, O. (2016). 6.Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk. In H. Çakmak, *Cumhurbaşkanlar ve Dış Politika* (ss. 141-164). Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.
- Çakmak, H. (2016). *Cumhurbaşkanlar ve Dış Politika*. Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.
- Central Bank of Bahrain. (2010). *Economic Indicators*. Stability Financial.
- Çetinoğlu, N. (2009). 11 Eylül Sonrası Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) İlişkileri. *Akademik ORTADOĞU*, 4(1), 144-171.
- Cole, J. (1987). Rival Empires Of Trade And Imami Shi'ism In Eastern Arabia 1300-1800. *International Journal of Middle East Studies*, 19(2).
- Davutoğlu, A. (2001). Stratejik Derinlik Türkiye'nin uluslararası konumu. İstanbul: Küre Yayınları.
- DEİK. (2009). *Bahreyn Ülke Bülteni*. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu.
- DeYoung, K. (2017, Haziran 8). Bahrain and UAE criminalize 'sympathy' for Qatar . *The Washington post*.
- Diriöz, A. O. (2017, Temmuz-Ağustos). Körfez'de Katar Krizi Sonucu Bölgesel Ayrışma ve Abd'nin Bölgesel Vizyon Eksiklikleri. *Ortadoğu Analiz*, 9(81).
- Doğan, Y. (1986, kasım 1). Özal Bangladeş'te. *Cumhuriyet*, s. 10.
- Doster, B. (2016). Turgut Özal ve Dış Politika. In H. Çakmak, *Cumhurbaşkanlar ve Dış Politika* (ss. 197-216). Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.
- Ekinci Sarier, D. (2016). Kenan Evren ve Dış Politika., H. Çakmak, *Cumhurbaşkanlar ve Dış Politika* (ss. 165-196). Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.
- Ekşi, M. (2009). Köfez'de Güvenlik: Güvenlik Sistemi, Güvenlik Sorunları Ve Yapılanmaları. *Akademik Orta Doğu*, 3(2), 121.
- Erboğa, A. (2015). Bahreyn 2014., K. İnat, & M. Ataman, *Ortadoğu Yıllığı 2014* (ss. 315-335). Açılım Kitap.
- Erkin, B. (2017, Haziran 9). *Değişen ABD Politikalarının Bir Yansıması Olarak Katar Krizi*. Makale, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, Dış Politika Araştırmaları Merkezi.
- Gerçeksever, A. (2005). *Kayıp Kimlik Basra Körfezi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Gündoğan, Ü. (2011, Mayıs). Geçmişten Bugüne İnan İslam Devrimi Genel Değerlendirme. *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 93-99.
- Gürbüz, M. (2003). Petrol Politikaları Ve Orta Doğu: Golbal Politikaların Bölgesi Yansımaları Ve Irak Savaşı. *Avrasya Dosyası*, 9(1), 133-168.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2014). *2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. Ankara.
- İbrahim, H. (2012, Şubat 17). التصدي للعنصرية الفارسية: أردوغان من المنامة. *Alwatan News paper*(4084), s. 1.
- Ihlamur, S. G. (2015). İnsani Diplomasi İlkesi Çerçevesinde Türkiye'nin Göç ve iltica Rejimi., M. Şahin, & B. S. Çevik, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* (ss. 47-70). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- International Crisis Group Report. (2005). حول الشرق الأوسط 40التحدي الطائفي في البحرين، التقرير رقم. International Crisis Group.
- İnternet: (2016, Mayıs 9). Ağustos 16, 2017 tarihinde Albawaba: <https://www.albawaba.com/ar/%D8%A3%D8%B9%D9%85%D8%A7%D9%84/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AC%D8%A7%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D9%86-%D9%88%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7--838240> adresinden alınmıştır.
- İnternet: (2017, Mart 2). Retrieved Ağustos 7, 2017, Turkpress: <http://www.turkpress.co/node/31546> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Ağustos 2017, from Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı: <https://www.ekonomi.gov.tr/> adresinden alınmıştır.
- İnternet: *2002 elections results*. Retrieved from Directorate of Elections and referendum: <http://www.vote.bh/ar/88?cms=iQRpheuphYtJ6pyXUGiNqs0WSzenRc07> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Abdulatti, M. (2004, Ekim 3). محطات تاريخية. الحياة النيابية البحرينية. Ekim 15, 2017, Aljazeera Websitesi: <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/8dd5d70a-b486-4ef3-8fda-c198711c7225> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Abdullahgul.gen.tr. (2009, Nisan 15). *Bahreyn Ulusal Meclisi'ne Hitap Eden İlk Yabancı Lider*. Eylül 26, 2017, <http://www.abdullahgul.gen.tr/haberler/170/47865/bahreyn-ulusal-meclisine-hitap-eden-ilk-yabanci-lider.html> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Alanya Gazetesi. (2016, Aralık 22). *Alanya firması ALBİMO Bahreyn'de*. Kasım 22, 2017, Yeni Alanya Websitesi: <https://www.yenialanya.com/guncel/alanya-firmasi-albimo-bahreyn-de-h214243.html> adresinden alınmıştır.

İnternet: Alarabiya. *Forces From The Peninsula Shield Enter Bahrain in Response to Manama's Request for Support*. Haziran 25, 2016, Alarabiya Website: <http://www.alarabiya.net/articles/2011/03/14/141506.html> adresinden alınmıştır.

İnternet: Albawaba. (2012, Mayıs 15). *تخوف خليجي تجاه الاتحاد بين السعودية والبحرين*. Şubat 17, 2017, Albawaba Websitesi: <https://www.albawaba.com/ar/%D8%A3%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1/%D8%A7%D8%AA%D8%AD%D8%A7%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%88%D8%AF%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D9%86-%D8%AF%D9%88%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%84%D9%8A%D8%AC-425354> adresinden alınmıştır.

İnternet: Albinkhalil, A. (2014). *ولويات السياسة الخارجية البحرينية في 2014*. Nisan 2, 2017, from Alwatan News: <http://alwatannews.net/article/601188/> adresinden alınmıştır.

İnternet: Alfardan, H. (2011, Mart 12). *Protest in Front of the Safriyah Palace without any Security Presence and end in peace*. Mayıs 6, 2016, Alwasat News: <http://www.alwasatnews.com/news/532128.html> adresinden alınmıştır.

İnternet: Alhasan, O. *National Dialogue in Bahrain and The Requirements for its Success*. Haziran 13, 2016, Akhbar Alkhaleej Website: http://www.akhbar-alkhaleej.com/12749/article_touch/8361.html adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera Turk. (2013, Kasım 27). *Ülke profili: Bahreyn*. Retrieved Ekim 2, 2017, from Aljazeera Türk Websitesi: <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-bahreyn> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera Türk. (2014, Kasım 16). *Elçiler Katar'a dönüyor*. Nisan 18, 2018, Aljazeera Türk: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/elciler-katara-donuyor> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera Türk. (2014, Kasım 29). *Bahreyn'de ikinci tur seçimleri*. Ekim 20, 2017, Aljazeera Türk Websitesi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-ikinci-tur-secimleri> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera Türk. (2014, Nisan 23). *Bahreyn'de 'casusluk' cezası*. Ekim 22, 2017, Aljazeera Türk Websitesi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-casusluk-cezasi> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. (2004, Kasım 3). *ميثاق العمل الوطني*. Ekim 20, 2017, Aljazeera.Net: <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/28bd7a40-a9bb-404c-aceb-9f99b44d9f1d> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. (2006, Kasım 25). *أبرز الجمعيات والتيارات السياسية في البحرين*. Ekim 20, 2017, Aljazeera Websitesi: <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2006/11/25/%D8%A3%D8%A8%D8%B1%D8%B2-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%85%D8%B9%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%8A%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AA->

%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D9%8A%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8% adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. (2011, Eylül 28). *Bahreyn'de Temyize Ret*. Haziran 10, 2016, Aljazeera: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-temyize-ret> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. (2011, Kasım 23). *Bahreyn'de işkence yapıldı*. Aljazeera Websitesi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-iskence-yapildi#overlay-context=inset/insan-haklar%25C4%25B1-raporunun-bulgular%25C4%25B1> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. (2011, Kasım 25). *Bahreyn'de Muhlifler Yine Sokaklarda*. Haziran 10, 2016, Aljazeera Websitesi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-muhlifler-yine-sokaklarda> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. (2012, Ekim 30). *Bahreyn'de Gösteri Yasağı*. Haziran 10, 2016, Aljazeera : <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-gosteri-yasagi> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. (2012, Mayıs 18). *Tahran'da Bahreyn Mitingi*. Haziran 10, 2016, Aljazeera Websitesi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tahranda-bahreyn-mitingi> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. (2013). *البحرين تتهم معارضين بالتجسس لصالح إيران*. Aljazeera Websitesi: <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2013/10/1> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. (2013, Ekim 1). *Bahrain accuses opponents of spying for Iran*. Mayıs 24, 2016, Aljazeera Websitesi: <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2013/10/1> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. (2014, Nisan 23). *Bahreyn'de Casusluk Cezası*. Haziran 10, 2016, Aljazeera: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahreynde-casusluk-cezasi> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. (2017, Haziran 27). *Bahrain's FM in about-turn over Turkish base in Qatar*. Nisan 27, 2018, from Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2017/06/bahrain-fm-face-turkish-base-qatar-170626134509080.html> adresinden alınmıştır.

İnternet: Aljazeera. *Bahrain accuses opponents of spying for Iran*. Mayıs 24, 2016, Aljazeera Websitesi: <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2013/10/1> adresinden alınmıştır.

İnternet: ALMODAİRS, F. (2002, Haziran 29). *دراسة حول الحركات والجماعات السياسية في البحرين (1938 - 2001)*. Ekim 22, 2017, Gulf Centre for Development Policy: https://www.gulfpolicies.com/index.php?option=com_content&view=article&id=670:-1938-2001-6-&catid=147:2011-04-09-07-47-31 adresinden alınmıştır.

İnternet: Almosawi, A. (2013, Mayıs 22). *Al-Wefaq Suspended its Participation in Two Sessions of The Dialogue*. Haziran 8, 2016, Alwasat News Website: <http://www.alwasatnews.com/news/774583.html> adresinden alınmıştır.

İnternet: Alqodrah, A. S. (2014). *The Political And Social Dimensions And Its Effects On The Political System in Bahrain (2002-2013)*. Yüksek Lisans Tezi, Al-Azhar University-Gaza, Department of History and Political Science, Gaza.

İnternet: Alsaqa, M. (2011, Aralık 23). *هل يتكامل العرب مع تركيا*. August 1, 2017, Alarabiya: <https://www.alarabiya.net/views/2011/12/23/184099.html> adresinden alınmıştır.

İnternet: Alwasat. (2014, Haziran 5). *المواقف التركية محل فخر واعتزاز لدى البحرين بقيادة وشعباً: الظهراني*. Haziran 7, 2017 tarihinde Alwasat news paper: <http://www.alwasatnews.com/news/892511.html> adresinden alınmıştır.

İnternet: Alwatan News. (2017, April 2). *مليارات دولار الاستثمارات البحرينية في تركيا 3 كوكسو*. July 25, 2017, AlWatan News: <http://alwatannews.net/article/707937/%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF/%D9%83%D9%88%D9%83%D8%B5%D9%88-3-%D9%85%D9%84%D9%8A%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AA-%D8%AF%D9%88%D9%84%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%AB%D9%85%D8%A7%D8%B1%D8%A7> adresinden alınmıştır.

İnternet: Alwatan News. *The intransigence of the opposition and the preconditions missed the opportunities for dialogue*. Haziran 6, 2016, Alwatan News: [http://www.alwatannews.net/\(S\(2o1wiqzbf0w2cbhdtkc2wj\)\)/PrintedNewsViewer.aspx?ID=B78sSo0Z5iH8T0AahLnulA_939__939_](http://www.alwatannews.net/(S(2o1wiqzbf0w2cbhdtkc2wj))/PrintedNewsViewer.aspx?ID=B78sSo0Z5iH8T0AahLnulA_939__939_) adresinden alınmıştır.

İnternet: Alwefaq. (2011). *Manama Document*. Retrieved Haziran 8, 2016, Alwefaq Society Website: <http://alwefaq.net/cms/2011/10/12/5934/> adresinden alınmıştır.

İnternet: Anadolu Ajansı. (2017, Eylül 12). *Arap Birliği Dışişleri Bakanları 148'inci Toplantısı*. Aralık 30, 2017, My Net Websitesi: <http://www.mynet.com/haber/guncel/arap-birligi-disisleri-bakanlari-148inci-toplantisi-3251190-1> adresinden alınmıştır.

İnternet: Anadolu Ajansı. (2017, Kasım 13). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: 50 tırlık yardım konvoyu Habur'dan Irak'a giriş yaptı*. Mart 2, 2018, Anadolu Ajansı Websitesi: <https://aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-50-tirlik-yardim-konvoyu-haburdan-iraka-giris-yapti/964085> adresinden alınmıştır.

İnternet: Ataman, M., ve Akdoğan, İ. *Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Ürdün Politikası 2013*. Nisan 26, 2018 tarihinde Sakarya Üniversitesi: [http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/67303/43575/muhittin_ataman_ve_i_akdo%C4%9Fan_\[suudi_arabistan\].docx](http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/67303/43575/muhittin_ataman_ve_i_akdo%C4%9Fan_[suudi_arabistan].docx) adresinden alınmıştır.

İnternet: *Bahrain 2010 Census*. <http://www.census2010.gov.bh/results.php> adresinden alınmıştır.

İnternet: *Bahrain Census*. (2010). Ekim 20, 2017, from Bahrain 2010 Census: http://www.census2010.gov.bh/results_en.php adresinden alınmıştır.

İnternet: *Bahrain FTA*. <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/bahrain-fta/final-text> adresinden alınmıştır.

- İnternet: *Bahrain Vision 2030*.
https://issuu.com/economicdevelopmentboard/docs/bahrain_vision_2030 adresinden alınmıştır.
- İnternet: Bahreyn Dışişler Bakanlığı. *Foreign Policy*. Ekim 6, 2017, Bahreyn Dışişleri Bakanlığı: <http://www.mofa.gov.bh/Default.aspx?tabid=88&language=en-US> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Bahreyn Dışişleri Bakanlığı. *About Human Rights*. Ekim 20, 2017, Ministry of Foreign Affairs: <http://www.mofa.gov.bh/Default.aspx?tabid=135&language=en-US> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Bahreyn Dışişleri Bakanlığı. *Bilateral Relations*. Nisan 2, 2017, Kingdom of Bahrain Ministry of Foreign Affairs: <http://www.mofa.gov.bh/Default.aspx?tabid=8262&language=ar-BH> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Bahreyn Dışişleri Bakanlığı. *Vision & Mission*. Ekim 23, 2017, Bahreyn Dışişleri Bakanlığı: <http://www.mofa.gov.bh/Default.aspx?tabid=9707&language=en-US> adresinden alınmıştır.
- İnternet: *Bahreyn ve İstanbul'un başkanları buluştu*. (2012, Nisan 1). Mayıs 9, 2017, Time Türk: <http://www.timeturk.com/tr/2012/04/01/bahreyn-ve-istanbul-un-baskanlari-bulustu.html> adresinden alınmıştır.
- İnternet: BBC News. (2001, Şubat 18). *Bahrain lifts key security law*. Ekim 15, 2017, BBC News: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1177690.stm adresinden alınmıştır.
- İnternet: BBC NEWS. (2006, Kasım 26). *Strong Shia gains in Bahrain vote*. Ekim 22, 2017, BBC NEWS Websitesi: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6186002.stm adresinden alınmıştır.
- İnternet: BBC. (2017, Haziran 24). *Katar 13 maddelik talep listesini reddetti*. Nisan 1, 2018, BBC Türkçe: <http://www.bbc.com/turkce/40392468> adresinden alınmıştır.
- İnternet: BNA. (2006, Haziran 12). *العلاقات البحرينية القطرية / تعليقات صحف*. Nisan 18, 2018, Bahreyn Resmi Haber Ajansı (BNA): <http://www.bna.bh/portal/news/77606?date=2011-03-16> adresinden alınmıştır.
- İnternet: BYEGM. (2017, Şubat 13). *Türkiye-Bahreyn İş Birliği*. Eylül 20, 2017, T.C Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü: <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/turkiye-ile-bahreyn-arasinda-dort-is-birligi-anlasmasi-imzalandi/105691> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Cafiero, G. (2017, Ocak 14). *Yeni müttefikler arayan Bahreyn'in gözü Türkiye'de*. Mart 6, 2018, 7 Sabah Websitesi: <http://www.7sabah.com.tr/haber/8346/yeni-muttefikler-arayan-bahreyn-gozu-turkiyede/> adresinden alınmıştır.
- İnternet: *Central Bank of Bahrain*. July 30, 2017, from <http://www.cbb.gov.bh/page-p-insurance.htm> adresinden alınmıştır.

- İnternet: CNN Türk. (2008, Ağustos 4). *Bahreyn Kralı El Halife Türkiye’de*. Eylül 19, 2017, CNN Türk: <https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/08/04/bahreyn.krali.el.halife.turkiyede/488392.0/index.html> adresinden alınmıştır.
- İnternet: CNN TÜRK. (2008, Ağustos 4). *Bahreyn kralı El halife Türkiye’de*. Eylül 27, 2017, CNN Türk: <https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/08/04/bahreyn.krali.el.halife.turkiyede/488392.0/index.html> adresinden alınmıştır.
- İnternet: CNN Türk. (2018, Mart 7). *Veliaht Prens’ten kriz çıkaracak sözler: Türkiye, Katar ve İran şeytan üçgeni!* Nisan 18, 2018, CNN Türk: <https://www.cnnturk.com/dunya/veliaht-prensten-kriz-cikaracak-sozler-turkiye-katar-ve-iran-seytan-ucgeni> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Constitution Net. (2006). *Parliamentary and municipal elections in Bahrain 2006*. Ekim 22, 2017, Constitution Net Websitesi: <http://www.constitutionnet.org/vl/item/parliamentary-and-municipal-elections-bahrain-2006> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Dağlı, T. (2015, Ocak 24). *10 Maddede Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri*. Nisan 15, 2018, Sabah: <https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/10-maddede-turkiyesuudi-arabistan-iliskileri> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Daily Sabah. (2017, Nisan 7). *2030عالمياً في 12 توقعات أن يحتل الاقتصاد التركي المركز الـ* Ağustos 20, 2017 tarihinde Daily Sabah: <https://www.dailysabah.com/arabic/economy/2017/04/07/reports-turkish-economy-jumps-to-12th-in-the-world-in-2030> adresinden alınmıştır.
- İnternet: DEİK. *Bahreyn’in Türkiye İçin Önemi Artıyor*. Ağustos 8, 2017, DEİK: <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-bahreyn-in-turkiye-icin-onemi-artiyor> adresinden alınmıştır.
- İnternet: DEİK. *Türkiye - Bahreyn İş Konseyi*. Kasım 22, 2017, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu: <https://www.deik.org.tr/turkiye-ortadogu-ve-korfez-is-konseyleri-turkiye-bahreyn-is-konseyi#kunya> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Demir, H. (2017, Haziran 13). *Körfez’de Neler Oluyor ve Katar Neden Hedefte?* Mart 2, 2018, Türk Akademisi Siyasal Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı: <http://www.tasav.org/korfezde-neler-oluyor-ve-katar-neden-hedefte.html> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Dünya Bülteni. (2011, Temmuz 11). *Bahreyn Ulusal Diyalogu’nda Derin Çatlak*. Haziran 13, 2016, Dünya Bülteni: <http://www.dunyabulteni.net/haber/166427/bahreyn-ulusal-diyalogunda-derin-catlak> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Dünya Bülteni. (2017, Kasım 23). *Krizin amacı Katar’ın işlerine müdahale*. Aralık 12, 2017, Dünya Bülteni: <http://www.dunyabulteni.net/irak/412174/krizin-amaci-katarin-icislerine-mudahale> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Dünya Gazetesi. (2016, Aralık 7). *MADO dünya markası olma yolunda önemli adım attı*. Kasım 22, 2017, Dünya Gazetesi’nin Websitesi: <https://www.dunya.com/sirketler/mado-dunya-markasi-olma-yolunda-onemli-adim-atti-haberi-340752> adresinden alınmıştır.

- İnternet: Dünya Gazetesi. (2016, Şubat 29). *İki ülke arasındaki ticaret hacmi 9 kat arttı.* Ağustos 8, 2017, Dünya Website: <https://www.dunya.com/ihracat/iki-ulke-arasindaki-ticaret-hacmi-9-kat-artti-haberi-309131> adresinden alınmıştır.
- İnternet: DUYAR, M. (2011, Şubat 21). *Bahreyn'i sokağa döken mezhep ayrımcılığı.* Ekim 20, 2017, T24 Haber Websitesi: <http://t24.com.tr/yazarlar/metin-duyar/bahreyni-sokaga-doken-mezhep-ayrimciligi,3277> adresinden alınmıştır.
- İnternet: El-Mısri, A. (2016, Eylül 30). *Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri ivme kazanıyor.* Nisan 15, 2018, Anadolu Ajansı: <https://aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-suudi-arabistan-iliskileri-ivme-kazaniyor/655768#> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Haber Türk. (2008, Ağustos 5). *Türkiye ile Bahreyn arasında işbirliği.* Eylül 27, 2017, Haber Türk: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/89601-turkiye-ile-bahreyn-arasinda-isbirligi> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Haber Türk. (2017, Aralık 19). *Katar Milli Günü resepsiyonu.* Aralık 26, 2017, Haber Türk Websitesi: <http://www.haberturk.com/yerel-haberler/14057524-katar-milli-gunu-resepsiyonu> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Haber Turk. (2017, Haziran 23). *Körfez ülkelerinden Katar'a 13 maddelik talep listesi ve 10 gün süre!* Nisan 18, 2018, Haber Turk Websitesi: <http://www.haberturk.com/haber/haber/1540368-korfez-ulkelerinden-katar-a-13-maddelik-talep-listesi-ve-10-gun-sure> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Hürriyet. (2016, Aralık 7). *Bank of Bahrain and Kuwait, Türkiye'de temsilcilik açtı.* Kasım 22, 2017, Hürriyet Gazetesi Websitesi: <http://www.hurriyet.com.tr/bank-of-bahrain-and-kuwait-turkiyede-temsilcilik-acti-40299442> adresinden alınmıştır.
- İnternet: İhlas Haber Ajansı. (2009, Nisan 14). *Gül, Kral El Halife'yle görüştü.* Eylül 24, 2017, İhlas Haber Ajansı Websitesi: <http://www.ihha.com.tr/haber-gul-kral-el-halifeyle-gorustu-66049/> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Inews Arabia. *16 ديسمبر 1999 الكلمة السامية لحضرة صاحب الجلالة الملك المفدى بمناسبة العيد الوطني*. INEWS ARABIA: <http://www.inewsarabia.com/343/m> adresinden alınmıştır.
- İnternet: İran Turkish Radio. (2014, Nisan 10). *Bahreyn'de Krizin Devam Etme Sebepleri ve Sonuçları.* Haziran 4, 2016, İran Turkish Radio: <http://turkish.irib.ir/makaleler/siyasi-makaleler/item/313185-bahreyn-de-krizin-devam-etme-sebepleri-ve-sonu%C3%A7lar%C4%B1> adresinden alınmıştır.
- İnternet: İslah Haber. (n.d.). *Hamaney'in Danışmanı: Bahreyn'i İran'a İlhak Etmeliyiz.* Haziran 13, 2016, İslah Haber: <http://www.islahhaber.net/hamaney-in-danismani--bahreyn-i-iran-a-ilhak-etmeliyiz-53920.html> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Konhaber. (2016, Aralık 21). *Türkiye ile Bahreyn Krallığı arasında sporda iş birliği.* Eylül 25, 2017, Konhaber.com: <http://www.konhaber.com/haber-turkiye-ile-bahreyn-kralligi-arasinda-sporda-is-birligi-651472.html> adresinden alınmıştır.

- İnternet: *Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)*. August 1, 2017, Türkiye Dış işleri bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Levinson, J. *A Jewess in Bahrain*. Ekim 22, 2017, Jewish Mag Websitesi: <http://www.jewishmag.com/120mag/bahrain/bahrain.htm> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Medya Şafak. (2012, Nisan 27). *Bahreyn Yönetimi Medya Ağı Örmek İçin Milyonları Nasıl Harcıyor?* Haziran 4, 2016, Medya Şafak: <http://medyasafak.net/haber/54/bahreyn-yonetimi-medya-agi-ormek-icin-milyonlari-nasil-harciyor> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Milliyet. (2011, Aralık 19). *Muhalefetten Hükümete Diyalog Çağrısı*. Haziran 8, 2016, Milliyet: <http://www.milliyet.com.tr/muhalefetten-hukumete-diyalog-cagrisi/dunya/dunyadetay/19.12.2011/1477579/default.htm> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Milliyet. (2011, Nisan 6). *Suudi Arabistan'ın Bahreyn'e Müdahalesine Tepki*. Haziran 9, 2016, Milliyet: <http://www.milliyet.com.tr/suudi-arabistan-in-bahreyn-e-mudahalesine-tepki/dunya/dunyadetay/06.04.2011/1374160/default.htm> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Milliyet. (2012, Mayıs 14). *Ortadoğu'da İki Ülke Birleşiyor*. Haziran 6, 2016, Milliyet Websitesi: <http://www.milliyet.com.tr/ortadogu-da-iki-ulke-birlesiyor/dunya/dunyadetay/14.05.2012/1540196/default.htm> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Milliyet. *Bahreyn'de 'İnci Anıtı' Yıkıldı!* Haziran 8, 2016, Milliyet Gazetesi: <http://www.milliyet.com.tr/bahreyn-de-inci-aniti-yikildi-/dunya/dunyadetay/18.03.2011/1366130/default.htm> adresinden alınmıştır.
- İnternet: My net. (2017, Kasım 2). *Bahreyn'de 3 muhalife "Katar'a casusluk" suçlaması*. Aralık 29, 2017, My Net Websitesi: <http://www.mynet.com/haber/guncel/bahreyn-de-3-muhalife-katar-a-casusluk-suclamasi-3385464-1> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Orpak, O. (2016, Ocak 19). *1979'dan günümüze İran – Suudi Arabistan gerginliği: Mezhep değil çıkar çatışması*. Medya Scope: <http://medyascope.tv/2016/01/20/1979dan-gunumze-iran-suudi-arabistan-gerginligi-mezhep-degil-cikar-catismasi/> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Özdemir, Ç. (2017, 7 4). *Katar krizi ve Türkiye'nin riskli oyunu*. Mart 2, 2018, Deutsche Welle Websitesi: <http://p.dw.com/p/2fvCD> adresinden alınmıştır.
- İnternet: Öztürk, T. E. (2009, Temmuz 11). *Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası*. Mart 3, 2018, Türkiye Asya Stratejik Araştırma Merkezi'nin Websitesi: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1102/barack_obama_imaji_uzerinden_amerikan_dis_politikasinin_yeniden_insasi adresinden alınmıştır.
- İnternet: Öztürkler, H. (2017, Mart 30). *Türkiye'nin Suudi Arabistan, Katar ve Bahreyn ile İlişkilerinin Ekonomi Politikası*. Ağustos 8, 2017, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırma Merkezi Websitesi: <https://ankasam.org/turkiyenin-suudi-arabistan-katar-ve-bahreyn-ile-iliskilerinin-ekonomi-politigi/> adresinden alınmıştır.

İnternet: Panarmenian. (2012, Aralık 8). *Bahrain's Crown Prince Renews Calls For Dialogue With Opposition*. Haziran 13, 2016, Panarmenian: <http://www.panarmenian.net/eng/news/136458/> adresinden alınmıştır.

İnternet: Press TV. (2011, Nisan 28). *Iran Urges IPU To Set Up Bahrain CMTE*. Haziran 6, 2016, Press TV: <http://previous.presstv.ir/detail.aspx?id=177134&sectionid=351020101> adresinden alınmıştır.

İnternet: Reuters. (2017, Mayıs 21). *العلاقات مع البحرين لن تكون متوترة بعد الآن*. Nisan 10, 2018, Reuters: https://ara.reuters.com/article/ME_TOPNEWS_MORE/idARAKCN18H06R adresinden alınmıştır.

İnternet: Shirawi, S. (2009, Kasım 17). *صوفية وسلفية وإخوان...الإسلاميون السنة في البحرين*. Ekim 17, 2017, Donia Al-Watan Newspaper: <https://www.alwatanvoice.com/arabic/content/print/143899.html> adresinden alınmıştır.

İnternet: soL Haber. (2017, Kasım 27). *Bahreyn'de 'Katar'a casusluk' davası başladı*. Kasım 2017, 28, from SOL HABER: <http://haber.sol.org.tr/dunya/bahreynde-katar-casusluk-davasi-basladi-218774> adresinden alınmıştır.

İnternet: T.C Başbakanlık. (2009, Ağustos 26). Kasım 20, 2017, TBMM Websitesi: <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0354.pdf> adresinden alınmıştır.

İnternet: T.C Dışişleri Bakanlığı. (2011, Kasım 25). *No: 264, 25 Kasım 2011, Bahreyn'de Bağımsız Araştırma Komisyonu Raporu'nun Yayınlanması Hk.* Kasım 25, 2018, T.C Dış işleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/no_-264_-25-kasim-2011_-bahreyn_de-bagimsiz-arastirma-komisyonu-raporu_nun-yayinlanmasi-hk_.tr.mfa adresinden alınmıştır.

İnternet: T.C Dışişleri Bakanlığı. (2011, Mart 17). *No: 72, 17 Mart 2011, Bahreyn'de Meydana Gelen Olaylar Hk.* Haziran 2, 2018, T.C Dış işleri Bakanlığı Websitesi: http://www.mfa.gov.tr/no_-72_-17-mart-2011_-bahreyn_de-meydana-gelen-olaylar-hk_.tr.mfa adresinden alınmıştır.

İnternet: T.C Dışişleri Bakanlığı. (2011, Mart 22). *No: 78, 22 Mart 2011, Bahreyn DİB Ziyareti Hk.* Haziran 2, 2018, T.C Dış işleri Bakanlığı Websitesi: http://www.mfa.gov.tr/no_-78_-22-mart-2011_-bahreyn-dib-ziyareti-hk_.tr.mfa adresinden alınmıştır.

İnternet: T.C Dışişleri Bakanlığı. (2011, Temmuz 2). *No:157, 2 Temmuz 2011, Bahreyn'de Gerçekleştirilmesi Öngörülen Reformlar Hk.* Haziran 2, 2018, T.C Dış işleri Bakanlığı Websitesi: http://www.mfa.gov.tr/no_157_-2-temmuz-2011_-bahreyn_de-gerceklesmesi-ongorulen-reformlar-hk_.tr.mfa adresinden alınmıştır.

İnternet: T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2017, Şubat 13). *Bahreyn'de "Türkiye'nin Ortadoğu'da Barışa Yönelik Girişimci Vizyonu" Konulu Konferansında Yaptıkları Konuşma*. Mart 6, 2018, T.C. Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İnternet Sayfası: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/71040/bahreynde-turkiyenin-ortadoguda-barisa-yonelik-girisimci-vizyonu-konulu-konferansinda-yaptiklari-konusma.html> adresinden alınmıştır.

- İnternet: *TBMM Başkanı Arınç, Bahreyn'e Gidecek.* (2006, Mayıs 22). Haziran 8, 2017 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_basin_aciklamalari_sd.aciklama?p1=34464 adresinden alınmıştır.
- İnternet: TBMM. (2006, Mayıs 24). *TBMM Başkanı Arınç Yurda Döndü.* Temmuz 20, 2017, TBMM Websitesi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_basin_aciklamalari_sd.aciklama?p1=34555 adresinden alınmıştır.
- İnternet: TBMM. (2007, Ağustos 27). *Bahreyn Parlamentosu Bürokratlarına Yönelik Eğitim Programı TBMM'de Başladı.* Haziran 11, 2017 tarihinde TBMM: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=45181 adresinden alınmıştır.
- İnternet: TBMM. (2008, Temmuz 12). *Bahreyn Temsilciler Meclisi Başkanı Al-Dahrani, TBMM'yi Ziyaret Edecek.* Temmuz 12, 2017, TBMM Websitesi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=56603 adresinden alınmıştır.
- İnternet: TBMM. (2010). *TBMM Başkanı Şahin, Bahreyn'de.* Temmuz 12, 2017, TBMM Websitesi: http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=97649 adresinden alınmıştır.
- İnternet: TBMM. (2010, Şubat 12). *TBMM Başkanı Şahin, Bahreyn'de.* Temmuz 12, 2017, TBMM Websitesi: http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal_as.aciklama?p1=97623 adresinden alınmıştır.
- İnternet: TBMM. (2011, Mayıs 12). *TBMM Başkanı Şahin Bahreyn Temsilciler Meclisi Başkanı Dahrani ile Biraraya Geldi.* Temmuz 20, 2017, TBMM Websitesi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=109667 adresinden alınmıştır.
- İnternet: TBMM. *TBMM Başkanı Bülent Arınç, Bahreyn Başbakanı El Halife'yi Kabul Etti.* Temmuz 6, 2017, from TBMM Websitesi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=32488 adresinden alınmıştır.
- İnternet: *The Heritage Foundation.* July 28, 2017, <http://www.heritage.org/index/pdf/2017/countries/bahrain.pdf> adresinden alınmıştır.
- İnternet: TOBB. (2016, Ekim 31). *Türk işadamları, 1,7 trilyon dolarlık körfez ekonomisiyle Bahreyn'de işbirliği arayacak.* Kasım 22, 2017, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Websitesi: <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=21507&lst=MansetListesi> adresinden alınmıştır.
- İnternet: TUIÇ. (2010, Ağustos 5). *Geçmişten Günümüze ABD'nin Ortadoğu Politikası.* Mart 10, 2018, TUIÇ Akademi, Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği'nin Web sitesi: <http://www.tuicakademi.org/gecmisten-gunumuze-abdnin-ortadogu-politikasi/> adresinden alınmıştır.
- İnternet: TÜİK. *Nüfus ve Demografi.* Ekim 18, 2017, Türkiye İstatistik Kurumu: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027 adresinden alınmıştır.

İnternet: TURKİSHNY. (2017, Haziran 10). *Türk Mütcaahhitler Bahreyn'de "Dev Bir Şehir" İnşa Edecek*. Mayıs 11, 2017, Turkishny: <http://www.turkishny.com/economy-news/7-economy-news/219976-turk-muteahhitler-bahreynde-dev-bir-sehir-insa-edecek> adresinden alınmıştır.

İnternet: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (2017, Şubat 12). *Cumhurbaşkanı Erdoğan Bahreyn'e Gitti*. Eylül 9, 2017, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/70992/cumhurbaskani-erdogan-bahreyne-gitti.html> adresinden alınmıştır.

İnternet: Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. <http://www.mfa.gov.tr/nisan.tr.mfa> adresinden alınmıştır.

İnternet: Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. *Türk Ekonomisindeki son gelişmeler*. Kasım 25, 2017, Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/turk-ekonomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa> adresinden alınmıştır.

İnternet: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. Kasım 22, 2017, Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı'nın Websitesi: https://www.economy.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx;jsessionid=p-ji7jt3RDYx12JFskFFpFjZbjFzwQ7Nm6ELv1qedJGfqb18rcgb!452290316?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159588&parentPage=&_adf.ctrl-state=1cqbag9vj5_1&_afrLo adresinden alınmıştır.

İnternet: *Türkiye-Bahreyn İş Konseyi*. Ağustos 8, 2017, DEİK: <https://www.deik.org.tr/turkiye-ortadogu-ve-korfez-is-konseyleri-turkiye-bahreyn-is-konseyi#kunye> adresinden alınmıştır.

İnternet: United Nations. (1970, Kasım 17). *Security Council Resolutions*. Ekim 20, 2017, United Nations: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/278\(1970\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/278(1970)) adresinden alınmıştır.

İnternet: Vatan Gazetesi. (2005, Kasım 14). *Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Bahreyn'de*. Eylül 20, 2017, Vatan Gazetesi Website: <http://www.gazetevatan.com/basbakan-recep-tayyip-erdogan-bahreyn-de-64379-gundem/> adresinden alınmıştır.

İnternet: Wehrey, F. (2012, Mayıs 31). *The March of Bahrain's Hardliners*. Nisan 10, 2018, Carnegie Endowment For International Peace: <http://carnegieendowment.org/2012/05/31/march-of-bahrain-s-hardliners-pub-48299> adresinden alınmıştır.

İnternet: Williams-Gurt, O. (2016, Eylül 21). *The 16 best countries for expats to live in*. Temmuz 30, 2017, Business Insider UK: <http://uk.businessinsider.com/hsbc-ranking-of-16-best-countries-for-expats-to-live-2016-9/#16-spain-046-1> adresinden alınmıştır.

İnternet: Yetim, M. (2017, Temmuz 12). *Katar ve 'Arap Baharı' Süreci: Dönüşen Bölgesel İlişkiler Derinleşen Kaygılar*. Nisan 28, 2018, Orsam Websitesi: <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/13908?dil=tr> adresinden alınmıştır.

- İnternet: قانون رقم (26) لسنة 2005 (2005, Temmuz 23). Ekim 22, 2017, Alwasat NEWS: <http://www.alwasatnews.com/elections/194.html> adresinden alınmıştır.
- Jane's by IHS Markit. (2017). *Desert island defence: Bahraini defence*. London: Jane's Defence Industry & Markets Intelligence Centre.
- Kalaycı, R., & Koca, S. M. (2015). İnsani Yardımları Türkiye Dış Politikasında Artan Etkisi: AFAD Örneği. In M. Şahin, & B. S. Çevik, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* (ss. 157-183). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Kaplan, D. (2014, Mart 20). İran'da Şi'i-Sannî Yakınlaştırma Çalışmaları. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 257-274.
- Karabulut, B. (2013). Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi: Strateji Jeostrateji, Jeopolitik. Ankara: Barış Kitap.
- Karakoç, H. S. (2017). *Arap Baharı ve Bahreyn*. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara.
- Katzman, K. (2013). *Bahrain: Reform, Security, and U.S. Policy*. Washington: Congressional Research Service.
- Kaya Erdem, B. (2009). Orta Doğu'da "Küçük" Ama "Önemli" Olabilmek: "Katar" Örneği. *Akademik ORTA DOĞU*, 4(1).
- Khuri, F. I. (1981). Tribe and state in Bahrain: The Transition of social and political Authority in Arab State. Centre for Middle Eastern Studies.
- Kılıçoğlu, G. (2016). Süleyman Demirel ve Dış Politika. In H. Çakmak, *Cumhurbaşkanlar ve Dış Politika* (ss. 217-256). Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.
- Kinninmont, J. (2012). *Bahrain: Beyond the Impasse*. London: Chatham House.
- Koç, İ. (2007, Ocak/ Şubat/ Mart). Türkiye'de Türkçe ve Kürtçe Anadil Nüfuslarının Demografik Farklılaşma ve Bütünleşme Düzeyleri. *21.Yüzyıl*, ss. 181-186.
- Konya Ticaret Odası. (2017). *Katar Ülke Raporu*. Dış Ticaret Müdürlüğü. Konya: Konya Ticaret Odası.
- Küçük, A. (2017). Yeni Anayasa Değişikliği ile Gitirmek İstenen Türkiye'ye Özgü Başkanlık Sistemi:Korkular, Algılar, Beklentiler. *Liberal Düşünce Dergisi*(85), 157-189.
- Kurtuluş, B. (2015). Türkiye'nin Kamu Diplomasisinde Sivi Toplum Kuruluşlarının Rolü: İnsani yardım Kuruluşları ve İnsani Diplomasi Prespektifi. M. Şahin, & B. S. Çevik içinde, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* (s. 187-214). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Ministry of Media. (2004). *ملك وخمس سنوات من الإنجاز*.

- Nuruzzaman, M. (2013). Politics, Economics, and Saudi Military Intervention in Bahrain. *Journal of Contemporary Asia*.
- Ocak, H. (2017). *Bahreyn’de Şii Muhalefet Hareketleri (1971-2015)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özer, A. (2016). *Hürmüz Boğazı; İran ve Petrol*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Özkan, M. (2015). Türk Dış Politikasında Din ve Dini Diplomasi. M. Şahin ve B. S. Çevik, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* (ss. 135-153). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Öztürk, A. (2011). Bahreyn 2011. K. Inat, M. Ataman, A. Fuat ve B. Yıldırım, *Ortadoğu Yıllığı 2011* (ss. 457-484). Sakarya: Açılım Kitap.
- Öztürk, O. (2004). *Dış Politikada Kriz Yönetimi*. Ankara: ODAK Yayınevi.
- Öztürkler, H. (2017, Ocak). Katar Krizinin Ekonomi Politikası. *Ortadoğu Analiz*, 9(81), ss. 78-80.
- Pakin Albayrakoğlu, E. (2011). ABD-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkilerinde İran Faktörü. *Uluslararası İlişkiler*, 8(31), 95-116.
- Rad, E. S. (2011). Basra Körfezi’ndeki Arap Baharı. *21. Yüzyıl*(36), 26-36.
- Resmi Gazete. (1990, Mart 8). (20455), 3-6. Türkiye.
- Royal Decree (29). (2000).
- Şahin, Ç. (2016). 5. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay. H. Çakmak, *Cumhurbaşkanlar ve Dış Politika* (ss. 74-140). Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.
- Şahin, M. (2006). Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar Ve Engeller. *Akademik Orta Doğu*, 1(1).
- Sarıkaya, Y. (2012). Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür. Dış Politika Araştırmaları Merkezi.
- Sinkaya, B. (2009, Ocak). Obama Döneminde ABD-İran İlişkileri Ve “Değişim” Şansı. *OrtaDoğu Analiz*, 1.
- Şöhret, M. (2013). AKP Dönemi Türk Dış Politikası. H. Çomak ve C. Sancaktar, *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler* (ss. 79-128). İstanbul: BETA.
- Taflıoğlu, S., & Düğen, T. (2016). Ahmet Necdet Sezer ve Dış Politika. H. Çakmak, *Cumhurbaşkanlar ve Dış Politika* (ss. 257-294). Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.
- Taşkın, Ü. (2014, Mart). Bahreyn Adaları Meselesi. *Tarih Okulu Dergesi*(17), 1005-1013.
- TOBB. (2009). Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin Dış Ekonomik İlişkileri.

- TOBB. (2010). 2009 Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin Dış Ekonomik İlişkileri. TOBB.
- United States Senate Committee on Foreign Relations. (2012). *The Gulf Security Architecture: Partnership With The Gulf Cooperation Council*. Washington: U.S. Government Printing Office.
- Uysal, A. (2011). Devrim Öncesi Mısır'da Türkiye Algısı (2005-2010). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 143.
- Wehrey, F. (2013). *The Precarious Ally-Bahrain's Impasse and U.S Policy*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Yağbasan, M., & Günek, A. (2010). Arap Medyasında Türkiye'nin Değişen Siyasal Algısı. *Global Media Journal*(Güz), 125-151.
- Yılmaz, S. (2008). *Güç ve Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ALJASİM, Nawal
Uyruğu : BAHREYN
Doğum tarihi ve yeri : 02.05.1988, BAHREYN
E-mail : nawal.aljassim@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı	2019
Lisans	Applied Science University – Bahreyn Siyaset Bilimi	2009
Lise	ALMuharraq Lisesi	2005

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2012-2015	Bahreyn Dışişleri Bakanlığı Yönetici asistanı – Uluslararası İlişkiler Bakan Yardımcısı (Haziran 2014- Eylül 2015) Organizasyon Müdürlüğü	3. Kâtip
2010-2011	Bahreyn Dışişleri Bakanlığı KİK işleri Müdürlüğü	Ataşe
2010-2016	Bağımsız Türk Medya Analist	

Yabancı Dil

Arapça, İngilizce, Türkçe

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

Opinion of the Court

